

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Heinrich Von Staden

KORKUNC İVAN ZAMANINDA RUSYA

SELENCE

Heinrich Von Staden

**KORKUNÇ İVAN
ZAMANINDA RUSYA**

Heinrich Von Staden

**KORKUNÇ İVAN
ZAMANINDA RUSYA**

Tercüme ve Notlandırma:
Serkan Acar-Gölşah Hasgüçmen

Selenge Yayınları
İstanbul - 2016

Selenge Yayınları No: 81
Tarih Serisi: 68

Kapak-Sayfa Düzeni
Selahattin Uslucan

Tashih ve Redaksiyon
Mehmet Efendioğlu

Baskı-Cilt
Step Ajans Matbaacılık
Tel: 0212 446 88 46

ISBN 978-605-4944-07-1

Selenge Yayınları
Ticarethane Sok. No: 41/24 Cağaloğlu-İstanbul
Tel: 0212 514 45 73 Faks: 0212 511 09 35
www.selenge.com.tr
e-posta: selenge@selenge.com.tr

*Elinizdeki eser, hayatının baharında iken
20 Şubat 2015 tarihinde acımasızca katledilen
merhum öğrencim Şehid Fırat Yılmaz ÇAKIROĞLU'nun
aziz ruhuna ithaf olunmuştur.*

Çar Korkunç Ivan

İÇİNDEKİLER

Mütercimden.....	9
Önsöz	13
Giriş.....	15
I- İmparator Rudolf'a Maruzat.....	29
II- Rusya ve Moskova Çarlığı.....	33
- Ecnebi Memleketlerden Gelen Tacirler	59
- Opriçnina Sarayı	68
- Büyük Knez Kazan ve Astarhan'ı Nasıl İstila Etti?	75
- Tatar Hanı Devlet Giray'ın Moskova Hattı ya da Güzergâhı ...	90
- Litvanya-Lehistan'dan Moskova'ya Giden Yol.....	90
- Başka Bir Yol	90
- İsveç'ten Moskova'ya Giden Yol.....	91
III- Rusya'yı İstila Planı.....	92
- İrmaktan ve Karadan Moskova'ya Ulaşılan Yollar ya da Gizli Geçitler.....	95
IV- Staden'in Otobiyografisi	110
Bibliyografya	140
Dizin.....	143

ÇEVİRMENDEN

Altın Orda Devleti'nin çöküş süreci Karadeniz'in kuzeyindeki siyasi dengeyi Rusların lehine tamamen değiştirmiş ve Moskova Knezliği'nin kısa sürede dâhili birliğini sağlayarak inkişafına zemin hazırlamıştı. Reformist mi yoksa devrimci mi olduğuna hâlâ kesin olarak karar verilemeyen Korkunç İvan'ın 1547 yılında *Çar* unvanını alması ise Moskova'nın *Üçüncü Roma* olduğuna ilişkin kadim nazariyeyi âdeta perçinlemişti. Tarih sahnesine nispeten geç bir dönemde çıkan ve dolayısıyla bu zamana kadar medenî milletler seviyesine yükselemeyen Ruslar, XVI. yüzyıldan itibaren uygarlık basamaklarını hızlı bir şekilde tırmanmaya başlamış ve söz konusu hakikat cihan hâkimiyetini arzulayan Batı Avrupa'nın da ilgisini çekmişti.

Zikrettiğimiz devirde, başta İtalyanlar ve müteakiben İngilizler olmak üzere, pek çok Avrupalı seyyah ve tacir Rusya'ya giderek birtakım ticarî imtiyazlar elde etmek için çaba harcadılar. Tuttuğunu koparan bu tacir taifesinin dışında, yazgısının peşinden koşarak ikbalini arayıp Moskova'yı mesken tutan kimseler de zuhur etmişti. Filvaki, Heinrich von Staden isimli Alman maceraperest de bunlardan biriydi. Tercüme-i hâlimden serseri ruhlu ve yaradılışı entrikaya mütemayil bir şahsiyet olduğu anlaşılan Staden, Korkunç İvan'ın devr-i saltanatında uzun süre Moskova'da yaşamış ve Rusya'nın pek çok bölgesini dolaşma fırsatı bulmuştu. XVI. yüzyıl Almancası ile tuttuğu notlar ise ancak 1893'te keşfedilmiş ve daha sonra kitap haline getirilmişti. Ünük bilgiler ihtiva edip Rusya hakkında eşine az rastlanan türden malumat sunduğu için 1925 yılında Rusçaya, 1967 yılında İngilizceye çevrilen bahis konusu eserin mevcut baskıları şunlardır:

1- Genrih Ştaden, *O Moskve İvana Groznogo Zapiski Nemtsa Opriçnika*, Per. I. I. Polosin, Moskova, 1925.

2- Heinrich von Staden, *Aufzeichnungen über den Moskauer Staat*, nach der Handschrift des preussischen Staatsarchivs in Hannover hrsg. von Frits Epstein, mit drei Tafeln, Hamburg, 1930.

3- Heinrich von Staden, *The Land and Government of Muscovy A Sixteenth-Century Account*, Translated and Edited by Thomas Esper, California, 1967.

4- Genrih Ştaden, *Zapiski o Moskovii v Dvuh Tomah*, Red. E. E. Rıçalovskiy, A. G. Tyulpin, A. L. Horoškeviç, Yu. M. Eskin, Moskova, 2008-2009.

Bir kaynak ya da araştırma eser başka bir dile tercüme edilirken yapılması gereken şey, elbette söz konusu eserin telif edildiği orijinal lisandaki müellif nüshasının esas alınmasıdır. Ancak Staden'in notları ne Almanca bilen tarihçilerimizin ne de güya Germanistik ile uğraşan Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü müntesiplerinin ilgisini çekmiştir. Biz ise yaptığımız tercümede Thomas Esper tarafından 1967'de hazırlanan İngilizce çeviriyi esas almakla beraber, 2008-2009 yıllarında Moskova'da orijinali ile birlikte neşredilen, yukarıda künyesini sunduğumuz *Zapiski o Moskovii* isimli iki ciltlik Rusça eserden, özellikle de haşiyeler düşerken, büyük ölçüde istifade ettik. Ayrıca İngilizce ve Rusça tercümeleri karşılaştırma fırsatını da bulduk.

Thomas Esper tarafından telif edilen nitelikli ve anlaşılır giriş bölümünü olduğu gibi çevirerek esere dâhil ettik. Fakat bahis konusu tetkikte, sadece Rus nokta-i nazarından bakıldığı için Staden'in notlarının, başta Kırım Hanlığı, Nogaylar ve Osmanlı Devleti olmak üzere, Türk Dünyası için arz ettiği öneme vurgu yapılmamıştır. Mamafih eser, özellikle Devlet Giray Han dönemi Kırım tarihi için büyük ehemmiyeti haizdir.

İngilizce tercümede Thomas Esper tarafından düşülen haşiyeleri muhafaza ettiğimiz gibi onun izah edemediği, atladığı ya da Türk okuyucusunun metni layıkıyla anlayabilmesi için şerh edilmesi gereken toponim, hidronim, antroponim ve daha başka unsurları da notlandırmaya çalıştık. Tarafımızdan eklenen dipnotları, çeviren notu

(Ç.N.) suretinde belirttik. Giriş kısmında Thomas Esper tarafından kullanılan kaynakları bibliyografyaya dâhil etmedik. Eserin İngilizce neşri için hazırlanan, notlardaki yer adlarının geçtiği, tafsilatlı haritayı da Türkçeleştirerek metnin başına yerleştirdik.

Kısacası her satırı gerçek anlamda ortak ve titiz bir çalışmanın ürünü olan bu eser, şimdiye dek ihmal edilen Kuzey Türklüğü araştırmalarına küçük de olsa bir katkı sağlar ise kendimizi bahtiyar addeceğimizi belirtmek isteriz.

Serkan Acar-Gülşah Haşgüçmen

Bornova, 28 Ocak 2016

ÖNSÖZ

Staden'in eserine ait vesikaların orijinalleri yarı edebîdir ve inanılmaz derecede dağınıktır. Esasen, elimizdeki tek nüsha (Hannover'deki *State Archives of Lower Saxony*'de mahfuzdur) söz konusu vesikaların başka biri tarafından yapılmış istinsahıdır. Müstensihin alelacele ve özensizce telifi neticesinde bir hatalar silsilesi zuhur etmiştir. Bununla birlikte, Staden'in de pek çok kusuru vardır. Yazarın yapmacık üslûbu, sıklıkla bazı kişileri abartılı surette övme isteğinden kaynaklanmaktadır. Mesela Kutsal Roma-Germen İmparatoru Rudolf'a hitap eden paragraflar bu türdendir. Daha başka anlatımlarda ise bu abartılı üslûp aniden günlük konuşma diline dönüşmektedir. Cümleler hatta paragraflar arasındaki geçişler özensizce yapılmıştır. Yazarın anlatımını bozmadan metni daha akıcı hale getirebilmek için elimden geleni yaptım. Okuyucuya kolaylık sağlamak amacıyla eklenen kelime ve cümleleri parantez içerisinde gösterdim. Uzun açıklamaları ise dipnotlara yerleştirdim. Önemli şahıs adları ile ıstılahları kolayca tanımlayabilmek için indekse dâhil ettim. Rusça kelimelerin ve özel adların İngilizce yazımı için *Library of Congress*'in sistemini kullandım¹. Tüm toponimler için ise İngiliz sistemi tercih edilmiştir. Metinde ifade edilen bütün millerin Alman mili olduğu kesin değildir. (Her mil üç ile yedi İngiliz mili ya da daha fazla olabilir).

Okuyucu Staden'in eserinin asıl metnini görmek isterse, Fritz Epstein'in eserinde bulabilir. Bu eser XVI. yüzyıl Almancası ile telif edil-

¹ Yaptığımız tercümede Rusça isimlerin Türkçe okunuşlarını kullanmayı tercih ettik. (Ç.N.)

miştir ve bugün okunması oldukça müşküldür. Ancak açıklayıcı notlar son derece yararlı, dili ise sade ve anlaşılırdır.

Beni bu eseri tercüme etmem hususunda teşvik eden Profesör Michael Cherniavsky'e hassaten şükranlarımı sunarım.

Thomas Esper

GİRİŞ

Heinrich von Staden'in Moskova macerasının hikâyesi 1578'in sonları ile 1579 yılında, müellif Rusya'dan Batı Avrupa'ya döndükten kısa bir süre sonra kaleme alınmıştır. (Staden muhtemelen Batı Avrupa'ya 1576 yılının yazında dönmüştür). Bu yapıt ne Baron von Herberstein'in eseri² gibi bir gezi notu ne de bir tarih kitabıdır ve hatta neşredilmek üzere kaleme alınmamıştır. Staden'e ait vesikalar dört bölümden müteşekkildir: *Imparator Rudolf'a Maruzat*, *Rusya ve Moskova Çarlığı*, *Rusya'yı İstila Planı* ve *Staden'in Otobiyografisi*. Bahis konusu vesikalar gizli tutulması tavsiye edilerek Kutsal Roma-Germen İmparatoru II. Rudolf'a sunulmuştur. Mamafih Rudolf'un bu vesikaları görüp görmediği ise malumumuz değildir.

Staden'in nokta-i nazarından, notlarının en mühim kısmı Moskova'nın istilası için hazırlanan plan önerisi idi. Diğer bölümler ise yalnızca bu mühim hakikati ikmal ediyordu; filhakika maruzat bölümü giriş niteliği taşımaktadır. Moskova betimlemesi müellifin Rusya'nın dâhili yapısı hakkında malumat sahibi olduğunu kanıtlar niteliktedir, Staden'in kendini tanıtop deneyimlerini anlattığı kısım ise otobiyografisidir. Yazar Moskova Çarlığı'nı istila etmesi hususunda imparatoru ikna edeceğini umuyor, kendisi aksini iddia etmesine rağmen, besbelli ki böyle bir planın parçası olduğu için taltif edilmeyi de arzu ediyordu.

² R. H. Major, Ed., Sigismund von Herberstein, *Notes Upon Russia*, London, Hakluyt Society, Volumes, 10, 12. 1851-1852). Herberstein'in eseri XVI. Yüzyılda bir yabancı tarafından Rusya hakkında kaleme alınmış en önemli gezi notlarıdır. Bu eser III. Vasilij (1505-1533) devr-i saltanatını tasvir eder. 1549 yılında neşredilmiş ve muhtelif lisanlarda pek çok baskısı yapılmıştır.

XVI. yüzyılın sonunda Avrupa'nın diplomatik ve askerî ilişkilerine dair bilgisi kıt olan biri dahi Staden'in istila önerisinin ahmakça bir plan olduğunu müşahede edebilir. Mevcut belgeler Staden'in neden hiçbir zaman yüksek dereceli mevkilere tayin edilmediğini kanıtlamaktadır. Çünkü o, pek kaba bir maceraperest ve devlet işlerinde son derece tecrübesiz biriydi. Yine de bu istila planı birtakım kimse tarafından ciddiye alındı ve Staden muvakkaten de olsa buna müşabih bir projeyi gerçekleştirmeyi uman bir prens tarafından hüsn-ü kabul gördü.

Palatin kontu George Hans von Veldenz-Lützelstein, oldukça küçük bir krallığın prensi olmasına rağmen, İsveç kraliyet ailesi ile rabita tesis etmişti. Bu zat, Moskova Çarlığı'nı istila etmek için geniş çaplı tasarılar hazırlayıp buna büyük ehemmiyet atfeden ve söz konusu amaç uğrunda imparatorluk donanması kuracak kadar muhteris bir adamdı. Rus çarı Korkunç Ivan, 1558 yılında Doğu Baltık Bölgesi diye adlandırılan Livonya'yı işgal etti ve birkaç yıl sonra bu havalıyı yöneten Livonya Şövalyeleri Tarikatı'nı etkisiz hale getirdi. Ruslar, 1578 yılına kadar ülkenin büyük bir bölümünü şiddetli savaşlarla ele geçirdiler. Livonya yasal olarak Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nun bir parçası olmasına ve imparatorluğu müdafaa etmeye layık görülmesine rağmen, imparatorluk bir bütün olarak daha ziyade Türk tehlikesi ile meşguldü. İmparatorluk nezdinde, ülke topraklarını istila eden Türklere nispetle Ruslar daha muhtemel bir müttefik olarak addediliyorlardı. Bu suretle imparatorluk, Livonya Savaşı için ciddi bir eyleme kalkışmayıp, küçük bir bağışta bulunarak Livonyalılar ile arasını düzeltmeye çalışmıştı. Bununla birlikte, Kuzey Almanya prenslerinin yanı sıra Livonya'da Ruslar ile savaş halinde olan İsveçliler ve Lehler ise Türk tehlikesinden daha çok Moskova tehdidi ile alâkadar oldular. Kont Georg Hans, bir Güney Alman prensi olmasına rağmen, tutkuları ve İsveç kraliyet ailesine evlilik tarihiyle bağlı olması sebebiyle Rusya karşıtı oluşumda yer aldı.

Staden'in notları, Almanya'daki Rusya ile ilgili mevcut korku ve fikir ayrılıklarını yansıtmaktadır. Müellif, zaman zaman IV. Ivan'ın Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nu istila etme arzusunu beyan etse de, sıklıkla Rusya'nın zayıf yönlerine de vurgu yapmıştır. Staden'in fikriyatına göre; şayet Tatarlar Rusya'yı ele geçirseydi Türk tehlikesi Kuzey Avrupa'ya kadar yayılacaktı. Çünkü Kırım hanı Türk sultanına

tâbi idi. Netice itibarıyla Staden'in Rus kudretine ilişkin yaptığı değerlendirmede bir çelişki mevcuttu: Hem Rusya'nın imparatorluk için tehdit olduğunu iddia ediyor hem de çarların çok zayıf olduğundan dem vuruyordu.

Kont Georg Hans, 1578-1582 yılları arasında Töton Şövalyeleri, İsveç ve Lehistan'dan müteşekkil Rus karşıtı bir ittifak kurmak için çaba sarf etti (Töton Şövalyeleri, Livonya Şövalyeleri'nin halefleri idiler ama bunların sahip oldukları topraklar değersizdi ve tamamı Batı Almanya'da bulunuyordu). Tatarlar güneyde bozkır kuşağı boyunca Rusya'yı işgal ederken, bahis konusu Avrupa kuvvetleri ise hep birlikte kuzeyden deniz yoluyla IV. İvan'a saldıracaklardı. Bu ortak mefkûrenin amacı Rusları Livonya'dan çıkmaya icbar ve söz konusu bölgeyi Töton Şövalyeleri'ne iade etmektir. Heinrich von Staden de bunların planlarına hevesle dâhil oldu. Staden, 1578 yılında Kont Georg Hans namına Töton Şövalyeleri liderine (daha sonra Lehistan ve İsveç saraylarına) gönderildi. Kuzey Rusya'nın deniz yoluyla istila edilmesi teklifini ona getirenin Staden olduğu aşîkârdır. Prusya Devlet Arşivleri'nde keşfedildiği tarih olan 1893 yılına kadar müverrihler zikredilen tasarıdan bîhaber idiler; ayrıca başka hiç kimsenin de herhangi bir malumatı yoktu. Bu ittifaka Staden'in yaptığı katkı meçhuldü (Staden'in notları daha yeni keşfedilmişti) ve tasarıların tamamı Kont Georg Hans'a atfediliyordu. Staden'in vesikaları birkaç yıl sonra Hannover Devlet Arşivi'nde ortaya çıkınca konta atfedilen planın aslında Staden'in tasarısının bir varyasyonu olduğu anlaşıldı. Bahis konusu tasarının, galip ihtimalle 1581 ya da 1591 yıllarında İsveç Kralı III. John'a takdim edilen üçüncü bir versiyonu da yakın zamanlarda bulunmuştur. Staden'in vesikalarını mâhirâne bir şekilde tetkik eden Fritz Epstein'in eserinin ikinci baskısı bu üç versiyonun tamamını ihtiva etmektedir ki, ben de büyük ölçüde bu çalışmadan istifade ettim³.

Töton Şövalyeleri liderine gönderilen versiyonu muhtemelen daha erken, İsveç kralına sunulan ise kesinlikle daha geç bir tarihte telif edilmiştir. Mamafih Moskova'yı istila planının bu üç versiyonunun en

³ Fritz Epstein, Ed., Heinrich von Staden, *Aufzeichnungen über den Moskauer Staat*. (Hamburg, Friederichsen, De Gruyter & Co.m.b.H., 1930). İkinci baskısı (Hamburg, Cram, De Gruyter & Co., 1964).

mufassal olanı tarafımızdan neşredilmiştir. Staden'in İsveçlilere sunduğu bu sonuncu versiyonun ahvali hakkında çok az şey bilinmektedir; fakat görünüşe bakılırsa, müellif kendi menfaati doğrultusunda hareket etmiştir. Çünkü İsveç'e hizmet için bir makam talebinde bulunmuştur. Açıkça görülüyor ki, Kont Georg Hans tarafından bağımsız olarak önerilen tasarı, burada başka bir kisveye bürünmüştür. Zira Staden yalnızca birkaç ay boyunca prence hizmet ettiğini kaydetmiş ve burada teşrik-i mesaide bulunmadığını belirtmiştir. Nitekim, büyük ihtimalle, Staden ve Kont Georg Hans bahis konusu projeyi başlangıç merhalesinde beraber tasarlamışlar ve akabinde Staden bunu müstakil olarak pazarlamaya teşebbüs etmiştir.

Staden'e ait vesikalar esasen bir istila planı olarak kaleme alınmış olmasına rağmen söz konusu tasarımın tarihi bakımından kıymet-i harbiyesi bize sunmuş olduğu mühim bilgilerden, bilhassa Moskova'nın tasviri ile müellifin otobiyografisinden, daha azdı. Vesikaların zikredilen bölümlerinden 1560'ların sonu ile 1570'lerin başlarında Moskova'nın son derece meşakkatli, dramatik ve çetrefil dâhili yapısının iç yüzünü anlamaya ilişkin yeni bir bakış açısına sahip oluyoruz. Bu dönemle ilgili birkaç birinci el kaynak mevcuttur ve bunlar arasında Staden'in eseri diğerlerine nispetle çok daha mühim bir mevki işgal etmektedir⁴. Bu üstünlüğün sebebi müellifin bir Moskova tasviri yazma arzusundan ziyade Rusya ve knezler hakkında propaganda amacıyla kaleme alınan bir risale telif etmesiydi. Staden'in IV. Ivan'ın gadırlığını tüm yönleriyle ifşa etmekten çekinmesinin başka bir nedeni ise muhtemelen müellifin kendisinin de son derece kaba bir kimse olmasından kaynaklanmaktadır; zira bu dönemde yazılan diğer eser-

⁴ Diğer meşhur eserler şunlardır: Knez Kurbskiy, Johann Taube ve Elert Kruse: J. L. I. Fennel, Ed., *The Correspondence between Prince A.M. Kurbsky and Tsar Ivan IV of Russia 1564-1579* (Cambridge: Cambridge University Press, 1965). Johann Taube and Elert Kruse, "Sendschreiben an Gotthard Kettler, Herzog zu Kurland und Semgallen, 1572", *Sammlung rössischer Geschichte*, X, Part I (Dorpat, 1816), s. 185-238. Kurbskiy 1564 yılında Litvanya-Lehistan kralı Sigismund August'un tarafına geçmiş Taube ve Kruse ise 1571 yılında firar etmişlerdir. Her ikisi de kendi davranışlarını haklı göstermek için Rusya hakkında eserler yazdılar: Bunlar Çar IV. Ivan ve hükümetini, itibarlı adamlarını ve yaptıkları sadık hizmetleri değersiz olarak tasvir ederler. Bahis konusu müelliflerin eserleri bariz bir biçimde Staden'in eserinden çok daha önyargılıdır.

lerde IV. İvan'ın gaddarlığı hususu oldukça baskın bir temadır. Vakıa Staden, kendisinin masum bir kadını balta ile nasıl katlettiğini betimleyen ilginç bir hadiseyi anlatır. Ayrıca gerekçe göstermeyip mahcubiyet duygusuna kapılmaksızın acımasızlığını gözler önüne seren başka misaller de getirir. Staden, IV. İvan'ı korkunç bir tiran addetmekle birlikte galiba ona hayranlık da duyuyordu. Müellifin bu mizacı, muasırlarından herhangi birine nispetle onun Rusya hakkında daha tarafsız bir eser yazmasına müsaade etmiştir ve bundan dolayı söz konusu yapıt daha nesneldir.

Staden'in Moskova idaresini tasviri, türü kendine özgü bir birinci el kaynak olması hasebiyle kıymetlidir; çünkü diğer kaynaklardaki bilgileri teyit etmemize yardımcı olmaktadır, fakat yeni bilgiler ihtiva etmemektedir. Bütün bunlara rağmen, 1565 yılında IV. İvan tarafından teşkil edilen ve devlet içinde sıra dışı bir devlet olan *opriçnina*'nın tasviri, bu kurumun bir mensubu tarafından yazılıp günümüze kadar ulaşan tek eser olma özelliği taşımaktadır. (Staden'in Johann Taube ve Elert Kruse'yi *opriçnina* müntesibi sayması hatalıdır, bu şahsiyetler esasen diplomat idiler). Tarihî bir kaynak olarak bahis konusu eserin en mühim faydası, müellifinin IV. İvan'ın Rus asilzâdelerine karşı sergilemiş olduğu terör hareketlerine vurgu yapmamış olmasıdır. Diğer kaynaklar bu konu üzerine öylesine teferruatlı yoğunlaşmışlardır ki, tarihçiler uzun süredir *opriçnina*'nın devlet hizmetindeki küçük soyluların menfaati namına Rus aristokrasisini tahrip etmek gayesiyle teşkil edildiğine inanmışlardı. Terör hareketlerinin son derece titiz bir şekilde tatbik edildiği müellifin eserinde açıkça görülmektedir. Şöyle ki, devlet terörü tüm idarî sınıflara değil, *opriçnina* üyesi olup geleneksel silsile-i meratipte yer alan aristokratlara, IV. İvan'ın katlettiği pek çok nevi şahsına münhasır şahsiyete ve kendisi tarafından yüceltilen otokrasi mefhumuna tehlike olarak gördüğü kimselere uygulanmıştır. Staden'in eseri neşredildikten sonra *opriçnina* tarihi yeniden yazılmaya devam etmektedir.

Rus tarihçiler devrim öncesinde Staden'in dokümanlarını kullanamamışlardı. Çünkü söz konusu vesikalar XX. yüzyılda keşfedilmiş ve I. İ. Polosin tarafından Rusça tercümesi 1925 yılında neşredilinceye kadar

yayınlanmamıştı⁵. Tam metni, orijinal Almanca nüshası ile birlikte etraflıca haşiyeler düşülerek Fritz Epstein tarafından 1930 yılında neşredilmiştir. Bu çalışmanın kısmen genişletilmiş fakat gerçek manada tashih edilmemiş ikinci bir baskısı ise 1964 yılında hazırlanmıştır. Staden'e ait vesikaların yayınlanmasından itibaren Korkunç Ivan'ın devri saltanatını tetkik eden tüm ciddi tarihçiler bu belgeleri kullandılar.

Opriçninanın ihdası tamamen tesadüf eseri zuhur eden bir gelişme değildi⁶. Bunun Rusya tarihindeki kökenleri Moskova Knezliği'ni muazzam bir Rus İmparatorluğu'na dönüştüren III. Ivan (1462-1505)'a kadar uzanmaktadır. Büyük knez Moskova etrafındaki pek çok hanedanı kendisine tâbi kılarak *Rusya topraklarını birleştirdi*. Bu siyasi ittifak süreci III. Vasiliy (1505-1533) devri boyunca devam etti ve 1533 yılında henüz reşit olmayan IV. Ivan babasının izinden giderek sadece Rus nüfusun yaşadığı bölgelere hâkim olmakla kalmayıp, Moskova'nın egemenliği dışındaki Litvanya-Lehistan kralını da buyruğu altına aldı.

Evvelce bağımsız olan Rus hanedanlarının kökü kazındı ve bu suretle otoritelerini kaybettiler; söz konusu hanedanların mensupları 1547 yılının başlarında çar unvanını alan Moskova büyük knezinin hizmetkârı oldular. Bahis konusu tâbi knezler ve Moskova'nın kadim boyarları bu yeni devletteki en yüksek sivil ve askerî otoritenin mümessilleri oldular. Bunların silsile-i meratipteki konumları oldukça karmaşık bir teşrifat nizamı olan *mestniçestvo* ile düzenlenirdi ki, bu usûl hâkim aristokrasi arasında ardı arkası kesilmeyen tartışmalara neden oluyordu. Knezler geçmişteki egemen konumlarını kaybetmiş

⁵ Heinrich von Staden, *O Moskve Ivana Groznogo*, Tercümesi ve düzenlemesi I. I. Polosin tarafından yapılmıştır (Moskova: M. & S. Sabaşnikovih, 1925). Polosin nüshası oldukça iyi bir tercümedir, fakat onun izahları Epstein tarafından düşülen haşiyelere yaklaşamaz bile.

⁶ Opriçnina'nın tarihi tefsiri eskiden beri bir mesele olmuştur. Bu konu hakkında kapsamlı bir tarihî tetkik için bakınız A. A. Zimin, *Opriçnina Ivana Groznogo* (Moskova, 1964), s. 7-80. Zimin'in bu kitabı, Korkunç Ivan devrini anlatan en iyi eserdir. Söz konusu kitap daha önce telif edilen *Reformu Ivana Groznogo* (Moskova, 1960) başlıklı çalışmanın devamı niteliğindedir. Opriçnina ideolojik temelinde yapılan tartışmalar için bkz. Bjarne Nørretranders, *The Shaping of Czardom under Ivan Grozny* (Copenhagen, 1964).

olmalarına rağmen çara bağlı müttefik bir zümre olarak birliğini sağlayan daha büyük Rus Devleti'ni idare etmeye devam ettiler. Bu gürüh mensupları III. İvan ile III. Vasiliy'in otokratik hâkimiyetlerini tanıdılar; lakin zikredilen hâkimiyetin gerçek şümülü hakkında kayda değer bir muğlaklık devam etmektedir. Örneğin aristokratlar *mestniçestvonun* kaidelerine harfi harfine uyulması hususunda ısrarcı idiler; buna göre büyük knez, hizmetinde bulunanların tamamını tenzil-i rütbe etme hakkına sahip olsa da, yüksek bir makama atama yetkisini haiz değildi. Bundan dolayı büyük knez sivil ve askerî hizmetlere en uygun ve kabiliyetli kimseleri tayin edemedi. Ayrıca birtakım aristokrat zevat kendilerine ait mühim askerî kuvvetlerini de muhafaza etmişlerdi. 1533 yılında III. Vasiliy'in ölümünden IV. İvan'ın çarlık tacını taktığı 1547 yılına, yani onun ergenlik çağına, kadar Rusya'yı aristokratlardan müteşekkil müstevli hizipler idare ettiler ve bunların ülke içindeki cebelleşmeleri mühim kargaşalara sebebiyet verdi. Bu dönem müddet-i zarfında genç büyük kneze sadık kalan bazı kimseler de yok değildi ve knezin serveti tamahkâr asiller tarafından yağma edildi. IV. İvan bu onur kırıcı davranışı asla unutmayacaktı.

Genç hükümdar çarlık tacını taktığı zaman, makamını mevcut *status quo*'yu muhafaza etmek için bir araç olarak görmedi. Ülke reforma ihtiyaç duyuyordu ve ona göre kendisinin Rus cemiyetindeki mevkii bunun için yeterli değildi. IV. İvan ilk yıllarında Orta İtil bölgesinde bulunan Kazan Hanlığı'nı işgal etmekle meşgul oldu ve nihayet 1552 yılında Kazan düştü. Birkaç yıl sonra İtil nehri mansabında bulunan Astarhan Hanlığı da istila edildi. İtil'in bütün mecraları Moskova idaresine geçince hem doğu hudutlarının güvenliği sağlandı hem de gelecekte girilecek istila hareketlerinin önü açıldı. IV. İvan iktidarının ilk on yılında, askerî zaferlere ek olarak malî ve idarî reformlar da yapıldı, ayrıca mecelle hazırlanıp orduda reforma gidildi. Bu terakkiperver yönetim tarzı esasen IV. İvan'ın yarattığı bir şey değildi; yapılan reformlar onun yakın danışmanlarının eseri idi. Reformlar, umumiyetle, hem aristokratların hem de hükümdarın itidal yüklü uygulamaları ile olanaklı hale geliyordu. Bu uzlaşmacı siyaset 1553 yılında ciddi bir yara aldı; IV. İvan ölüm döşeginde iken, aristokratlar onun reşit olmayan oğluna sadakat yemini etme hususunda gönülsüz davranıp çarın kuzeni Vladimir Andreyeviç'i tercih ettiler. IV. İvan daha sonra sağlı-

ğına kavuşunca, itaat etmeyen maiyetinden intikam almadı ve hükûmetin terakkiperver siyaseti devam etti. Mamafih sonraki yıllarda aristokratların ihanetlerinin emarelerinden biri olarak bu hadiseye atıfta bulundu; bununla birlikte asillerin başka bir uzun saltanattan imtina etmeleri için iyi bir nedenleri vardı.

Çar ile aristokratların uzlaşmacı siyaseti, kısa süreliğine de olsa başarılı bir şekilde devam etti ve reformist tedbirler her iki tarafın menfaatlerine ciddi şekilde hâlel getirmede. Buna binaen IV. İvan 1558 yılında büyük meşakkatlere ve muazzam masraflara sebebiyet veren Livonya Savaşları'na (Litvanya ile savaş kastedilmektedir) girişti; aristokratlar bu durumdan rahatsız oldular. Onlar güneyde daha acil bir tehlike kaynağı olarak tebarüz eden Kırım Hanlığı'na karşı askeri bir harekâta girişmekten yana idiler. Savaş çarın gücünü öylesine arttırdı ki, bidayetdeki güç muvazenesi bozuldu; kısa bir süre sonra savaş başladı ve IV. İvan'ın, uzlaşma siyasetinin en güvenilir aktörleri olan müşavirleri ile arası açıldı. Otokratik kudretin giderek arttığı bu koşullarda birkaç mümtaz aristokrat terk-i diyar eyledi, pek çoğu da düşmanları Litvanya-Lehistan'a sığındı. En büyük ihanet, 1564 yılında uzun süreden beri çarın güvenilir yâreni olup Rus ordusunu komuta eden Knez Andrey Kurbskiy'den geldi. IV. İvan'ın tüm aristokratlara karşı kuşku ile yaklaşmasında şaşılacak bir durum yoktur; gönderdiği mektuplarla hâlihazırda düşman ordugâhında bulunan Kurbskiy'i geri çağırdı. Çünkü geçmişteki saygısızlık ve ihanetler aristokratlar yüzünden yaşanmıştı.

1564 yılının Aralık ayında (Kurbskiy'in firar edişinden birkaç ay sonra) IV. İvan fevkalade geniş maiyetiyle birlikte Moskova'dan ayrıldı. Nihayet Aleksandrova Sloboda'ya vardı ve tahttan feragat ettiğine ilişkin bir mektup gönderdi. Buna sebep olarak knezlerin ve boyarların ihanet ve irtikâbını gösterdi ve Moskova ahalisine gönderdiği başka bir mektupta kendilerine karşı bir şikâyetinin ya da ithamının bulunmadığını ifade etti. Aristokrat zulmüne karşı çarı hâmi olarak gören Moskova halkı onun geri dönmesini rica etmek üzere bir heyet gönderdi. IV. İvan devletin içinde özel bir teşekkül kurulmasına müsaade edilmesi koşuluyla merhamete geldi; böylece dört bir tarafında müşahhas sadık hizmetkârlar bulunabilirdi. Tam yetki ile donatılmasıyla hain ve ahlâksız aristokratların üstesinden gelebilecekti ayrıca tazmi-

nat olarak halktan yüz bin ruble gibi muazzam bir meblağ tahsil etti. Bu koşullar kabul edildi ve IV. İvan opriçninayı kurdu.

Çarı himaye etmek üzere tesis olunan opriçnina, en tehlikeli aristokratları ortadan kaldırmak için bir istinatgâh olarak hizmet edebildi. Bu oluşum, tamamı hemhudut olmayan mühim bir bölgeyi kapsıyordu ve yıllar geçtikçe daha da genişledi. Opriçninanın neden teşkil edildiğini tam olarak idrak edememiş olmasına rağmen Heinrich von Staden'in hükümdara ait bu hususi yapıyı tasvir edişi haddi zatında doğru idi: Bu durum Rus otokrasisinin doğasını anlamaya yönelik ideolojik bir çarpınış olmalıydı.

Opriçnina, IV. İvan ile aristokratlar arasındaki ihtilafın cemiyetteki tezahürüne bir çözüm olarak tasarlanmıştı. Çar, Tanrı'dan başka hiç kimseye karşı sorumlu olmadığına inanıyor; aristokratları da tebaası ve en mütevazı çiftçilerinden farklı görmüyordu. Aristokratlar çarın yüksek hâkimiyetini kabul ederken seçkin bir topluluk olmaları hasebiyle hususi imtiyaz istiyor ve haklarından vazgeçmeyip bunların kısmen eksik tanımlandığına inanıyorlardı. Ayrıca Moskova'nın idaresini IV. İvan ile paylaşmayı arzu ediyorlardı. IV. İvan otoriter bir şekilde hareket etmeye başlayınca, aristokratlar çarı keyfî davranışlar sergilemekle itham ettiler. En yüksek rütbeli ruhbanlar tarafından desteklenen aristokratlar çarın otokratik davranışlarına muhalif idiler mamafih IV. İvan bunlara sert bir şekilde tepki gösterdi; ayrıca ileri gelen knez ve boyarlar da ihanet bataklığına saplanmışlardı.

Opriçnina 1572 yılına kadar makbul bir teşekkül olarak devam etti. Yedi yıl boyunca varlığını sürdürdü, en müstakil ve muktedir aristokratlar ya öldürüldü ya malî açıdan yıkıma uğratıldı ya da gözü korkutuldu; Novgorod'daki ayrılıkçı fikirlerin son temsilcileri ise ortadan kaldırıldı ve çok fazla kısıtlanmamış olsa da kilisenin bağımsızlığı saldırıya uğradı. Bu suretle IV. İvan'ın politikası bir bakıma başarılı olmuş, otoritesi ise her türlü tartışmadan âzâde hale gelmişti. Fakat zafer için ödenen bedelin haddinden fazla yüksek olduğu iddia edilebilir. Staden'in de sarîh bir biçimde gösterdiği üzere; opriçninanın hususi birlikleri IV. İvan'ın kontrolünden çıktı ve Moskova'nın opriçnina dışındaki parçası olup *zemşçina* tabir edilen yapıyı harap etti. Bu durum ülkeyi felakete sürükledi, 1571 yılında Moskova'nın Kırım

Tatarları tarafından yakılıp yıkılması da büyük ölçüde bunun sonucuydu ve nihayet Livonya Savaşı da kaybedildi. IV. İvan opriçnina dâhilindeki ileri gelen hizmetkârlara karşı çıkmaya icbar edildi; zira bu zevat sadece yağmacılıkla değil, galiba ihanet ile de suçlanmıştı; bunlar idam edildi ve opriçnina kaldırıldı. Yıllar geçip IV. İvan öldükten sonra, İngiliz müşahit Giles Fletcher opriçnina zamanındaki husumetin canlandığını, hâlâ güçlü olduğunu ve belki de Rusya'yı bir iç savaşta sürükleyeceğini kaydetmiştir. Filhakika XVII. yüzyıl başında iç savaş vukû bulmuştur.

Heinrich von Staden, Vestfalya'daki küçük Ahlen kasabasının belediye reisinin oğluydu. O, 1545 yılının başında ya da ortasında doğdu; fakat ne zaman öldüğüne ilişkin malumat sahibi değiliz. Otobiyografisinden anlaşıldığı kadıyla gençlik yıllarında tam bir baş belası, yetişkinlik döneminde ise kural tanımayan bir maceraperest idi. Ahlen'deki kötü davranışlarından ötürü, 1560 yılı dolaylarında Doğu Baltık Bölgesi Alman şehirlerinden olan Riga'daki akrabalarının yanına gönderildi. Bu sırada Riga ve bütün Livonya Krallığı, Çar IV. İvan ile savaş halinde idi.

Livonya'da beş yıl kalan Staden, muhtemelen bu dönemi epey abartılı bir şekilde tasvir etmiş ve eserinde Rus hizmetine girip, Korkunç İvan'ın opriçninasında görev aldığını belirtmiştir. Staden'in Rusya'daki kariyeri, notlarında ifade edildiği biçimiyle, kafalarda birtakım soru işaretleri yaratmaktadır. Müellif, IV. İvan'ın hizmetine girer girmez kendisine hemen malikâneler verildiğini iddia etmektedir. Fakat on dokuz-yirmi yaşlarındaki bir çocuk bütün Rusya'nın çarına ne tür bir vaatte bulunmuş olabilir ki? Bu tutarsızlığa rağmen, gerçekten hizmete alındığını ve kendisine malikâneler verildiğini kabul etmek durumundayız. Hatta Staden kendini daha fazla över: *Büyük knezin opriçnina sarayında sadece dört Alman idik!* Ayrıca opriçninaya kabul edildiğini söyleyerek Moskova'ya yerleştiğini bildirir. Anlaşılan o ki, Epstein, Staden'in iddialarını kabul etti; çünkü sadece bu iddiaları sorgulamada başarısız olmakla kalmadı, ayrıca Polosin'in onun Rusya'ya ilk geldiğinde bir tür resmî tacir ya da ecnebi bir uzmanın kâtabi olduğuna yönelik izah çabalarını da reddetti⁷. Staden'in bir süreliğine tercümanlık yaptığını iddia eden Polosin muhtemelen haklıydı. Ona

⁷ Giriş bölümü içinde, *Aufzeichnungen über den Moskauer Staat*, s. 24*n.

göre; Staden Almanca, Latince, Letonca ve Rusça biliyordu. Polosin, Staden'in Rusya'ya gider gitmez ya da bu sıralarda bir opriçnik olduğu iddiasını kabul etmemektedir; ayrıca onun opriçninaya ne zaman dâhil edildiği hususunda da mütereddittir. Staden'in eseri incelendiğinde, onun bir opriçnik oluncaya kadar zemişçinada daha sıradan vazifeler üstlendiğini gösteren işaretler göze çarpmaktadır. Dük Magnus Rusya'ya varmadan kısa süre önce (1570 yılının ilk yarısı) ve Staritsa'nın opriçninaya dâhil olduğu sıralarda (1569 yılından sonra değil), yani 1569'un sonlarında Staden artık opriçnik olmuştu.

Polosin tarafından ileri sürülen bazı faraziyelere rağmen, Staden'in opriçninaya katılmadan önce neler yaptığı muğlaktır. O, Staden'in meyhaneye sahibi olduğunu yazmakta; opriçnik olmadan önce ve sonra önemli kimselerle dostluk tesis ettiğini belirtmektedir. Zira A. Mulyukin yabancıların ancak tacir, ruhanî ya da devlet görevlisi olmaları halinde Moskova'da izinle ikâmet edebileceklerini kanıtlamıştır. Gerçek olan şu ki, Staden, IV. İvan tarafından herhangi bir biçimde istihdam edilmiştir⁸. Staden mahrem maceralarını şevkle betimlemiş fakat resmî vazifelerini sadece dolaylı olarak zikretmiştir. Belki de mesleğinin bu yönü hoşuna gitmiyordu. Staden'in otobiyografisinden ne öğrenebileceğimizi galiba şu kayıtlardan anlayabiliriz: *O zamanlar sürekli olarak Baş Boyar İvan Petroviç Çelyadnin ile birlikteydim ve Leh bir tercümana Almanca bir şifalı bitkiler kitabını Rusçaya çevirmesi için yardım ediyordum. Ayrıca; tercümanın doğru tercüme yapıp yapmadığını iyi işitebilmek için Wilhelm Fürstenberg ile mütercim Caspar von Wittenberg'in yakınında bulunuyordum.* Her iki durumda da Staden'in mühim bir pozisyonda olmadığı görülmektedir zira sıradan işlere yardım etmektedir. Buna birlikte, otobiyografisinin büyük bir kısmı onun opriçninadaki vazifesi ile alâkalıdır ve bu görevi oldukça kısadır; Polosin'in iddia ettiği gibi altı yıl değil, üç yıldan daha kısa sürmüştür⁹. Geriye tek bir soru kalmaktadır: Staden nasıl opriçnik oldu?

1569 yılı Aralık ayında IV. İvan Novgorod ve Pskov'a karşı seferlere başladı. Döndüğü zaman opriçninadaki en yakın adamlarından bazıla-

⁸ A. Mulyukin, "O Svobode Priezda İnostrantsev v Moskovskoe Gosudarstro", *Jurnal Ministerstva Narodnogo Prosvetşeniya*, XV, 1908, s. 57-81.

⁹ *O Moskve Ivana Groznogo*, s. 51.

rını idam ettirdi; bunların arasında Aleksey Basmanov, Fedor Basmanov, Nikita Funikov ve İvan Viskovatıy'ın da bulunduğu toplam yüz otuz kişi vardı. Söz konusu şahıslar Novgorod ile ilgili bir tertibe dâhil edildi. Çünkü bunların idamı, IV. İvan'ın Novgorod şehrinde aldığı önlemlerin bir parçası idi. Belki de Staden bu tertibi kuranlara daha önce meydan okuduğu için opriçninaya dâhil edilmişti. Notlarından da anlaşıldığı üzere, genç Alman, daha opriçnik olmadan önce dahi Moskova havalisinde tanınan biriydi. IV. İvan gerçekten ciddi bir komplo beklentisi karşısında konumunu güçlendirseydi, Staden ve daha başka bağımsız insanların çarın şahsı müfrezesinin üyeleri olarak opriçninaya girmeleri olasılığı bulunmayacaktı. Komplo tehlikesi atlatılıp, Tatar tehdidinin üstesinden gelindikten sonra IV. İvan zemşçina ile uzlaştı ve ülkenin bütünlüğü yeniden sağlandı; Staden'in hizmetlerine artık ihtiyaç duyulmayacaktı. Bu suretle Staden için umutsuz bir dönem başladı ve opriçnina içerisinde asla mühim bir şahsiyet olamadı. 1572 yılında *topluluk içerisinde unutulmuş olduğu* gerçeği onun önemli bir kimse olmadığının izahı bakımından kayda değerdir.

Staden'in kendi açıklamalarından da anlaşıldığı üzere, o, askerî konularda pek az bilgiye sahipti. Kendini Rus hizmetinde bir asker olarak takdim ediyor ve kişisel tecrübesiyle Moskova'nın istilası için ciddi bir plan hazırlayabileceğini savunuyordu. Rus ordusunun büyüklüğü, teçhizatının çeşitliliği ve kullanılan silahlar gibi temel konularda dahi sathî bilgiler sunması ve askerî organizasyona ilişkin bir iki satırdan fazla kayıt düşmemesi, onun yetersizliğini ve bu konulara dair bilgisinin bulunmadığını göstermektedir. Notlarının yalnızca iki bölümü askerî açıdan dikkate alınabilir. Staden orduda küçük bir görev aldıysa bile (muhtemelen kısa bir süreliğine) bu kesinlikle mütevazı bir vazife idi.

Eğer Staden opriçninada hiçbir zaman önemli bir kimse olmadıysa, başka bir soru akıllara gelmektedir. Gençlik çağının henüz başlarında böyle bir muvaffakiyete nasıl ulaştı? Notları bunu, IV. İvan ve Fedor Basmanov gibi güçlü şahsiyetlerin himayeleri sayesinde başardığını ortaya koymaktadır. Buna rağmen, Staden opriçninadaki rolünü Rus siyasetinde önemli bir otoriteymiş gibi görünmek için abartmıştır ve IV. İvan ile iddia ettiği kadar yakın arkadaş olmadığını da göz önünde bulundurmak gerekir.

Staden'in açıklamaları nispeten taraflı olmasına ve içinde olgusal yanlışlıklar barındırmasına rağmen, (ki bu hatalar çoğunlukla Staden'in aslında önemsiz bir konumda olduğu halde, kendisine önem atfetmeye çalışmasından dolayı ortaya çıkan tezaдын sonucudur) eseri Rusya'nın opriçnina yıllarının incelenmesi için çok değerli bir kaynaktır.

Thomas Esper

İMPARATOR RUDOLF'A MARUZAT

Ben âciz ve itaatkâr Heinrich von Staden, siz majesteleri Roma imparatoru, Macaristan ve Bohemya kralı, lütufkâr lordumuza bu maruzatı takdim ediyorum.

Büyük şeref ve şan sahibi, muktedir ve yenilmez Roma imparatoru, Macaristan ve Bohemya kralı, lütufkâr lordumuz!

Rusya şimdiye dek nasıl idare edildi? Knezler *votçina* ve *pomeşçye*¹⁰ tesmiye olunan topraklarını nasıl ellerinde tuttular? Kadim düşmanları olan Kırım hanına¹¹ karşı nasıl savaştılar? Onunla ekseriyetle nerede çarpıştılar? Kırım hanı niçin Rusya'da taş üstünde taş bırakmadı? Moskova'yı nasıl yaktı? Rusya'yı istila etmek için enerjik bir biçimde nasıl çaba harcadı? Büyük knezin¹²

¹⁰ *Votçina*: Geleneksel olarak babadan oğula tevarüs eden mülklerdi ve tasarruf hakkı hizmete bağlanmamıştı. Fakat 1550'li yılların ortalarında votçina sahipleri çara askerî hizmet sunmaya mecbur kılınmışlardı. *Pomeşçye*: Hizmet karşılığında ödül olarak verilen devlete ait topraklardı. XVII. yüzyılda pomeşçyelerin miras yoluyla devredilmesi resmen olmasa da fiilen mümkündü.

¹¹ Bu devirde Kırım hanı, Devlet Giray (1551-1577) idi. 1405 yılında Timur'un ölümüyle birlikte Altın Orda İmparatorluğu da çökmeye başlamıştı. Kırım Tatarları XVI. yüzyılın başlangıcında Moskova'nın güney hudutlarındaki en ciddi tehlike unsuru idi. Rusya üzerindeki Tatar hâkimiyetini yeniden kurmak umuduyla Moskova topraklarının içlerine kadar nüfuz edip yağmaladılar.

¹² Çar IV. İvan, henüz küçük bir çocuk iken, büyük knez unvanıyla 1533 yılında tahta oturdu ve 1584 yılına kadar hüküm sürdü. Staden IV.

hakkından nasıl geldi, iki oğlunu Kırım'a nasıl götürecekti ve onu hazinesinden nasıl mahrum bıraktı? Siz majesteleri Roma imparatoru, bütün bunları tarafımdan yapılan tasvirde bulacaksınız. Büyük knezin, kendi topraklarındaki idarecileri acımasızca ve merhametsizce nasıl katlettiğini, bunun nasıl gerçekleştiğini ve kâdir-i mutlak Tanrı'nın ülkeyi kıtlık ve veba ile nasıl cezalandırdığını; bununla birlikte daha başka şeylerin ne surette meydana geldiğini de ayrıca bu raporda telif ettim.

Kırım hanının Rusya'yı istila planında neden başarısız olacağını bu raporda yazdım. Kırım hanı, Türk sultanı ile Kazan ve Astarhan halkı, Nogaylar, Tatarlar ve Prens Mikhail Çerkasskiy tarafından desteklendi; Lehistan kralını buraya dâhil etmedim, çünkü o da tıpkı Kırım hanı gibi Türk sultanına tâbidir¹³. Merhametli

Ivan'ın Rusça unvanı olan *Velikiy Knyaz*'ın muadili olarak onu *Gross-furst* tesmiye eder. Her iki unvan da büyük knez anlamına gelmektedir, bu nedenle tarihçiler *Grand Duke* unvanı tercih etmişler ve daha ziyade bunu kullanmışlardır. Esasen IV. Ivan'ın en önemli unvanı *Çar* idi. O resmen çar unvanı alan ilk büyük knezdi (1547 yılında); ama bundan bir süre önce Rusya'nın Avrupalı komşuları da bu unvanı almışlardı.

¹³ Türk Sultanı II. Selim 1566-1574; III. Murat ise 1574-1595 yılları arasında hüküm sürdü.

Kazan, İtil boyunun orta mecrasında bulunan bir Tatar şehriydi. 1552 yılında Moskovalılar tarafından istila edilinceye kadar bağımsız Kazan Hanlığı'nın payitahtı oldu. 1552 yılından çok önce hanlık içerisinde Moskova'nın önemli ölçüde siyasî tesiri görüldü ve söz konusu devirde Kazan'ın Moskova'ya bağımlılığı biraz daha da arttı.

Astarhan, İtil mansabında bir şehir ve aynı ismi taşıyan hanlığın başkenti idi. Burası da 1556 yılında Moskova kuvvetleri tarafından istila edildi. Nogaylar Astarhan'ın kuzeyinde, İtil ırmağının iki yakasındaki bozkır bölgesinde yaşayan bir Tatar kavmi idi.

Prens Mihail Temrükoviç Çerkasskiy 1571 ya da 1572 yılında idam edilinceye kadar IV. Ivan'ın hizmetinde idi. Kabardey prensi olan babası Temrük 1557'den 1571 yılına dek IV. Ivan ile müttefikti. Mamafih 1571 yılında Kırım hanı ile ittifak yaptı ve 1578 yılında yeniden Moskova ile birleşinceye kadar bu ittifakı sürdürdü. Temrük'ün kızı (Mihail'in kız kardeşi) 1561 yılından öldüğü tarih olan 1569'a kadar IV. Ivan'ın ikinci eşi oldu. Staden sürekli babası ile oğlunu karıştırmıştır.

Staden 1576-1584 yılları arasında Lehistan'da hüküm süren Stephan Bathory'yi genellikle *Lehistan kralı* olarak zikreder. Bathory, Lehistan

Tanrı bu ülkede beni pek çok kez şaşılacak bir şekilde korudu ve buradan sağ salım kurtardı. Hakikatleri yazdığım raporumu, belki de takdir-i ilahî ile bu koşullar altında ve siz majesteleri Roma imparatorunun menfaatleri doğrultusunda ortaya çıkarabildim. Dolayısıyla siz majesteleri Roma imparatorunun istek ve arzusuna göre; bunları mütevazı, basit ve pek muhtasar bir şekilde yazdım. Şayet iktiza ederse, siz majesteleri Roma imparatorunu tatmin edecek ayrıntıları şifahen anlatıp ayrıca yazılı bir rapor daha sunmaya hazırım. Lehistan'a gönderildiğim zaman, Lehistan kralı benden böyle bir rapor sunmamı istemişti. Bazı yazılı kayıtlara sahiptim ancak böyle bir rapor hazırlamayı uygun bulmadım¹⁴.

Siz majesteleri Roma imparatoruna bu raporu kabul buyurmanız için naçizane bir şekilde yalvarırım. Ben samimiyetle bu eseri ortaya koydum; Tanrı, siz majesteleri Roma imparatorunu dünya gözüyle görmeyi bana bahşetti; bundan dolayı bahtıyırım. Artık hiçbir şey bana sıkıntı vermez. Ben ruhumu yalnızca Tanrı'ya emanet ettim; ömrümün geri kalanında tüm kalbimle emrinize âmade olacağım, siz saygıdeğer majesteleri Roma imparatoruna hizmet edecek ve sizi memnun kılacağım.

Majesteleri Roma imparatorundan naçizane ricam bu esere itibar göstermeniz, planımı dikkate alıp tatbik etmeniz ve bu güzel fırsatı kaçırmamanızdır. Mamafih raporunun kopyalanmayıp umuma yayılmamasını istirham ediyorum! Bunun nedeni, büyük knezin diğer krallıklarda ve memleketlerde neler olup bittiğini öğrenmek için hiçbir masraftan kaçınmıyor ve bunu yaparken de son derece ketum davranıyor olmasıdır. Galip ihtimalle büyük knez, tacirler aracılığıyla, imparatorluk, kraliyet ve prens sarayları ile bir ünsiyet peyda etmiştir. Bu tacirleri rüşvet vermek suretiyle

tahtına oturmadan önce Türk sultanının vassalı olarak Transilvanya [Eflak-Bogdan = Memeleketeyn] hâkimi idi. Bu hadise Staden de dâhil olmak üzere birçok muasır nezdinde Bathory'nin Türkler tarafından idare edildiği zannına sebebiyet vermiştir.

¹⁴ Bu devirde Litvanya-Lehistan ile Moskova Çarlığı arasında birkaç yıldır devam eden bir savaş vardı. Bununla birlikte Staden'in raporundan Lehistan sarayının bilgisi olduğuna ilişkin malumat şüphelidir; zira onlar bu bilgiyi Moskovalı mültecilerden almış olmalıydı.

elde eden büyük knez, ihtiyatlı davranarak nahoş saldırılara karşı kendini korumak istiyor. Eğer o, bahis konusu tasarımı öğrenebilirse, deniz kenarında ve nehir mansabında bulunup tarafımdan tasvir edilen gözetleme kulelerini tahkim eder ve askeri karargâhlar kurar.

Bütün bunları para ya da başka bir ödül için yaptığımı söyleyebilirler; fakat bu iddialara cevabım şudur: Ben bunu, herhangi bir ödül beklemeksizin tamamen özgür irademle siz majesteleri Roma imparatorunu memnun etmek için yapıyorum. Aksi halde mahşer gününde, hem Ulu Tanrı'ya ve oğlu İsa Mesih'e hem de Kutsal Ruh'a karşı kendimi borçlu hissedeceğim; zira bütün bunları gözlemleyerek ifşa ve tasvir edebilmem Tanrı'nın izniyle gerçekleşti¹⁵. Ayrıca siz majesteleri Roma imparatorunun bir tebaası olarak dünyaya geldim ve bütün yakınlarım şöhretli idarenize sitayişte bulunup methiyeler dizmektedirler; dolayısıyla bu raporu size sunmayı bir vazife ve zorunluluk addettim.

Siz majesteleri Roma imparatoru, Hristiyanlık namına bu tasarımı üstlenip kuvveden fiile dökerseniz ben, Heinrich von Staden, sadık ve asil bir şekilde size hizmet edeceğime söz veriyorum. Siz majesteleri Roma imparatoru, sunmuş olduğum rapordan bütün Hristiyan düşmanlarının varisi ve korkunç bir müstebit olan büyük knezin hizmetinde iken kendimi nasıl muhafaza ettiğimi öğrenebilirsiniz. Ailem siz majesteleri Roma imparatorunun idaresi altında huzurlu günler geçirdi; dolayısıyla size hizmet şevkim daha da arttı. Size hizmete mecbur olduğumu hissediyorum ve size tamamen itaatkâr bir biçimde yardımcı olmak benim için bir zarurettir; siz bütün Hristiyan âleminin liderinin hükmü sarsılmasın, hükmünüze hâlel gelmesin, bilakis daim olsun! Mutlak surette güveninizi kazanmak için bu vesikayı kendi elimle imzaladım. Siz majesteleri Roma imparatorunun en mütevazı ve itaatkâr kulu...

¹⁵ Staden'in hangi dine mensup olduğu belli değildir. Muhtemelen Katolik bir ailede doğdu, ama galiba Lüterci olmuştu. Eseri bu açıdan oldukça muğlak ve belki de kasten böyle yapılmıştır. II. Rudolf ise hiç kuşku yok ki Katolik idi.

Heinrich von Staden

RUSYA VE MOSKOVA ÇARLIĞI

Bu eser Moskova büyük knezinin, tüm memleketinin, durum ve vaziyetinin ve halkının nasıl yaşadığının bir tasvirinden ibarettir.

Yüceler yücesi, pek muktedir, yenilmez Roma imparatoru, Bohemya ve Macaristan kralı, soylular soylusu hükümdarımız Rudolf'a ithaf olunur. Apar topar ve muhtasar bir biçimde bendeniz, Heinrich von Staden, tarafımdan telif edilmiştir.

Rusya'da, büyük knezin Moskova şehrindeki sarayında birkaç knez (beg) bulunur; bu asilzâdelerin müstakil toprakları, şehirleri, kaleleri ve köyleri vardır. Bunlar; Knez Vladimir Andreyeviç Staritskiy, Knez İvan Dmitriyeviç Belskiy, Knez Mihail Vorotinskiy, Knez Nikita Odo-yevskiy, Knez Andrey Kurbskiy, Knez Vasiliy Temkin, Knez Petr Şuyskiy ve daha başka pek çok knezler ile İvan Şeremetev ve İvan İvanoviç Turuntay-Pronskiy, Aleksey Basmanov ve oğlu Fedor, İvan Mistislavskiy ve diğer yüksek rütbeli boyarlardan ibarettir¹⁶.

¹⁶ Knez Vladimir Andreyeviç Staritskiy, III. Vasiliy'in torunu ve IV. İvan'ın kuzenidir. IV. İvan'a muhalif klikler, 1553 ve 1567 yıllarında olmak üzere, iki kez Knez Vladimir'i IV. İvan'ın yerine tahta oturtmaya çalışmışlardı. IV. İvan yıllarca Knez Vladimir'den şüphe etmiş ve nihayet 1569 yılında onu zehirletmek suretiyle öldürmüştür.

Knez İvan Dmitriyeviç Belskiy zemşçinanın önde gelen boyarlarından idi. 1571 Moskova yangını sırasında Tatarlar tarafından öldürülmüştür.

Bir boyar ve kumandan olan Knez Mihail İvanoviç Vorotinskiy, galip ihtimalle Rusya'nın Kırım Tatarlarına karşı 1572 yılında kazandığı zaferlerde en büyük pay sahibi idi. Fakat bir yıl sonra idam edilmiştir.

Bu adamlar özellikle Rusya'nın kadim düşmanı olan Kırım hanına karşı her daim savaşmışlardı. Dolayısıyla bunların ve diğerlerinin arasından her yıl beş hususi lider seçilirdi. Her liderin kendine ait bölgelerde ve şehirlerde birlikleri bulunurdu¹⁷. Diğer knez ve boyarlar¹⁸ da yoklama defterlerinde kayıtlı pomeşçye ve votçinalarıyla beraber askerî birliklere sahiptiler. Beşinci alay diğer dördüne nispetle temayüz etmişti ve bundan dolayı büyük knezin mümessili de bu alayda bulunuyordu. Düşman ile çarpışmaya girdiklerinde bu beş alaydan her biri müstakil olarak kendi liderinin komutası altında kalırdı. Düşman üzerine yürüdüklerinde, ilk alay doğrudan üzerlerine gider, ikincisi sağa üçüncüsü sola doğru açılır, dördüncüsü ise en geride kalırdı. Hangi alay düşman saldırısına uğrarsa o ilk sıraya geçerdi. Voyvoda¹⁹ derhal bu alayın idaresini ele alır veya bir kumandan gönderirdi. Bu, öncü

Knez Nikita Romanoviç Odoyevskiy, oprıçnina mensubu bir boyar idi. Kırım Tatarlarına karşı girilen askerî harekâtlarda sıklıkla görev almıştı. 1573 yılında idam edilmiştir.

1564 yılında firar eden Knez Andrey Mihayloviç Kurbskiy, boyar ve voyvoda idi. Öldüğü tarih olan 1583 yılına kadar Leh Kralı Sigismund August ve Stefan Bathory'nin yanında IV. İvan'a karşı savaşmıştır. Kurbskiy, daha önce IV. İvan'ın en güvendiği adamlardan biriydi; mamafih onun firar etmesi muhtemelen IV. İvan'ın birkaç ay sonra oprıçninayı tesis etmesinde etkili olmuştu. Temkin, Şeremetev ve Turuntay-Pronskiy devlet işlerinde Staden'in iddia ettiği kadar önemli roller üstlenmemişlerdi.

Knez Petr İvanoviç Şuyskiy boyardı ve tanınmış bir Rus aileye mensuptu. 1564 yılında bir savaşta öldü.

Aleksey Basmanov oprıçnina rejimi boyunca IV. İvan'ın gözdesi olmuştu, etkili bir komutan ve aynı zamanda diplomattı. Bununla birlikte, bazı siyasî meseleler yüzünden IV. İvan tarafından muhtemelen 1569 yılında, kesin olarak 1571'den önce, idam edildi. Rivayete göre; eşcinsel oğlu Fedor, IV. İvan'ın kınığı idi. O da babasıyla birlikte idam edildi.

¹⁷ Bazı knezlerin soyundan gelen kimseler evvelce bağımsız idiler; ancak Staden'in zamanında özel askerî birliklerin başına geçmek suretiyle Moskova büyük knezine hizmet ettiler.

¹⁸ Moskova Rusya'sındaki en yüksek idarî unvan boyar idi. Söylediğine göre, büyük knezler ile çarların boyarlardan müteşekkil bir danışma meclisleri bulunurdu, fakat vaziyet hakikatte böyle değildi; çünkü hükümdar, gözdelelerini ve danışmanlarını hem boyarlar arasından hem de bu zümrenin dışında klanlardan seçerdi.

¹⁹ Askerî bir komutan olan voyvoda ayrıca eyaletlerdeki en yüksek idarî amir ya da vali idi.

kuvvetti. Diğer alaylar savaş düzeni alarak yerlerinde kalırlar ve iktiza ederse, düşmanın kanatlardan ya da arkadan savaş düzenini bozması ve dahi merkezî alayın kumandanını tehdit ederek zarar vermemesi için öncü birliklerin kumandanına yardımcı kuvvet gönderirlerdi²⁰.

Bahis konusu ordu kumandanları ile bunlara muadil kimseler iki yıl süreyle ülkenin muayyen şehirlerine sırasıyla vali, voyvoda ya da komutan olarak atanırlardı. Bunlar, daha ziyade aristokrat kimselerdi. İki yıllık süreyi tamamlayınca değiştirilirlerdi. Köylüler ve tüccarlar her türlü zulüm, sıkıntı, zorbalık, eziyet ve istismara maruz bırakılmış ve yeni atanan kimseler de bunları tamamen unutmışlardı. Bunlar kullanmaları lazım gelen, adli hükümlerin yazılı olduğu kanunnâmelerine sahip idiler fakat kanunlar tatbik edilmiyordu.

Ayrıca Moskova'ya hâkim olan büyük ailelere mensup boyarlar vardı ve bütün idare bunların elindeydi. Bunlardan biri ya da daha başka knez ve boyarlardan bazıları tüm mahkemeler ile başka kançılaryalara dâhil olurlardı; hâkimin yazılmasını buyurduğu her şey kâtipler tarafından kaydedilirdi.

Büyük knez Moskova'dan ayrıldığında baş boyar ve hâkim, İvan Petroviç Çelyadnin idi²¹. Bu zat bağımsız olarak adil yargılamaya alışkın olduğu için ahali kendisini pek severdi.

Nikita Funikov, Hozyain Yuryeviç Tyutin ve Kâtip Grigoriy Lokurov, devlet hazinesinde görevli idiler. Bunlar diğer kançılaryalardan ülkenin geliri olan bütün paraları topladılar ve kafalarına göre istediklerine dağıttılar. Her yola başvurarak halkın parasının üçte birini ellerinden alıp kendi ceplerini güzelce doldurdular. Lakin ödenmesi lazım gelen varidatın tamamını büyük kneze eksiksiz olarak gönderdiler.

²⁰ Staden, büyük bir sefere çıkılırken ordunun aldığı düzeni tasvir etmiştir. Büyük ehemmiyete sahip olmayan seferlerde birliklerin sayısı daha az tutulurdu ve bu gibi durumlarda sağ ve sol kollar kullanılmazdı. Ordu üç bölümden müteşekkildi: Öncü birlikler, ana kuvvetler ve yardımcı kuvvetler.

²¹ Bir boyar olan İvan Petroviç Çelyadnin, Moskova'nın köklü bir ailesine mensuptu. Opriçnina kurulduğu sırada zemşçinada kaldı ve Moskova'yı yönetti. Rivayete göre; 1567 yahut 1568 yılında Lehliler ile gizli bir anlaşma yaptığı için yargılanmadan idam edilmişti.

Nikita Romanoviç, *podkletnoe selo*²² adlı mülklerden sorumlu idi. Bunlar, saray halkına ait malikânelerdi. Bu adamın ne yaptığı sorgulanmazdı, çünkü kendisi büyük knezin kayınbiraderi idi.

Putilo Mihayloviç ve Vasiliy Stefanoviç, arazi işleri kançılıryasında görevli idiler. Bu iki zat, sadece mülklerin tahsisinden sorumlu olmalarına rağmen, kendi ceplerini iyice doldurdular. Mükelleflerin ancak yarısından vergi aldıkları gibi yaptıkları tahsilâtta da hiçbir şey vermediler.

Ivan Grigoryeviç Virodkov, askeri kançılıryadan sorumluydu. Para veren knez ve boyarlar yoklama defterine kaydedilmediler ve askeri personel olmadıkları halde yoklama defterine kaydedilip para ödeyemeyenler ise sefere gitmek zorunda kaldılar. Lehistan ile ilgili meselelerin tamamıyla bu kimse ilgileniyordu.

Saray hazinesinden İvan Bulgakov sorumluydu. Diğer şehir ve bölgelerden gelen varidat burada hesaplanır ve her ne hikmetse paraların ellide biri her zaman sayım yapılmadan önce kaybolurdu. Kançılırya tarafından yapılan ödemelerin onda biri de sürekli noksandı.

Grigoriy Şapkin, adli kançılıryadan mesuldü. Memleketin herhangi bir yerinde, bölge, şehir, köy ya da yollarda, cinayet suçundan bir kimse arandığında, suçlu adli kançılıryanın müntesipleri tarafından diyet ödemeye icbar edilirdi. Suçu işleyen zengin bir tacir veya varlıklı bir çiftçi ise, işlemiş olduğu cinayet için para karşılığında yardım görürdü. Bu şekilde zengin insanlardan para sızdırılırdı.

Ivan Dolgorukiy ve Ivan Miatlev, *Zemskiy Dvor*²³ tesmiye olunan daha alt kademedeki mahkemelerde görevli idiler. Geceleri sokaklarda

²² *Подклетное Село*: Thomas Esper'in hakkında etraflı malumat vermediği bu malikâneler 2008-2009 yıllarında Staden'in eserini Almanca orijinalinden Rusçaya tercüme eden ve notlandıran ilmi bir heyet tarafından izah edilmiştir. Buna göre; *Podkletnoe Selo*; 1540'lı yılların sonu ile 1550'li yılların başında ihdas olunmuştu. Bunlar bir nevi saray çiftlikleri idiler. Ayrıca taşradaki idari işlerin yürütüldüğü mekânlar olarak da kullanılmışlardı. Bkz. Genrih Ştaden, *Zapiski o Moskovii v Dvuh Tomah*, Red. E. E. Rıçalovski, A. G. Tyulpin, A. L. Horoşkeviç, Yu. M. Eskin, Moskova, 2008-2009, II, s. 117-118. İki ciltlik bu eser Staden'in vesaiki hakkında yapılmış en kapsamlı ve en yeni çalışmadır. (Ç.N.)

sarhoş yakalananların tamamı tutuklanıp evvela bu mahkemeye sevk edilirdi. Söz konusu cürmün bedeli otuz *mariagroschen*²⁴ ya da Leh *groschen*'i ile aynı değere sahip olan on *altın*²⁵ idi; herhangi bir zamanda kaçak meyhanelerde bira, bal şarabı ya da konyak ele geçirildiğinde bunlara el konulur ve zikredilen mahkemeye getirilirdi. Suçlu, altı talere denk gelen iki ruble olarak belirlenmiş cezayı ödemek zorunda kalır, akabinde ise pazar yerinde herkesin gözü önünde kırbaçlanırdı. Bunu denetleyen pek çok *prikazçik*²⁶ ya da memur bulunuyordu. Zikredilen memurlar herhangi bir kişinin sokaktaki fiilini yanlışken doğru, doğruyken yanlış gösterebilirlerdi. Eğer bu memurlar herhangi bir tüccar ya da esnaftan hoşlanmazlarsa ve bu zatın parası olduğundan haberdar iseler, gömleğinin içinde bir şişe konyak taşıyan genç bir serseriye bahis konusu şahsın evine gönderirlerdi. Memurlar hemen şahitlerle birlikte baskın düzenler, söz konusu genç ile birlikte adamı, eşini, uşağını ve hizmetçisini tutuklardı. Bu durumda adam paçayı yırtmak için kesenin ağzını açmak zorunda kalırdı.

Memleketin herhangi bir yerinden bir kişiyi kanun karşısına çıkarmak için mesafenin uzaklığına göre tayin edilip belirli bir ücret karşılığında gönderilen pek çok *nedelşçik*²⁷ mevcuttu. Sanığın yaşadığı yerin yakınlığı ya da uzaklığına göre mahkeme huzuruna çıkarılacağı bir tarih tayin edilirdi. Bundan dolayı nedelşçik bir yere varır varmaz, malikâne ya da bölgenin dışındaki en yakın gümrük dairesinden iki veya üç şahidi de yanına alarak sanığın evine ya da konağına celpnâme bırakırdı. Bu çağrı en fazla üç kez yapılırdı. Eğer sanık rüşvet verirse suçlu olsa dahi berat ederdi. Gelmediği takdirde itham sahibi şahıs, bu zatı tevkif ettirip hapse tıktırabilir ya da parayı ödeyinceye kadar hal-

²³ *Zemskiy Dvor*: Sivil davalardan, küçük suçlardan ve Moskova'daki nizamın muhafazasından sorumlu alt mahkeme.

²⁴ *Mariagroschen* ya da *Mariengroschen*: 1503 yılında Aşağı Saksonya'da muhtelif şehirlerde farklı ağırlıklarda (1,504; 2,75; 2,88 g) kesillen sikkeye verilen ad. Bu isimle anılmasının sebebi üzerinde Bakire Meryem'in resminin bulunması idi. Bkz. *Zapiski o Moskovii v Dvuh Tomah*, II, s. 143. (Ç.N.)

²⁵ Bu kelime Türkçe kaydedilmiştir. (Ç.N.)

²⁶ *Prikazçik*: Devlet kağırlaryasında prikazlardan (emir, buyruk, ferman) sorumlu memur ya da kâhya.

²⁷ *Nedelşçik*: Mahkemelerde görev yapan sıradan memurlara verilen ad.

kın gözü önünde meydan dayağı attırabilirdi. Ayrıca müşteki arzu ederse suçluyu serbest bırakabilir ya da köle yapabilirdi ve zanlı borcunu faiziyle birlikte ödeyinceye kadar merhamet gösterilmezdi. Aksi takdirde ömrünün geri kalan kısmını el değirmeni çekerek geçirmek zorunda kalırdı. Pek çok uğursuz serseri memleketteki zengin bir taciri ya da varlıklı bir çiftçiye haksız yere suçlamak için ayartılmıştı. Ne de olsa kanunlara mutlak itaat elzemdi. Söz konusu adamlar bu şekilde para sızdırırlardı.

Mektuplar mutat üzere *Yamskaya Izba*²⁸ yani posta kançılaryası tarafından düzenli bir şekilde dağıtılırdı. Bu teşkilatın müstahdemleri mektupları sık sık toplar ve tek seferde gönderirlerdi. Bunlar takriben kaç tane atın kiralınması gerektiğinin tam bir hesabını çıkarır ve hazineye gönderilmesi lazım gelen parayı muhafaza ederlerdi.

Kançılaryada bütün arzuhâller okunur, tasdik edilir ve büyük knez tarafından mühürlenirdi. Bu arzuhâllerin mühürlenmesi karşılığında para alınırdı ve parası olmayan ahaliye ödeme yapılınca kadar malumat verilmezdi. Ancak para ödenirse arzuhâl okunur ve imzalanırdı. El eli yıkar: *Ruka ruku moet*²⁹.

Kazan, Astarhan ve imparatorluğun diğer bölgelerindeki kançılaryalarda da herkes kesesini bir güzel doldurmuştu; keza Ovalı ve Dağlı Çirmiş³⁰ boylarının etrafını çevreleyen *uluslar*³¹ olan göçebe köylerinde de durum aynıydı.

²⁸ *Ямская Изба*: Orijinal Almanca metinde: *Jamsko Ispa*. Esasen Moğollara ait olan *Yam Teşkilatı*, Ruslara Altın Orda Devleti zamanında sunulmuş bir armağandır. Muhaberatı ve münakaleyi hızlandırmak için belirli aralıklarla posta binaları inşa edilir ve buralarda dinlenmiş atlar hazır tutulurdu. Örneğin 1462-1505 yılları arasında icra-yı saltanat eyleyen Knez III. Ivan zamanında iki *yam* binasının arası 30-40 verst civarında idi. Bu teşkilatta çalışan kimseler Türkler tarafından *yamçı* tesmiye olunurlardı. Bkz. *Zapiski o Moskovii v Dvuh Tomah*, I, s. 76; II, s. 146-147. (Ç.N.)

²⁹ Rusça orijinali: *Пука руку моет*. *Ada bana adayım sana* mealinde bir deyiştir. Her işin bir karşılığı olduğuna işaret eder. (Ç.N.)

³⁰ Bir Fin halkı olan Ovalı ve Dağlı Çirmişler Kazan'ın kuzeyindeki ormanlık bölge ile Itil ve Kama ırmakları arasında yaşarlardı. Söz konusu topluluk iki zümreye ayrılmıştı: Ovalı (Lugoviye) ve Dağlı (Nagorniye) Çirmişler.

Bu sıralarda Ryazan kañçılıyasındaki muamelat da son derece gayr-ı ahlâkî idi. Fakat hâlihazırda bahis konusu uygulama ilga edilmiştir çünkü zikredilen bölge (Ryazan) Kırım hanının idaresindedir; tıpkı Livonya'nın³² büyük knezin idaresinde olduğu gibi.

Andrey Vasilyeviç, elçilik kañçılıyasında görevli idi. Almanlarla ve Tatarlarla ilgili tüm işlere burada bakılırdı ve Karelya'nın varidatı da elçiliğe tahsis edilmişti. Muhtelif halklardan gelen tercümanlar her gün sefaret binasında hazır bulunurdu. Söz konusu tercümanların ayrıca kendi mülkleri ve yıllık gelirleri de vardı. Diğer kañçılıyalardaki dalaverelerin aynısı burada da dönüyordu.

Ivan Tarasoviç Soymonov ile birlikte bir kâtip de bütün ecnebilerin günlük harçlıklarını aldıkları, *yame*³³ adı verilen dairede görev yapardı. Bir ecnebi, bal şarabını ya da harçlığını on, yirmi veya otuz gün içerisinde almaz ve sonradan tahsil etmek isterse istihkakının onda biri her zaman kesilirdi.

Her ecnebi öylesine mâhirâne hazırlanmış bir makbuza sahipti ki, hiç kimse bir bildirim olmaksızın bunları taklit edemezdi. Bal şarabı, vazifeli kimseler tarafından mahzenden alınırđı; söz konusu görevliler

³¹ Köken itibarıyla Moğolca olan *ulus* kelimesi orijinal haliyle kaydedilmiştir. (Ç.N.)

³² Doğu Baltık havalisinde bir bölge olan Livonya, XIII. yüzyılda Töton Şövalyeleri tarafından zapt edildi. Şövalyeler bu ülkede mülkler edindiler, Alman tascirler ise şehirler kurarak Doğu Avrupa'da ticaretin gelişmesine katkıda bu-
lundular ve özellikle Rus mamulâtını Batı'ya aktardılar. Livonya, XVI. yüzyılın ortalarında hukuken Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'na bağılı idi; şehir-
lere, piskoposluklara ve Livonya Şövalyeleri Tarikatı tarafından idare edilen
bölgelere ayrıldı. Dolayısıyla otorite bölündü ve buna bağılı olarak mütekaabili-
yet esasına dayanan düşmanlıklara son verildi. Ayrıca memleketi Moskova'ya
karşı savunmak için müşterek bir cephe oluşturuldu. IV. Ivan 1558 yılında
burayı işgal etti ve Livonya Şövalyeleri 1560 yılı başlarında kadar varlıklarını
sürdürdüler; toprakları ise Ruslar, Litvanyalılar, Lehler, İsveçliler ve Danimar-
ka Dükü Magnus tarafından taksim edildi. Rusların sürölüp sadece Lehlerin,
Danimarkalıların ve İsveçlilerin kaldığı 1581 yılına kadar Livonya hâkimiyeti
için yapılan savařlara devam edildi.

³³ *lamme*: Orijinal Almanca metinde: *Jamme*. Bu isimle *yam* yani *posta* binası
kastedilmiştir. Bkz. *Zapiski o Moskovii v Dvuh Tomah*, I, s. 80-81; II, s. 146.
(Ç.N.)

arzu edilen bal şarabını mahzende tartıp getirirlerdi. Daha sonra da ecnebilerin şarap çanaklarına dökerlerdi. Şayet beğenirlerse alır beğenmezlerse almazlardı. Onlar hem kaliteli hem ehven bal şarabı mayalarlar ve bunu yapmak için balın üçte birini ayırırlardı. Bir ecnebi ahbablarına armağan sunmak isterse mahzene girip bütün fiçıların musluğunu açabilirdi. Akabinde ise en güzelini bulmak için tadına bakar ve bunu yüklenerek istihkakının tamamını alırdı. Ayrıca ecnebi-ler öldüklerinde ya da öldürüldüklerinde malûm ahbabları bir yıl boyunca vefat eden kişinin hakkının tamamını tahsil ederler; bir kısmını kendilerine ayırırlar geri kalanını ise satarlardı.

Velhâsıl en önemli kançılaryalar bunlardı. Diğerleri de aynı şekilde çalışırlardı.

Her kançılaryanın bir geliri ve kendisine tahsis edilmiş arazisi vardı (gelirleri zikredilen topraklardan elde edilirdi) nitekim memleketin varidatı da bu surette taksim edilirdi. Kançılaryalardan para aktarılmazdı. Yine bir kançılarya yekdiğerinden fatura ya da beyannâme alırdı ki, bu vesikaların kâtip tarafından mühürlenmesi zarurî idi. Söz konusu vesikalar tutkalla yapıştırılır ve tomar haline getirilirdi³⁴.

Her kançılarya ya da mahkemede iki müstahdem bulunurdu. Para veren kişilere kapıları bunlar açardı. Verecek hiçbir şeyi olmayanların yüzüne ise yine bunlar tarafından kapatılırdı ve eğer zorla girmeye teşebbüs ederlerse başlarına yetmiş-yetmiş beş santimetre uzunluğunda bir sopayla sertçe vurulurdu. Hiç kimseye iltimas gösterilmezdi. Ancak parası olmayan bir kimse kapıya vurup; *Gospodi İisuse Hriste, sine Bojij, pomiluy nas greşnih* (Efendimiz İsa Mesih, tanrının oğlu, biz günahkârlara merhamet eyle)³⁵ dediği tahdirde müstahdem kapıyı açabilirdi. Bunu söyledikten sonra içeri girip mükerreren knezlere, boyarlara ve kâtiplere yakarıшта bulunurdu. Eğer gözü pek değilse içlerinden biri onu pataklar ya da memurlar aracılığıyla kapı dışarı eder ve *Ne-*

³⁴ Kançılaryaların vergi toplama hususunda yargılama yetkileri mevcuttu; bunlar umumiyetle kendilerine özgü vergilerdi. Ayrıca hazine de vergi toplardı. Ülkenin malî yapısı son derece kaotikti.

³⁵ Bu ifadenin Rusça orijinali şöyledir: *Господи Иисусе Христе сыне божий помилуй нас грешных.* (Ç.N.)

dosug; podojdi! (Zamanım yok, bekle!)³⁶ derdi. Pek çok kimse müebbet hapse mahkûm edilmişti. Kañçılaryalarda ya da kiliselerde her knezin, boyarın ve kâtibin daimi bir elemanı bulunurdu.

Her kañçılaryada büyük küçük tüm hadiseler yıllık defterlere kaydedilir ve yine her kañçılaryada sayım yapmak için erik veya vişne çekirdekleri kullanılırdı.

Kañçılaryaların tamamında yirmi ile elli arasında yardımcı kâtip ya da *podyaçiy*³⁷ bulunurdu. Bütün belgeleri kusursuz bir şekilde istinsah ederlerdi. Kâtip belgeyi sol eline alır ve adını küçük harflerle tarihin altına yazardı. Daha sonra vesikaların arka arkaya gelmesi için bunları ters çevirip yapıştırırdı. Yapıştırıcı tutmasa dahi kimse belgenin üzerinde tahrifat yapamaz ve üzerine bir şey ilave edemezdi. Akabinde belgeler ciltlenirdi. Daha sonra kâtip bu belgelerin, ilk sayfasının en üstüne; *Bütün Rusya'nın Büyük Knezi ve Çarı İvan Vasilyeviç* elkabını yazardı. Herkes okuyabilsin diye büyük knezin adı gelişigüzel büyüklükte harflerle yazılırdı. Kürsünün üzerindeki hokka ve divit kalem kâtibin önünde dururdu. Tüm podyaçiy ya da yardımcı kâtipler hokkalarını, divit kalemlerini ve kâğıtlarını sol elleriyle tutup dizlerinin üzerine eğilerek vesikalarını istinsah ederlerdi.

Yaz aylarında birkaç çocuk ya da genç, ahşap bardak ve içine buz konulmuş taş testiler ile etrafta gezinirlerdi. Susayan kimseler bir Bohemya meteliği ile bir, iki ya da üç bardak su içebilirlerdi. Bazıları ise *sladkiy mors*³⁸ isimli bir içeceği satmak için tüm kañçılaryaları dolaşırdı. Zikredilen içecek şu şekilde hazırlanırdı: Ruslar temiz bir kaynaktan biraz su alıp içine bir miktar ardıç meyvesi koyarlar ve söz konusu karışım derhal acımtırak bir hal alır. Sonra bu suya bal ilave edilerek karıştırılır ve süzülür; kişinin arzu ettiği ölçüde tatlandırılır fakat ücreti de buna göre tayin edilir.

Moskova'nın herhangi bir bölgesinde ya da taşrada, bir kimse haksızlığa uğradığında, yukarıda bahsi geçen veya benzeri kañçılaryalara başvururdu.

³⁶ Rusça orijinali: *Недосуг; подожди!* (Ç.N.)

³⁷ *Подьячий*: XVI.-XVIII. yüzyıllarda Rus kiliselerindeki kutsal eşya muhafızı yardımcısı ya da kâtip. (Ç.N.)

³⁸ Rusça orijinali: *Сладкий морс*. (Ç.N.)

İki taraf hukukî bir anlaşmazlıktan dolayı bir araya geldiğinde müşteki davayı kazandığı zaman and içer, sanık ise cezayı ödemedi önce müştekiye kafa tutmayıp kavga etmeyeceği hususunda sadakat yemini ederdi³⁹. Moskova'da para için adam döven pek çok fedai vardı. Davayı kazanan herhangi biri hasmının yeminine inanmazsa, onunla teke tek kavga etmesi zorunluluk haline gelirdi. Ayrıca kendisi namına kavga edecek bir fedai kiralama hakkına da sahipti. Bu tür olaylara tesadüf etmek her zaman mümkündü. Diğer taraf kesenin ağzı açılırsa, sadakat yemini eden hak sahibi haksız hale gelebilirdi. Yani kabahatli haklı çıkar, haklı ise haksız olurdu. İşinin erbabı fedailer, kavga ettiklerinde biri diğerinden daha çok para alır, zırh kuşanmış hasmı yere düşmeden önce: *Vinovat, kazni yani Ben suçluyum*⁴⁰ derdi. Bu sözler suçlunun kazanıp suçsuzun kaybettiğinin ve suçlunun suçsuzdan daha zengin olduğunun beyanından başka bir şey değildi.

Bir kimse bunlardan ya da daha başka kançılaryadan mühürlü bir vesika aldığı anda bunu tasdik ettirmek için İvan Viskovatıy'a⁴¹ götürürdü. Viskovatıy çok kibirliydi ve bir ay içerisinde vesikasını tasdik ettirip geri almayı başaran kimse kendini bahtiyar addederdi. Bu zat, Kırım hanının Rusya'yı ele geçirdiğini görse, zevkinden dört köşe olurdu ve bu yüzden tüm Tatarlara karşı kibar ve yardımsever davranırdı; ayrıca iyi bir Hristiyan düşmanıydı. (Yani Staden gibi Avrupalılara).

Yüksek rütbeli knez ve boyarlara ek olarak düşük rütbeli knez ve boyarlar da vardı. Bunlar büyük knezin sarayına dâhil olan geniş yerleşke *podkletnoe selo*'ya memur olarak atanmışlardı. Çiftçiler ve tüccarlar, knezler ve boyarların arzuları doğrultusunda itaatkâr davranmaya alışkın idiler.

³⁹ Yemin etmek, bir şeyin doğruluğu üstüne and içip haçı öpmekten ibaretti. Şayet bu kâfi gelmezse, yargılamanın bir düello ile yapılmasına da karar verilebilirdi.

⁴⁰ Bu ifadeden Rusların gerçek kastı; *Suçluyum; beni öldürün* suretinde idi. Rusça orijinali: *Виноват, казни*. (Ç.N.)

⁴¹ İvan Mihayloviç Viskovatıy zemşçinanın önde gelen memurlarındandı. Yıllarca elçilik kançılaryasında vazifeler üstlendi. Mihayloviç, aynı zamanda bir boyardı ve 1561 yılından öldürüldüğü tarih olan 1570 ya da 1571'e kadar mühürdarlık da yaptı.

Bir kimse büyük kneze şikâyet edildi ise, knezler ve boyarlar onun hapse atılması için çaba sarf ederlerdi. Ancak bu kişinin parası varsa serbest bırakılabilirdi. Ama parası yoksa saç göbeğine ulaşınca dek hapiste kalırdı.

Bütün knezler, büyük kudrete sahip boyarlar, kâtipler, yardımcı kâtipler, memurlar ve devlet ricalinin tamamı birbirine bağlıydı ve adeta bir zincirin yekdiğerini tamamlayan halkaları gibi idiler.

Metropolit,⁴² idama mahkûm edilecek kadar büyük bir kabahat işleyen kimseleri dahi zindandan çıkarıp azat etme kudretine sahipti. Hırsızlık veya soygun yapan ya da cinayet işleyen biri dahi, çaldığı para ve eşyalarla birlikte bir manastıra sığınırca geri kalan hayatını burada sürdürüp, cennetteki kadar özgür olabilirdi; hatta büyük knezin hazinesini boşaltsa ya da yol kesip hazineye ait paraları çalsa bile bu durum değişmezdi. Velhâsıl-ı kelâm haksız bir şekilde servet edinen ruhanî ve dünyevî hükümrânların tamamı müstehzi bir üslûp takınarak; *Bog dal* yani *Deus dedit*⁴³ derlerdi. Bunları tanı vermişti. Mazidekilerin tamamı da hâlihazırda hüküm süren büyük knezler gibi amel eyleyip hüküm sürmüşlerdi.

Müteveffa büyük knezlerin bazıları opriçninaya benzer bir kurum ihdas etmeye çalışmışlarsa da, hiçbir muvaffakiyet elde edememişlerdi⁴⁴. Hakeza şimdiki büyük knez de, Çerkezistan Prensi Mihail Temrükoviç'in kızı ile evleninceye dek böyle bir başarıya mazhar olamamıştı⁴⁵. Evlendiği kadın büyük kneze adamları arasından beş yüz tüfeng-endâz seçmesini ve onlara cömertçe akça ile giysi dağıtmasını tavsiye etmişti. Her daim büyük knez ile birlikte gezen bu muhafızlar, gece gündüz onu korurlardı. Bunun üzerine Bütün Rusya'nın Büyük Knezi Ivan Vasilyeviç bu işe girişerek hem Ruslardan hem de ecnebi

⁴² 1590 yılında patriklik ihdas edilinceye kadar Moskova'daki en yüksek ruhanî otorite metropolit idi.

⁴³ Rusça orijinali: *Бог дал: Танrı verdi*. Latince bir deyiş olan *Deus dedit* de aynı anlama gelmektedir. (Ç.N.)

⁴⁴ Bunlar idarî reform teşebbüsünde bulunmuşlardı. IV. Ivan'dan önce opriçnina nevinden bir teşekkül ihdas eden hiçbir knez görülmemiştir.

⁴⁵ IV. Ivan 1561 yılında, Çerkezistan prensi Temrükoviç'in kızı Maria ile evlendi. Mihail ise onun erkek kardeşiydi. Staden, Mihail ile babası Temrük'ü yine ka-
nıştırmıştır.

halklardan itina ile seçilmiş bir birlik kurdu ve bu suretle opriçnina ile zemşçina⁴⁶ teşekkül etti.

Opriçnina IV. İvan'ın adamlarından, zemşçina ise sıradan kişilerden müteşekkildi. Böylece büyük knez birer birer şehir ve memleketleri kontrolü altına aldı. Askerî yoklama defterlerine göre; bunlar büyük knezin düşman ile cenk eden atalarına hizmet etmiyorlardı; çünkü söz konusu zümre votçınalarından mahrum bırakılmış ve bu mülkler opriçninaya devredilmişti.

Opriçninaya dâhil edilen knezlere ve boyarlara zenginliklerine göre değil, soylarına göre rütbe verildi. Akabinde *zemskiy halkı* ve ahbaplarıyla hiçbir alâkaları bulunmadığına dair yemin ederlerdi. Opriçnina mensuplarının giydiği kıyafetler, taktığı başlıklar ve oklarını koydukları sadaklar siyah olmak zorunda idi. Ayrıca uçlarına bir tür fırça ya da süpürge bağlı asâ taşırlardı. *Opriçniklerin*⁴⁷ alâmet-i farikası bu idi.

(1564 yılı Aralık ayında Moskova'da çıkan) bir isyan yüzünden, büyük knez Moskova'dan ayrılarak iki günlüğüne Aleksandrova Sloboda'ya gitti. Buraya muhafızlarını yerleştirdi ve Moskova ile daha başka şehirlerden birtakım asilzâdelerin çağrılmasını buyurdu⁴⁸.

Büyük knez zemskiy halkına adilâne yargıda bulunmaları için opriçniklere bir buyruk göndererek: *Sudite pravedno, naşi vinovatı ne bili bı* yani; *Adaletle yargılayın, bizimkiler (opriçnikler) suç işlememelidir*⁴⁹ dedi. Bu fermanın da gösterdiği gibi zemskiy halkı tedirgindi. Opriçnina

⁴⁶ Zemşçina, Moskova Çarlığı'nın bir parçasıydı ve opriçninaya dâhil edilmemişti. Burası kadimde nasıl ise öyle yönetiliyordu, fakat ahalisi daha güçlü olan opriçnina mensuplarının keyfi davranışlarına maruz kalmışlardı. Zemşçinada yaşayanlar *zemskiy halkı* tesmiye olunmuştu. Opriçnina ise tam olarak Staden'in açıkladığı şekilde zuhur etmemişti.

⁴⁷ *Opriçnik*: Opriçnina üyelerine verilen isimdir fakat bunlar sadece opriçnina bölgesinde yaşayan halk tabakasından ibaret değildi.

⁴⁸ Bir kasaba ve kale olan Aleksandrova Sloboda, Moskova'nın kuzeyindeki Pereyaslavl-Zalesskiy havalisinde bulunuyordu. Kasaba hüviyetinden çıktuktan sonra dahi Sloboda adıyla maruftu; bununla birlikte söz konusu terim umumiyetle büyük köy ya da yerleşim birimine karşılık gelirdi. XVI. yüzyılda hanedana ait bir yerleşim yeri idi ve opriçnina zamanında IV. İvan'ın karargâhı ve ikametgâhı olarak büyük ehemmiyet kazanmıştı.

⁴⁹ Bu ifadenin Rusçası şöyledir: *Судите праведно, наши виноваты не были бы.* (Ç.N.)

mensubu bir zat, zemşçinadan birini hiç görüp tanımamış olsa dahi, onu kendisine borçlu olmakla suçlayabilirdi; zemşçina mensubu derhal parayı ödemek zorundaydı. Aksi halde ödeme yapıncaya kadar her gün pazar yerinde kamçı ya da değnekle meydan dayağı yerd. Hiç kimse bundan muaf değildi; ne ruhaniler ne de dünyeviler. Opriçnikler zemşçina halkının tüm paralarını ve mallarını almak için tarifi mümkün olmayan pek çok şey yaptılar... İşinde mähir olan sokak fedaileri neredeyse ölünceye kadar dövülürlerdi ve artık fedailik yapmalarına izin verilmezdi⁵⁰.

Büyük knez, Aleksandrova Sloboda'dan Moskova'ya geldi ve zemşçinanın başında bulunan Ivan Petroviç Çelyadnin'i öldürttü. Büyük knez Moskova'da yokken bu zat boyarların ve yargıçların başında idi. Yoksulların tez vakitte adalete kavuşmaları için onlara yardım etmiş; Livonya'nın Dorpat ile Polotsk şehirlerinde birkaç yıl idareci ve komutan olarak görev yapmıştı. Çelyadnin Livonya'nın Dorpat şehrinde komutan olduğu sürece, büyük knezin Almanların Rusya içlerine Narva, Fellin (Vilyandi) ve Dorpat (Tartu) yoluyla sokulacaklar diye endişeye kapılmasına gerek duyulmamıştı⁵¹.

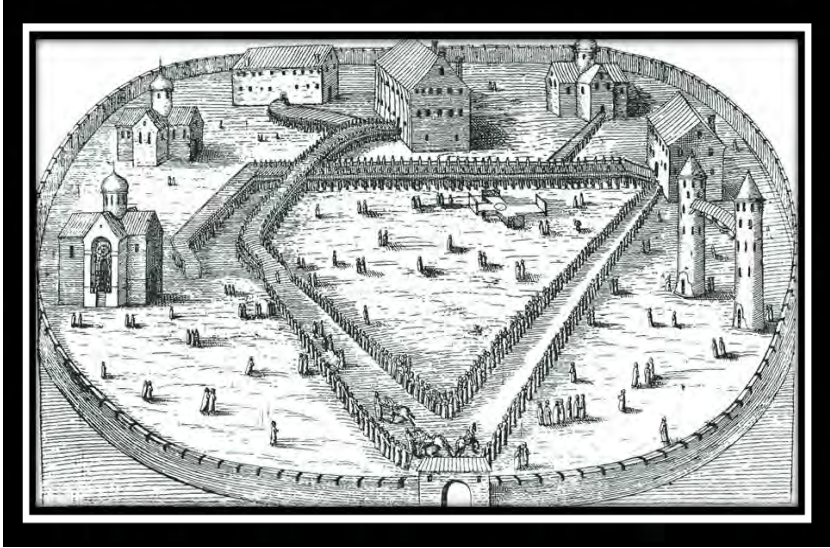
Ondan sonra idare ve komuta Knez Andrey Kurbskiy'e geçti. Kurbskiy opriçnina hadisesinden haberdar olunca, ardında karısını ve çocuklarını bırakarak, Kral Sigismund August'un yanına gitmek üzere atını Lehistan'a sürdü⁵². Onun yerine ise Boyar Mihail Morozov atandı. O, Livonyalılara öylesine iftiralar atmıştı ki, büyük knez Dorpat, Fellin ve Narva'daki bütün Almanları, çocukları ve eşleri ile birlikte Livon-

⁵⁰ *Hie galt kein* ifadesi metinden çıkarılmıştır. Bu ifadeyi yorumlayan Epstein, davacının bir opriçnik, sanığın ise zemskiy halkından biri olduğu durumlarda düelloların tatbik edilmediğini ileri sürmüştür.

⁵¹ İstila edilen bir yerden Moskova'nın merkezî bölgelerine çok sayıda insanın nakledilmesi Moskovalıların kadim bir geleneği idi. Böylece söz konusu toplulukların hükümdarlarının gücü kırılırdı. Ayrıca merkezî bölgelerin ekonomisine yapacakları katkı göz önünde bulundurularak bazı tacirlerin ve zanaat erbabının da zorunlu göçe tâbi tutulduğu düşünülmektedir.

⁵² Sigismund August 1548'den 1572 yılına kadar Lehistan kralı idi. Bu zat, Jagello Hanedanı'na mensup olup Lehistan tahtını işgal eden son şahsiyetti.

ya'dan çıkarıp kendi ülkesindeki Kostroma, Vladimir, Ugliç ve Kâsım⁵³ adlı dört şehre yerleştirdi.

Aleksandrova Sloboda

Sonra Çelyadnin Moskova'ya çağrıldı. Moskova'da katledildi ve Neglinnaya nehri yakınlarındaki pis bir çukura atıldı. Daha sonra büyük knez opriçnikler ile gitti ve memlekette İvan Petroviç'e ait ne kadar votçına varsa hepsi ateşe verildi. Köylerin yanı sıra ikonalar ile tezyin edilmiş kiliseler de tamamen yakıldı. Kadınlar ve kızlar anadan üryan soyundurulup bu halde meralarda tavuk yakalamaya icbar edildiler. Opriçnikler ülkede büyük bir ıstıraba sebebiyet verdiler ve pek çok kişi gizlice öldürüldü.

Durum zemskiy halkı için oldukça ağırlaşmıştı. Büyük knez ile tüm opriçniklerin öldürölüp köklerinin kazınması için müzakerelere baş-

⁵³ *Касимов*: Almanca orijinal metinde *Kassma*. Thomas Esper bu şehrin Kazan ya da Kaşın olabileceğini ileri sürmüşse de yanılıya düşmüştür. Söz konusu şehir; eski adı *Gorodets* olan Kâsım Hanlığı'nın merkezidir. Ayrıca Kazan ve Kaşın şehirleri bu bölgeye epey uzaktır. Bkz. Serkan Acar, *Kâsım Hanlığı (1445-1681)*, İstanbul, 2008. (Ç.N.)

ladılar ve kızını Dük Magnus⁵⁴ ile evlendiren Vladimir Andreyeviç Staritskiy'in büyük knez olarak seçilmesine karar verdiler. Bunun üzerine bir anlaşma imzalandı (1567 veya 1568).

Zemşçinanın önde gelen şahsiyetleri ile knezler şunlardan ibaretti: Knez Vladimir Andreyeviç Staritskiy, Knez Ivan Dmitriyeviç Belskiy, Nikita Romanoviç⁵⁵ ve Metropolit Filipp ile Kazan, Astarhan, Ryazan, Vladimir, Vologda, Rostov, Suzdal, Tver, Polotsk, Velikiy Novgorod, Nijniy Novgorod, Pskov ve Livonya'daki Dorpat piskoposları.

Ayrıca Metropolit Filipp'in Riga'da bir piskoposluk kuracağı düşünülüyordu. Bütün bu piskoposlukların tamamı her yıl Palmiye Pazarı⁵⁶ geçit töreninde bizatihi Moskova'da bulunmak zorunda idiler; akabinde (geçit töreninde onların arkasından) tüm papazlar, manastırlardaki keşişler ve *soborniy*⁵⁷ yani konsil üyeleri girdi.

Hülasaten, opriçninada büyük knez ile birlikte Knez Afanasiy Vyzemskiy, Malyuta Skuratov,⁵⁸ Aleksey Basmanov ve bu sonuncunun oğlu Fedor bulunuyordu.

Büyük knez büyük topraklara yola koyulduğu vakit, zemskiy halkının Knez Vladimir'in himâyesi altında birleşip anlaşma imzaladıklarından bihaberdi ve dahi Litvanya hududundaki Porhov şehrine kadar ilerle-

⁵⁴ Danimarka Prensi ve Holstein Dükü Magnus, Danimarka Kralı II. Federick'in kardeşi idi. 1561 yılında, Livonya dağıldığı sırada, Ösel (Saare) Piskoposluğu, Magnus'un kontrolü altına girdi ve bu sonuncusu bilahare *Livonya Kralı* olarak tanıdığı IV. Ivan ile dostâne ilişkiler kurdu. Bu suretle, IV. Ivan'ın yüksek hâkimiyetini kabul ederek Livonya'nın bir kısmını idare etmeyi umuyordu. IV. Ivan ise Alman yahut Danimarkalıları tercih eden Livonyalı asilzâdelerin dostluğunu kazanarak, onları Rus tahakkümü altına almayı arzuluyordu. Mamafih söz konusu tasarı başarıyla neticelenmedi.

⁵⁵ Nikita Romanoviç bir boyar ve aynı zamanda komutandı. Kardeşi Anastasya IV. Ivan'ın ilk eşi olmuştu. Torunu Mihail ise Romanov Hanedanı'nın ilk çarı idi.

⁵⁶ Paskalyadan önceki Pazar gününe verilen ad. (Ç.N.)

⁵⁷ *Соборный*: Ekümenik Konsil'e iştirak edenler.

⁵⁸ Knez Afanasiy Vyzemskiy opriçnina teşkilatına iştirak eden en önemli aza-lardan biriydi. Novgorod seferinden sonra idam edildi.

Malyuta Skuratov, 1572 yılında hayatını savaşta kaybeden bir opriçnik idi.

mişti. IV. İvan'ın planı, olursa Litvanya'daki Vilna⁵⁹ şehrini olmazsa Livonya'daki Riga şehrini zapt etmek idi⁶⁰.

*Zalim Barbar*⁶¹ ilk önce Livonya'nın Riga şehrine yürüdü; esasen şehri hüsn-ü muamele ya da hile ile ele geçirmek niyetinde idi. Bahis konusu tasarısı akamete uğrayınca şehri zorla almaya çalıştı. Akabinde Riga'nın dışında bulunan birkaç bin Leh katledildi.

Büyük knez bunu işittiğinde öncelikle (Livonya Şövalyeleri Tarikatı'na mensup) Üstad Wilhelm Fürstenberg'i⁶² çağırarak ikna etmeye çalıştı. Saray teşrifatında onu en büyük oğlu ile birlikte oturttu. Opriçnikler kabul salonunda büyük kneze dönük vaziyette sağ tarafta duruyorlardı. Yüzlerini büyük kneze dönen zemskiy ileri gelenleri ise sol tarafta idi. Wilhelm Fürstenberg merasim kıyafetleriyle büyük knezin önünde durmuştu. Ben ise tercümanın doğru tercüme yapıp yapmadığını iyi işitebilmek için Wilhelm Fürstenberg ile mütercim Caspar von Wittenberg'in yakınında bulunuyordum.

Büyük knez konuşmaya başladı: *Livonya'nın sabık üstadı! Bir ih-sanda bulunup sizi tekrar Livonya'ya yerleştirmek arzusundayız. Ancak Livonya'nın kalan kısmını yani Reval (Talin), Riga Piskoposluğu, Kurlandiya ve daha önce sizin hükûmetinize ait olan her şeyi ele geçireceğiniz hususunda söz verip and içmek zorundasınız. Sizden sonra bizim Baltık sahillerine kadar uzanan atadan kalma topraklarımızda*

⁵⁹ Günümüzde Litvanya Cumhuriyeti'nin başkenti olan Vilnius şehri. (Ç.N.)

⁶⁰ Riga, Livonya'nın en büyük ve en önemli ticaret şehri idi. 1560'ların başlarında Livonya Tarikatı'nın dağılmasını müteakip, bağımsız bir şehir olarak varlığını sürdürmek için mücadele verdi; fakat en nihayetinde Lehlilere boyun eğmek zorunda kaldı. Riga, Livonya Savaşı sırasında Rus işgaline maruz kalmamıştı.

⁶¹ Staden'in kime *Zalim Barbar (der Rotewilde)* dediği muğlaktır. Epstein ise bu kelimenin Radziwill isminin bozulmuş hali olduğunu iddia etmektedir. Staden, Vilna şehrindeki Palatin unvanlı Nicholas Radziwill ile Livonya'daki Leh kumandan Jan Chodkiewicz'i karıştırmıştır.

⁶² Wilhem von Fürstenberg (1557-1559), Livonya Şövalyeleri Tarikatı'nın son-
dan bir önceki üstadıydı. Bu tarikat mensupları 1560 yılında Livonya'daki Fellin Kalesi'nde Ruslar tarafından ele geçirilmişti. Esaret günlerini Moskova'nın kuzeydoğusundaki Lyubim şehrinde tamamladı. 1566 yılından sonra kendisi hakkında hiçbir şey bilinmese de, Staden otobiyografisinde; *Müteveffa üstad Wilhelm Fürstenberg* kaydını düşmüş ve galiba Staden Rusya'dan ayrılmadan önce (muhtemelen 1576 yılında) ölmüştür.

genç Üstad Wilhelm Kettler hüküm sürmelidir. Wilhelm Fürstenberg, büyük kneze şöyle cevap verdi: *Baltık sahillerine kadar uzanan Livonya topraklarının size atalarınızdan miras kaldığını asla ve kat'a işitmedim ve dahi bilmem.* Büyük knez ise şöyle yanıtladı: *Demek ki, sen yangın, kılıç, cinayet ve katliam görmedin. Şu halde seninle birlikte diğerlerinin Livonya'dan nasıl tutsak edildiklerini de görmemiştir.* Öyleyse cevap ver. *Şimdi ne yapacaksın?* Ardından Wilhelm Fürstenberg cevap verdi: *Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'na sadakat yemini ettim ve bu uğurda yaşayıp bu uğurda öleceğim*⁶³. Bu cevabı duyan büyük knez hiddetlendi ve Wilhelm Fürstenberg, Lyubim şehrine geri gönderildi. Öbür türlü olsaydı büyük knez ile birlikte Riga'ya hareket edecek, Almanların tamamına para ve elbise bağışlanacaktı. Ancak bu tasarıların hepsi suya düştü. Bunun üzerine Dük Magnus'u hatırladı. Zira onun sahip olduğu itibar herkesin malumu idi.

Knez Vladimir Andreyeviç Staritskiy anlaşılmayı büyük kneze göstererek zemskiy halkının tasarlayıp hazırladığı her şeyi faş etti. Bunun üzerine büyük knez Litvanya veya Riga üzerine yürümek arzusunda olmadığına, bilakis ata yurdunda seyahat edip incelemelerde bulunacağına ilişkin bir şaya çıkardı. Akabinde *yamç*ların kullandığı yolu takip ederek Aleksandrova Sloboda'ya avdet edip, evveleminde katlini, boğazlanmasını ve idamını istediği zemskiy eşrafının isimlerini birilerine kaydettirdi.

Moskova yolu üzerinde, Sloboda'nın üç verst⁶⁴ güneyinde Karinskiy tesmiye olunan bir askerî karakol vardı. Büyük knez ile birlikte Sloboda'da bulunanlar buradan ayrılamazlardı; ayrıca hüviyetlerini gösteren vesika niteliğindeki *pamyat*⁶⁵ olmaksızın hariçten hiç kimse içeriye giremezdi. Çarın bendeleri olan bivefa zemskiy eşrafının tamamı bunu bilirdi ve içlerinden biri muhafızın yanına geldiğinde şöyle derdi: *U menya est dela gospodarskie* yani; *Benim efendilerle işim*

⁶³ Livonya hukuken Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nun bir parçasıydı.

⁶⁴ Ruslara ait uzunluk ölçü birimidir. 1 verst=1067 m. (Ç.N.)

⁶⁵ Rusça orijinali: *Память*. (Ç.N.)

*var*⁶⁶. Bunun üzerine muhafız hemen Sloboda'daki kançılaryaya kadar ona eşlik eder ve o da burada amiri hakkında bildiği her şeyi söylerdi.

Büyük knez zemskiy eşrafını ardı ardına alıkoydu ve tutuklayıp katlederek öyle ya da böyle kellelerini aldı.

Bu mesele ile ilgili daha fazla sessiz kalamayan Metropolit Filipp, müşfik bir eda takınıp büyük knez ile konuşarak ecdadı gibi yaşayıp hükmetmesi lazım geldiğini öğütledi. Bahis konusu mümtaz metropolit, sarf ettiği sözler yüzünden itibardan düştü ve zincirlere vurularak terk-i dünya eyleyinceye kadar bu şekilde yaşamak zorunda kaldı. Büyük knez daha sonra kendi meşrebine uygun bir metropolit seçti⁶⁷.

Bundan sonra büyük knez tüm opriçnikleri ile birlikte Aleksandrova Sloboda'dan hareket etti. Bir şehir ya da manastırın yekdiğerinden bilgi edinmesini engellemek için sanki veba illeti varmış gibi Sloboda'dan Livonya'ya kadar tüm şehirler, yollar ve manastırlar opriçnina muhafızları tarafından zapturapt altına alındı.

Opriçnikler Çernaya'daki *yam* yani posta binasına gelerek yağmalamaya başladılar. Büyük knezin geceyi geçirdiği mekânlar daha sonra ateşe verilmiş ve ertesi sabah tamamen kül olmuştu.

Moskova'dan gelenlerin tamamı muhafız olarak vazifeli kılındılar ve IV. İvan'ın bizzat itina ile seçtiği kimselere katılmak için ordugâha dâhil olmayı istediler; hudut boylarında muhafızlar tarafından tutuklanan knezler, boyarlar ve hizmetkârlar ise derhal öldürüldüler. Bunların bir kısmı büyük knezin huzurunda anadan üryan hale getirilip ölünceye dek karda süründürüldüler. Moskova'ya gitmek için ordugâhtan kaçmaya teşebbüs edenler de muhafızlar tarafından yakalanarak aynı şekilde cezalandırıldılar.

Daha sonra Tver şehrine gelen büyük knez, kilise ve manastırlar da dâhil olmak üzere her yeri yağmalattı. Bütün mahkûmları öldürttü;

⁶⁶ Esasen Ruslar bu cümle ile: *Yönetimle işim var* demek istiyorlardı. Rusça orijinali: *У меня есть дело господарские*. (Ç.N.)

⁶⁷ 1568 yılında Kirill metropolitlik makamına getirildi. Daha önce bu mevkide bulunan Metropolit Filipp opriçnina hakkında IV. İvan'a pek *dostâne* sözler sarf etmemişti. Bir vazında davranışları yüzünden çarı sert bir şekilde eleştir-di. Daha sonra IV. İvan'ın emri ile boğduruldu.

hatta kendi adamlarına yardım edenleri ve yabancılarla evlenenleri bile. Tamamı donduğu için cesetlerin bacakları ve kolları kesilerek ayrıldı ve daha sonra İtil nehrinin buzlu sularına gömüldüler⁶⁸. Benzer şeyler Torjok şehrinde de yaşandı. Burada da ne kilise ne de manastır kaldı.

Büyük knez tekrar Velikiy Novgorod şehrinin taşrasına döndü⁶⁹. Şehre altı yüz metre uzaklıkta bir bölgeye yerleşti ve bir ordu komutanını maiyetiyle birlikte şehre gönderdi. Bu zat casustu ve keşif yapacaktı. Büyük knezin Livonya üzerine yürümek istediğine ilişkin bir şayia mevcuttu. Ancak daha sonra Velikiy Novgorod şehrine yürüyerek piskoposun konağına girdi ve ona ait her şeyi gasp etti. En büyük çanlarla birlikte kiliselerden arzu ettiği ne varsa aldı. Buradan hareketle şehirden tek başına ayrıldı. Tacirlere alım satım işleriyle uğraşmalarını buyurduğu gibi askerleri olan opriçniklerden de fiyatları adil bir biçimde denetlemelerini istedi. Her gün başka bir manastıra taşındı. Lakaytlıktan hazzeden büyük knez, rahiplere işkence etti ve onların çoğunu öldürüldü. Şehrin merkezinde ve taşrada üç yüzden fazla manastır vardı ve bunlardan bir tanesine bile merhamet edilmedi. Müteakiben şehrin talanına başlandı. Büyük knez her sabah ordugahtan şehre geldiğinde, gece boyunca ne olup bittiğini öğrenmek için şehirden sorumlu kimse onu gezdirirdi.

Şehirdeki bu felaket ve sefalet, 1570 yılının Ocak ve Şubat aylarında, altı hafta boyunca fasılasız devam etti. İçerisinde para ya da mal olduğu düşünülen her dükkân ve mekân mühürlendi. Ayrıca büyük knezin kendisi de bizatihi her gün işkence odasında bulunabilirdi. Manastırlarda ve şehirde hiçbir şey kalmamış gibiydi. Askerlerin taşı-

⁶⁸ Bacaklarının neden kesildiği muğlaktır.

⁶⁹ Rusya'nın ikinci büyük şehri olan Velikiy Novgorod, ülkenin kuzeybatı kesiminde yer alan Volhov nehri boyunda idi. Rusya'nın Batı ile ticaretinin ana merkezi olan bu şehir asırlar boyunca bağımsız bir cumhuriyet olarak kaldı. III. İvan 1470'li yıllarda Novgorod'un bağımsızlığına son verdi ve bu şehir genişlemekte olan Moskova İmparatorluğu'na bağladı. Bununla birlikte, Moskova egemenliğine karşı sergilenen münaferet şehrin yönetici sınıfının bazı mahfilerinde baki kaldı. IV. İvan'ın 1570 yılında Novgorod'u tahrip etmesi üzerine şehrin ekâbirleri Litvanya-Lehistan Kralı Sigismund August ile müttefik oldular ve söz konusu münaferetleri alenî ihanete dönüştü.

maktan âciz kaldıkları her ne varsa ya suya atıldı ya da yakıldı. Zemskiy mensubu bir kimse sudan bir şeyi geri alır ise asılırdı.

Çoğu Lehli olan ecnebi mahkûmların tamamı eşleri ve çocuklarıyla birlikte öldürüldü; bunların yanı sıra IV. İvan'ın yabancılarla evlenen adamları da idam edildi. İhtişamlı binaların tamamı harabeye çevrildi; ayrıca enfes kapılar, basamaklar ve pencereler de paramparça edildi. Ahaliden binlerce kız opriçnikler tarafından kaçırıldı. Zemskiy halkının bir kısmı opriçnikler gibi giyinince muazzam fenalıklar ve onulmaz hasarlar zuhur etti. Bunu yapanlar ele geçirilip öldürüldüler.

Büyük knez daha sonra Pskov⁷⁰ şehrine yürüyerek buna benzer faaliyetlere girişti. Kaptanlarını ve askerlerini İsveç hududundaki Narva ve Ladoga Gölü havalisine göndererek kendi halkı olan Rusların emlakını tahrip etti ve mallarını ellerinden aldı. Ruslar suya atıldı, bir kısmı da yakıldı. Binlerce ruhanî ve dünyevî bir günde katledildi; bu neviden bir hadise Rusya'da evvelce işitilmemişti.

Büyük knez, Mikula'nın evine ulaşıncaya kadar Pskov şehrinin yarısını talan etti. Zevcesi ve çocukları olmayan Mikula iyi bir adamdı ve Pskov şehrindeki evinde tek başına yaşırdı. Pek çok hayvanı vardı ve bütün kışı gök kubbenin altındaki pis bir mekânda geçirirdi. Kuşkusuz hayvanları çoğaldıkça daha varlıklı hale geliyordu. Bu suretle zenginleşti ve Ruslara gaipen haberler verdi. Büyük knez onun evine gitti. Mikula ona hitaben: *Yaptıkların kâfi. Evine dön!* dedi. Büyük knez, Mikula'nın sözünü dinleyerek tüm parasını, mallarını ve çok sayıdaki büyük çanlarını da yanına alarak Pskov'dan Aleksandrova Sloboda'ya döndü⁷¹. Sloboda'da hemen bir taş kilise inşa ettirtti ve nakdi parasını buraya koydu. Velikiy Novgorod'daki bir kiliseden aldığı kapıyı da bu kiliseye taktırdı. Kapı, tarihî figürlerle tezyin edilmişti. Çanlar da bu kiliseye asıldı.

⁷⁰ Pskov, Rusya'nın kuzeybatısında yer alan ticarî bir şehir cumhuriyeti idi. 1510 yılında Moskova Çarlığı tarafından ilhak edilinceye kadar bağımsızlığını muhafaza etti.

⁷¹ Zikredilen Mikula'nın IV. İvan'ı geri dönmesi için ikna etmiş olması pek mümkün görünmüyor lakin daha başka kaynaklarda bu hikâyenin farklı versiyonları da mevcuttur.

Büyük knez daha sonra Knez Vladimir Andreyeviç Staritskiy'in iç-kisine zehir attırdı ve onun kadınlarını anadan üryan hale getirerek, alçak bir biçimde tufeng-endâzlarına vurdurttu. Knez Vladimir'in bo-yar ya da knezlerinden hiç kimse kalmadı⁷².

Büyük knez tekrar Moskova'ya dönmek üzere Aleksandrova Slo-boda'dan ayrıldı; zemşçinadaki salâhiyet sahibi kimseler ve komutan-lar ile birlikte tüm kâtipleri de tutuklattı.

Ivan Viskovatıy zemşçinada mühürdâr, Nikita Funikov hazinedâr-dı; Ivan Bulgakov ise devlet hazinesinde görevli idi.

Büyük knez burada yaklaşık yüz otuz idareciyi öldürdü ve memle-ketin tamamına hâkim olup hasımlarını yargıladı. Ivan Viskovatıy'ın önce burun ve kulakları sonra da elleri kesildi. Nikita Funikov'un ise kolları pazar yerinde direklere bağlandı; başına kaynar sular döküldü ve böylece haşlanarak yandı.

Aslında o günler kıtlığın arttığı günlerdi ve bir parça ekmek için in-sanlar birbirlerini boğazlıyorlardı. Büyük knezin sarayının *podkletnoe selô*sunda, binlerce işlenmemiş tahıl tınazı bulunuyordu fakat bunları kendi tebaasına satmadı ve bu yüzden ülkede binlerce insan ölerək köpeklere yem oldu.

Bunun üzerine, kâdir-i mutlak Tanrı büyük bir musibet gönderdi (1570-1571). Vebanın bulaştığı herhangi bir saray ya da ev anında çivilenerek kapatılır ve eğer biri ölürse evine gömülürdü. Sarayların-da ve evlerinde aklıktan ölenlerin sayısı oldukça fazlaydı. Memleket genelinde tüm şehirler, manastırlar, yerleşim yerleri ve köylerin yanı sıra bütün yollar ve menziller de bu illetin yayılmaması için koruma altına alınmıştı. Eğer vebalı bir kişi bir muhafız tarafından yakalanır-sa hemen ateşe atılır, ayrıca arabası, eyeri ve gemleri de en yakın menzilde yakılırdı. Memleketin her köşesinde binlerce insan veba-dan öldü ve köpeklere yem oldu. Bu musibet yüzünden, Moskova şehri etrafına büyük çukurlar kazıldı ve cesetler tabutlara konulmak-sızın iki yüz, üç yüz, dört yüz ve beş yüz kişilik gruplar halinde zik-redilen çukurlara atıldılar. Moskova'ya giden yollar üzerinde hususi

⁷² Knez Vladimir esasen Novgorod seferinden önce, 1569 yılının Ocak ayında, idam edilmişti.

kiliseler inşa edilerek tanrının gönderdiği musibeti defetmesi için her gün dualar okundu.

Büyük kneze bir fil ve yanında da Arap bir filbân hediye edilmişti. Moskova'da epey para kazanan bu Arap filbâna Ruslar *brajnik*⁷³ yani berduş, ayyaş lakabını takmışlardı ki, zikredilen zat kaçak meyhanelerde barbut atıp kumar dahi oynardı. Ruslar parası için Arap filbânın karısını gizlice öldürdüler. Sözü edilen Arap ve fili Ruslar tarafından daha önce Moskova'da hiç görülmeyen bir musibete sebebiyet vermekle itham edildiler⁷⁴. Arap ve fili gözden düşünce *Gorodets*⁷⁵ şehrine gönderildiler. Arap öldü ve büyük knez köylüler ile o muhitte *so-ha*⁷⁶ adı verilen çiftliklerdeki rençperlerin yardımıyla filin öldürülmesi için bir boyar gönderdi. Fil etrafı çitle çevrili bir alanda bulunuyordu, Arap ise buraya yakın bir yerde gömülüydü. Fil çitleri kırıp geçti ve mezarın üzerine yattı. Akabinde öldürülerek dişleri söküldü ve öldürüldüğünün nişanesi olarak büyük kneze takdim edildi.

Ettikleri yemin mucibince opriçniklerin zemşçinada tek kelime konuşmalarına izin verilmezdi; ayrıca zemşçinadan biriyle evlenmeleri de yasaktı. Eğer opriçninaya mensup birinin anne ve babası zemşçinada yaşarsa bu şahsın ebeveynlerinin yanına gitmesine dahi asla müsaade edilmezdi.

Büyük knez Moskova şehrini iki parçaya böldü. Oldukça küçük bir bölümünü kendisi için ayırdı ve şehir ile Kremlin Sarayını zemskiye halkına bıraktı. Büyük knez bir şehri ya da memleketin bir bölgesini opriçninaya katar katmaz Moskova'nın taşrasındaki bir ya da iki mahalleyi de hemen opriçninaya dâhil ederdi. Bu suretle zemşçinanın

⁷³ Rusça orijinali: *Бражник*. (Ç.N.)

⁷⁴ Staden yanıltıyor, zira veba illetinin Moskova'da görülmesi nadirattan değildi.

⁷⁵ *Gorodets* ya da *Meşçerskiy Gorodets*, Rusların Kâsım Hanlığı'na ve buranın idare merkezine verdikleri isimdir. Tafsilatlı bilgi edinmek için bkz. Serkan Acar, *Kâsım Hanlığı (1445-1681)*, İstanbul, 2008. (Ç.N.)

⁷⁶ *Soha (Coxa)*: Rusya'da vergi toplamak amacıyla tahsis edilen arazilerdi ve bu uygulama XVII. yüzyılın ortalarına dek kullanılmıştı. Taşrada bir soha umumiyetle on iki binden on altı bin akreye (1 akre=4047 m²) kadar olan arazileri kapsardı, şehirde ise bazı evlerden ibaretti. Çara hizmette bulunan kişilerin mülkleri ve evleri ise sohaya dâhil edilmezdi.

ileri gelenleri ile birlikte avamın da sayısı azalmış ve büyük knez genişleyen opriçninada daha muktedir hale gelmişti.

Opriçnina yoklama defterlerinde sicilleri tutulmayan knezler ile boyarlar da kütüğe kaydedildiler. Zikredilen kayıtlar, başka bölgelerdeki mülklere el koyup kendi votçınalarına dâhil etmeleri için Knez Ivan Dmitriyeviç Belskiy ile zemşçinanın diğer idarecilerine gönderildi. Bu, nadir görülen bir şeydi. Söz konusu hadise vukû bulduğunda büyük knez bir bölgeye geçerek zemskiy halkının votçınalarına el koyan opriçnikleri içtimaya çekti. Çünkü opriçnikler mülklerde buldukları her şeyi gasp etmiş ve arzuladıkları her ne varsa zemskiy halkının elinden almışlardı.

Moskova istikametinde akan Neglinnaya adlı küçük ırmak *bir ayak genişliğinde ve derinliğinde (ein schuch hoch und breit)* idi. Bu ırmak opriçnina ile zemşçına arasındaki huduttu. Büyük knez bu ırmak boyunca, Rusya'da daha önce benzeri görülmemiş büyüklükte bir saray inşa ettirdi. Söz konusu saray tüm memlekete öylesine ağır bir yük getirmişti ki, zemskiy halkı buranın yanıp kül olmasını niyaz ediyordu. Büyük knez bunu öğrendiğinde opriçniklerine şöyle dedi: *Zemskiy halkını öyle bir yakacağım ki, bunu asla söndüremeyecekler.* Gerçekten de zemskiy halkına her türlü kötülüğü yapmaları için opriçniklere icazet verildi.

Memlekette birçok kimse çete kurdu ve kendilerini opriçnikler gibi gösterdiler. Bunlar yolda karşılaştıkları herkesi öldürdüler. Berkitlememiş pek çok yerleşim yeri ile şehirleri yağmaladılar; insanları öldürüp evlerini yaktılar. Diğer şehirlerden hazineye konulmak üzere Moskova'ya gönderilen yüklü miktardaki paraya da el koydular. Bu durumun üstesinden gelineemedi.

Lehistan kralının bir vekili olan Livonyalı Aleksandr Polubenskiy sekiz yüz Leh askeri ile birlikte tebdil-i kıyafet ederek opriçnik suretine büründü. Mamafih büyük knezi terk eden üç boyar⁷⁷ da onunla birlikte idi: Mark Sanhozin, kardeşi Anisim ve Rusya'da büyük knezin

⁷⁷ Staden *boyar* rütbesine sahip olmayan kimseler için de sıklıkla bu unvanı kullanmıştı. Zira biraz itibar sahibi olan herkes Staden tarafından bir boyar telakki edilmişti.

yanında iken t feng-endâzların reisi olan Timofey Teterin. Teterin, büyük knezin öfkesinden korkarak bir manastırda yemin etti ve Leh kralına gelmeden evvel kukuletalı bir ke     suretine büründü.

Bu vekil sonra I zborsk'a gitti (Pskov civarında müstahkem bir  ehir-
dir) ve kapıdaki muhafıza      dedi: *A  kapıyı, opriçninadan geliyo-
rum!* Kapı hemen açıldı. Lehliler bu suretle I zborsk'a baskın yaptılar.
On dört günden fazla mukavemet gösteremeyip yeniden Rus opriçnik-
lere teslim oldular. Boyun e en Lehliler arasında mülkleri ve çiftçileri
olanlar gözde idiler. I zborsk'u ele geçirmek isteyenler ise katledildiler.

Livonya'nın Fellin, Tarvast (Mustla) ve Marienburg (Aluksne)  e-
hirlerindeki Ruslar buraları Lehlilere teslim etmek istediler. Büyük
knez bunu öğrenince bu şehirler ve kalelerdeki ba k tipler ile idareci-
lerin kafaları kesildi.  uvallara konulan kelleleri delil olarak Mosko-
va'ya gönderildi.

Bunun  zerine büyük knez hudut boylarındaki tüm garnizon ve
 ehirlere bir ferman gönderdi: *Opri ninadan olduğunu iddia eden hiç
kimse içeri sokulmasın!*

Opri ninadan ayrılan pek çok kimse sahte vesikalarla Beyaz De-
niz⁷⁸ sahillerine giderek tahkimatı bulunmayan yerleşim birimlerinde-
ki tüm zengin tacirler ile çiftçilerin kızlarını, büyük knezin onları
Moskova'da görmek istediğini söyleyerek, almaya ba ladılar. Bir  ift i
ya da tacir para ödediği takdirde kızı  irkinmi  gibi gösterilip kayıt
dışı tutulur, ödemeyenlerin çirkin kızları ise güzel olarak sunulup
deftere kaydedilirdi. Bu suretle vurgun yapıyorlardı.

Kırsal bölgelerde zem  inaya sınırda  olan çiftlik ve malik nelerde-
ki opriçnikler ise bir arazi, orman, mera ya da gölet talep ederler ve iki
hendek kazarlardı. Birincisi dört *yarda*⁷⁹ uzunluk ve geni li inde olup
opriçnina topraklarında bulunurdu; diğeri ise iki yarda uzunluğunda
olup zem  ına arazisinde idi.

Kışın Aziz George Günü'nde (26 Kasım), memleketteki tüm  ift i-
ler hayatlarını idame ettirdikleri malik nelerden yer değiştirme hakkı-

⁷⁸ *Westsehe*: Staden bu terim ile Beyaz Deniz'in yanı sıra Kola Yarımadası'nın
kuzey sahillerinin ötesindeki suları kastetmektedir.

⁷⁹ İngiliz uzunluk ölçü birimidir. 1 yarda=91.44 cm.

na sahip idiler. Filvaki bunlar istedikleri sahıbe intisap ediyorlardı⁸⁰. Zemşçinadan opriçninaya gönüllü olarak geçmek istemeyenler vadele-ri dolmamış olsa dahi cebren müsadere edildiler. Bilahare evleri elle-rinden alınıp yakıldı.

Bu suretle zemşçinaya mensup binlerce zengin tacir, pek çok boyar ve varlıklı bezirgânlar savaşta hizmetten kaçındılar; ayrıca votçinaları ile birlikte, çoluk çocukları ve sahip oldukları her şey onları tanıyan opriç-niklere verildi⁸¹. Bunlar, diğer opriçniklerden kurtulmak için votçinala-rını onlara sattılar. Opriçnikler ise onları yağmaladıklarında şöyle dedi-ler: *Sizi daha fazla tutamayız. Zemşçina ile ilgimizin olamayacağını bili-yorsunuz, çünkü bu ahde vefasızlık olur. Geldiğiniz yere geri dönün*. Bunun üzerine onlar da Tanrı'ya şükredip dayak yemeden kaçtılar.

Opriçnikler taşranın tamamını, zemşçinaya bağlı bütün şehir ve köy-leri, büyük knezin müsaadesi olmaksızın, altüst ettiler. Birinde para olduğunu sezdikleri takdirde, güya büyük knez onlara zemşçina men-suplarını, tacirleri ve soyluları, eşleri ve çocuklarıyla birlikte öldürmele-rini emretmiş gibi sahte fermanlar düzenleyip, paralarına ve mallarına sözde büyük knezin hazinesine gönderilmek üzere el koydular. Bu su-retle zemşçinada pek çok suikast düzenleyip cinayet işlediler ki, bunla-rın tarifi mümkün değildir. Cinayet işlemek istemeyen pek çok kimse de para elde etmek amacıyla buralara geldi. İnsanlara çok ağır ve şiddet-li işkenceler yaparak tüm paralarını ve istedikleri her şeyi zorla aldılar. Opriçnina mensupları, şehirli-ler, çiftçiler ve bunlara bağlı tüm köleler ile hâdim ve hâdimeler de para sızdırmak için zemskiy halkından davacı oldular. Kanun hükmünde olan her şey meşru idi.

Opriçnikler kendi arzu ve zevkleri mucibince zemşçina üzerinden tüm Rusya'ya zulmettiklerinde, hatta büyük knezin yapılan zulmün kâfi geldiğine müdrık olduğu zamanlarda bile, zemskiy halkından gasp ettikleri para ve mal ile hâlâ tatmin olmamışlardı. Eğer zemskiy halkından biri bin rublelik dava açarsa, yüz ruble ya da daha azına razı edilir; ancak opriçniklere söz konusu meblağın tamamı için teslim

⁸⁰ Çiftçiler sabık efendilerine borçlarını ödedikleri takdirde güya *hukuken* yeni sahiplerini seçme hususunda özgür idiler.

⁸¹ Açıkça görülüyor ki, toprakları müsadere edilememişti fakat muhtemelen votçinalardaki menkullerinin tamamı ellerinden alınmıştı.

tesellüm makbuzu verirdi. Tüm arzuhâller, kayıtları ve makbuzları ile birlikte ortadan kaldırıldı. Opriçnikler, zemskiy halkı ile ahbaplıklarının devam etmediğine ve onlarla hiçbir ilgilerinin bulunmadığına dair yemin ettiler; fakat daha sonra büyük knez olayların akışını tersine çevirerek bütün arzuhâlleri kabul etti. Opriçniklerin bin rublelik borçlarını ödediklerine dair makbuzları bulunmasına rağmen zikredilen meblağın tamamını ödemişlerdi; bunlar söz konusu parayı tekrar zemskiy halkına ödemek zorunda bırakıldılar. Ancak bu durum opriçniklerin hiç de hoşuna gitmedi.

Eğer Moskova, içindeki her şey ile birlikte yanmamış olmasaydı zemskiy halkı opriçniklerden çok para ve mülk elde edecekti. Çünkü sahte makbuzlar yüzünden, büyük knez opriçniklere ödeme yapmalarını emretmişti. Fakat Moskova tüm arzuhâller, vesikalar ve makbuzlar ile birlikte yanıp kül olduğundan zemskiy halkı büyük zarara uğradı⁸².

Daha sonra büyük knez opriçninanın tüm ileri gelenlerini ortadan kaldırmaya başladı. Knez Afanasiy Vyazemskiy, Gorodets şehrinde tutsak hayatı yaşarken öldü. Ahlâksızlığını kişilik haline getiren büyük knez, ahbabları Aleksey Basmanov ile oğlu Fedor'u da öldürttü. Mal-yuta Skuratov Livonya'da, Weissenstein (Paide) civarında katledildi. Bu şahıs, opriçninadaki en müşahhas kimse idi ve büyük knezin emri mucibince kilisede yâd edildi. Çerkezistan'dan, büyük knezin kayınbiraderinin oğlu olan Prens Mihail⁸³ ise bir cellat tarafından balta ya da kargı ile parçalanarak öldürüldü. Knez Vasiliy Temkin suda boğduruldu. Ivan Saburov katledildi. Peter Seisse kendi sarayında yatak odasının karşısındaki kapıda asıldı. Knez Andrey Ovtsın opriçninanın Arbat Caddesi'nde idam edildi. Yanına da canlı bir koyun asıldı. Bulat Beg, kız kardeşini büyük knez ile evlendirmek istiyordu. Fakat öldürüldü ve kız kardeşi beş yüz tüfeng-endâz tarafından tecavüz edildi. Tüfeng-endâzların başı Kuraka Unkovskiy de öldürüldü ve buzların

⁸² Elyazmasında metnin insicamına uymayan önceki bir paragraf daha sonra gelmektedir. Bu iki paragraf aşağıda bulunan; *Ticaret için başka diyarlardan ve Rusya'nın muhtelif yerlerinden mütemadiyen gelen yerli ve ecnebi envâ-i çeşit tacirlerin tamamı mağdur oldular* cümlesinden önce telif edilmiştir.

⁸³ Temrük Çerkasskiy, IV. Ivan'ın kayınbiraderi değil kayınpederi idi.

altına atıldı. Geçen yıl biri (ismi belli değil) Aleksandrova Sloboda'nın askerî karakolu Karinskiy'de köpeklere yedirildi. Grigoriy Gryaznoy katledildi ve oğlu Nikita diri diri yakıldı. Kardeşi Vasiliy ise Kırım Tatarları tarafından esir edildi. Kâtip ve rahip Posnik Suvorov arazi işleri kançılıryasında öldürüldü. Osip Ilin de saray kançılıryasında alçakça idam edildi.

Oprıçnina ve zemşçinanın bütün önde gelenleri ile bu katledilenlerin hepsi, şayet malları var ise, tüm para ve mülklerini büyük knezin hazinesine devredinceye kadar, pazar yerinde kırbaçlanmışlardı. Malı mülkü olmayanlar kilisenin önünde, sokak ortasında ya da evlerinde, ister uyku halinde ister uyanık olsun, katledilerek sokağa atıldılar. Daha sonra ölüm sebepleri ve katledilişlerinin meşru olup olmadığına ilişkin bir yazı yazılarak mevtaların giysilerine iliştirildi. Cesetleri ibret-i âlem için gece gündüz sokakta bırakıldı.

Ticaret için başka diyarlardan ve Rusya'nın muhtelif yerlerinden mütemadiyen gelen yerli ve yabancı değişik tacirlerin tamamı mağdur oldular. Büyük knez Narva'da ticaret yapan Alman, Fransız, İngiliz ve denizasıırı ülkelerden gelen diğer yabancılar hariç öteki tacirlere mûsamaha göstermedi⁸⁴. Onlardan nasıl uygun gördüyse öyle vergi aldı. Kiminden az kiminden çok.

Yabancı Ülkelerden Gelen Tacirler

Türk tacir *Çelebi*⁸⁵ Moskova'dan kovuldu. Büyük knez ondan aldığı malların parasını ödemedi. Ayrıca onu yerin dibine soktuğu için

⁸⁴ IV. Ivan 1558 yılında Livonya'yı zapt ettiğinde Fin Körfezi'nde bulunup Livonya Tarikatı mensupları tarafından kontrol edilen Narva'yı da ele geçirdi. Ruslar, Narva'nın İsveçliler tarafından zapt edildiği 1581 yılına kadar, Batı Avrupalı tacirler ile olan ticarî münasebetlerini buradan devam ettirdiler. Norveç havalisinden Rusya'ya ulaşan kuzey yolu hâlâ kullanılıyordu; fakat burası ticaretle iştigal etmek için Narva kadar uygun değildi.

⁸⁵ *Chilibei*: Almanca orijinal metinde *Scilibea*. XVI. yüzyılda Türkiye'den Rusya'ya giden Çelebi isimli iki meşhur zat vardı. Bunlardan birisi Mustafa Çelebi, diğeri ise Mehmed Çelebi idi. Mustafa Çelebi 1558 yılında II. Sigismund'un mektubunu Korkunç İvan'a götürmüştü. Ancak 1562 yılında mallarına el konularak Lehistan'a gönderilmişti. Staden'in bahsettiği ise büyük ih-

kendisi alelacele buradan ayrılmak zorunda kaldı. Bununla birlikte büyük knezin memleketinde, Ruslar tarafından hem Litvanya ve Lehistan'dan hem İsveç'ten, hakeza Livonya ve bu havalideki başka bölgelerden ve diğer memleketlerden alıp götürülen tüm esirler peşin para ile satın alınmak zorundaydı.

Sibirya taraflarından gelen pek çok tüccar öldürüldü ve bunlara ait samur kürkleri de büyük knezin hazinesine aktarıldı.

İran'dan gelen İngilizler Holmogon'ya hareket ettiler⁸⁶. İtil nehrine ulaştıklarında, Rus bir Kazak (*Wiltfeldischer*)⁸⁷ atamanı adamlarıyla birlikte gelerek rehberlik yapmayı ve onları Çerkez Tatarlardan⁸⁸, Nogaylardan, Ovalı ve Dağlı Çirmiş boylarından korumayı teklif etti. Bu teklif İngilizlerin oldukça hoşuna gitti. Bunun üzerine, Kazak atamanı ve adamları kıyıya yanaşan İngiliz gemisine bindiler; içerisi halis ipekten kıyafetler, baharatlar ve yaralı İngilizler ile dolu idi. O, kaptanlık yapmak için dümene geçti ve mallarla birlikte ırmağın mansabına doğru yeniden yol aldılar.

Büyük knez, hazinesine aktarılmak üzere İngiliz Kumpanyası'ndan yüklü miktarda para ve mal aldı. İngiltere kraliçesi Elizabeth, büyük kneze neden bunu yaptığını sormak için bir elçi gönderdi. Büyük knez elçiye şöyle cevap verdi: *Opalnyiye dengi ne otdadut yani; Haczedilen para iade edilmez*⁸⁹.

timalle Rusya'yı 1564, 1570, 1575 ve 1580 yıllarında olmak üzere defalarca ziyaret eden Mehmed Çelebi idi. Bkz. *Zapiski o Moskovii v Dvuh Tomah*, I, s. 146-147; II, s. 244-245. (Ç.N.)

⁸⁶ İngilizler, XVI. yüzyılda Rusya üzerinden İran'a pek çok ticarî keşif seyahatleri düzenlediler. Staden, bu teşebbüslerden birini müteakiben İran'dan Holmogon'ya dönen İngilizleri zikretmiştir.

⁸⁷ Kazaklar hakkında tafsilatlı bilgi edinmek için bkz. Serkan Acar, "Kazak Kimliğinin Oluşumu ve XVI. Yüzyılda Kazakların Coğrafi Tasnifi", *Türkiye-Ukrayna İlişkileri-Kazak Dönemi (1500-1800)*, İstanbul, 2015, s. 39-52. (Ç.N.)

⁸⁸ *Circassian Tatars*. Orijinal Almanca metinde: *Taderen Scirkansin*. Staden'in bu iki ayrı topluluğu neden bu şekilde andığını izah etmek güçtür. Zira yapılan en son tetkiklerde de söz konusu adlandırmaya bir anlam yüklenememiştir. Bkz. *Zapiski o Moskovii v Dvuh Tomah*, II, s. 246. (Ç.N.)

⁸⁹ Tabirin Rusça orijinali şöyledir: *Опальные денги не отдадут*. (Ç.N.)

Saksonya dükü August, Caspar König isimli bir Leipzig tebaasıyla büyük kneze tıraş takımı yahut cerrahî edevat gönderdi. Bunların tamamı mâhir ellerden çıkan altın kaplama aletlerdi. Caspar König büyük knezden hiçbir şey talep etmedi. Reval şehrinin darphane sorumlusu Paul Gulden, mücevherleri ile birlikte Moskova'ya geldi ve bu değerli taşlar da alındı.

Saray ricaline ait olan *podkletnoe selo*'da her zaman knezler ve boyarlar bulunurdu. Metropolit ve piskoposlara bağlı olan çiftçilerin yanı sıra manastırlara ait olup votçına ya da pomeşçyede yaşayanlar soha içerisinde ikiye ayrılmışlardı. Tacirler ile kentlilerin yaşadığı şehirlerde bir soha yüz haneden müteşekkildi. Memleketteki tüm tarım arazileri, meralar, ormanlar ve balık avlaklarının durumu verimlilik esasına göre hesaplanırdı. Soha içerisindeki bu araziler de taksim edildi; sohalara dâhil olan tüm araziler vasıfları mucibince bir isme sahipti⁹⁰. Yüzlerce ve binlercesi metrük olmasına rağmen büyük knez ülke içerisinde daha önce kayıt altına alınmış her sohadan vergiyi eksisiz biçimde tahsil ederdi⁹¹. Bundan dolayı, sohada veya metropolitlik, piskoposluk ya da manastır arazisinde yaşayan bir kimse, vev ki ruhanî veya dünyevî olsun, tüm soha namına ödeme yapmaya icbar edilirdi;keza büyük kneze bağlı knezler ve boyarlar da, devlete askerî hizmette bulunma mecburiyetlerine rağmen, aynı şekilde ödeme yapmak zorunda idiler. Şayet mülklerinde hiç çiftçi bulunmasa dahi, askerî hizmete alınmalarına rağmen kendilerine tahsis edilen tüm sohalar için ödeme yapmaya mecburlardı. Yoklamadan kaçanlar, mülklerinden mahrum bırakıldıkları gibi, pazar yerinde ya da ordugâhta kırbaç ve kamçılar ile meydan dayığı yerlerdi. Bir kimse ölümcül bir hastalığa yakalansa bile, yüklenen angaryayı ifa etmek ya da yoklamaya iştirak etmek zorunda idi.

⁹⁰ Her sohanın kendine ait bir isminin olması pek mümkün görünmese de, Staden'in tasvir ettiği sohalar bûsbütün doğrudur.

⁹¹ Kargaşanın zuhur ettiği zamanlarda toplanan ağır vergiler ve hudut güvenliğinin kaybolması nedeniyle Merkezî Rusya'nın neredeyse tamamında nüfus azalmış, çiftçiler bağlı oldukları toprakları terk ederek huzura erecekleri başka bir yer aramaya başlamışlardı. Geride kalanlar ise tüm sohaların vergi borcunu ödemeye icbar edilmişlerdi. Hâl böyle olunca çiftçilerin firar etmesi katlanarak artmıştı.

Eğer bir soha boş ise muhasebesi, içerisinde insanların yaşadığı başka sohalarla birlikte yapıldı. Zira boş ve metruk sohalar için de para ödemek zorundaydılar. Hâlihazırda Rusya'da metruk sohaların sayısı meskûn sohalardan daha fazladır. Haç öpenler yani gümrüklerde vazifeli tahsildarlar ödeme yapamazlardı⁹². Şehirdeki ve taşradaki sohalar onların yerine tamamını ödemeye mecbur bırakılmışlardı.

Ülkenin her köşesinde mükemmel atlara sahip gönüllülerin yaşadıkları posta istasyonları mevcuttu; bir kimse Moskova'dan hududa ya da hudut boylarından Moskova'ya bu atlarla altı günde giderdi. *Yam* denilen her posta istasyonunun en yakınındakine uzaklığı, yirmi ila elli verst arasında idi. *Yamların* yani posta istasyonlarının yıllık giderleri büyük kneze epeyce pahalıya mal oluyordu. Şimdi ise bu yük sohaların omuzuna yüklenmişti. Ayrıca barut yapmak için güherçile kaynatmak zorunda idiler. Bunun için lazım gelen her şey hazineden tedarik ediliyordu. Elan bu vazife de tamamen sohaya devredilmişti.

Büyük knez memleket dâhilinde seyahat ettiğinde ya da sefere çıktığında her türlü levazımat evvelce *podkletnoe selo*'dan temin edilirdi. Şimdi ise her şeyi soha sağlamak zorundaydı. Her sohadan bir, iki ya da üç çiftçi mutlaka topçuların yanında askerlik yapmakla vazifeli kılınmıştı. *Posoşniy halkı*⁹³ ya da çiftçiler, posoşniy tarafından ücretle tutulurdu; sohadakilerden tahsilât yaptığından onlara teminat verilmesi elzemdi. Buna mukabil soha dâhilindeki ırgatlar, sorumluluğu altında bulundukları reise, ölmeyip sağ kalırlar ise, silah kuşanacaklarına ve topçular ile birlikte hizmet edeceklerine ilişkin güvence verirlerdi. Her iki taraf için bir memurun hazırladığı bu teminat belgesi müşahitler tarafından imzalanırdı.

⁹² *Haç Öpenler (Целовальники)* yerli halk tarafından seçilirdi; bunlar birtakım hukuki ve malî mükellefiyetlere sahip idiler. Haç öpmek suretiyle dürüstçe amel eyleyeceklerine dair yemin eden bu zevat yapılan bir törenle tebrik edilirdi.

⁹³ *Posoşniy Halkı (Посошные Люди)* sohalarda yaşardı. Knez, boyar, asker ya da kul taifesine dâhil olmasalar da, bunlar da çara hizmet ederlerdi ve vergiden muaf tutulmuşlardı. Bununla birlikte, asilzâdelere bağlı çiftçiler posoşniy halkı olmalarına rağmen asilzâdelerin malikâneleri sohaların bir parçası değildi. Genellikle şehirlerde ya da kasabalarda yaşayan çarın umumî hâdimlerinin vergiden muaf olduklarını belirtmek için evleri beyaza boyanmıştı.

Manastırlar şimdilerde dahi malikânelerinin genişliğine göre savaşlarda büyük kneze katılmak üzere asker temin etmek zorundadırlar.

Kıtlık ve veba zuhur ettiğinde herhangi birinin opriçninadan başka bir memlekete kaçmasını engellemek için tüm hudut boyları tutulur ve her kim Lehistan hududunda yakalanırsa kazığa oturtulurdu. Filhakika çok adam katledildi.

Büyük knezin sahip olmadığı hiçbir şey yoktu; yaygın bir Rus atasözünde de belirtildiği üzere: *Gospodarskoe ne izgorit, na more ne utonet*. Yani; *Hükümdar ateşte yanmaz, suda boğulmaz*⁹⁴. Yine bu mealde şöyle derler: *Vedaet bog da gospodar*. Bu darbimesel *Cor domini in manu dei*⁹⁵ ile müteradiftir.

Büyük knez opriçninayı teşkil etmeye başlamadan önce, sarayın yanı sıra Moskova şehri ile varoşlarında da inşaat faaliyetlerine girişti; şehrin doğusunda iki kapı mevcuttu. Şehir, kuzeye doğru genişliyordu. Saray, ırmağın ötesinde, güney yakasında kuruldu. Batıda da daha başka iki kapı vardı. Sarayın birisi batıda, ikisi kuzeyde olmak üzere üç kapısı mevcuttu⁹⁶. Bütün şehrin doğusundan batısına doğru bir meydan (Kızıl Meydan) ve pazar uzanıyordu. Sarayın inşasından önce bu meydanda sadece bir kilise vardı. Daire şeklinde inşa olunan kilisenin salonları mevcuttu. İlk salonun dış kısmı çok güzel inşa edilmişti; altın, mücevher, inci ve gümüşlerle tezyin olunmuş pek çok kutsal figürleri hâvî idi. Bu mabette her yıl bütün piskoposların iştirak ettiği bir geçit töreni tertip edilirdi. Salonların altına bazı şahıslar gömülmüştü. Sözü edilen mezarlarda gece gündüz kandiller yanardı. Cesetleri çürümediği için Ruslar bunlara dua ediyor ve son derece kutsal addediyorlardı. Hatta gece gündüz yakarıшта bulunuyorlardı. Bu mabette birçok çan mevcuttu.

⁹⁴ Orijinali formu şöyledir: *Господарское не изгорит, на море не утонет*. (Ç.N.)

⁹⁵ Bu söz Latince de şu manaya gelmektedir: *Hükümdarın kalbi tanrının ellerindedir*. Ruslar ise şöyle tercüme edilebileceğini söylüyorlar: *Yalnız tanrı ve hükümdar bilir* (*Bedoem bog da zocnodarb*). Staden galip ihtimalle Latinceyi Rusçadan daha iyi biliyordu.

⁹⁶ Staden üç kapı olduğunu söylese de esasen eserinde dört kapı tasvir etmektedir.

Meydanda yükselen mabet adeta küçük bir dağı andırıyordu. Aynı meydanda, mabedin yakınında, doğu kapısının surları ile Moskova nehrinin üzerinde, birkaç top ve bunları ateşleyecek topçular da bulunuyordu.

Zemşçinanın liderleri bu meydanda asılıp, öldürülmüştü. Meydanın, batı ya da arslanlı kapısından mabete kadar olan kısmının etrafı çevrilmişti ve buraya tamamı opriçninaya bağlı tüfeng-endâzlar yerleştirilmişti. Cesetler bu meydanda ibret-i âlem için çıplak halde teşhir edilir ve daha sonra bir arazide açılan hendeklere atılırlardı.

Sarayın kapılarından biri bu mabedin yakınlarında idi. Diğer Rus kiliselerine ilaveten doğu kısmında daha başka kiliseler de mevcuttu⁹⁷. Arkasında da taştan inşa edilen bir tanesi hariç, tamamı ahşaptan yapılmış en önemli kançılaryalar gelmekte idi: Kazan kançılaryası, adli kançılaryaya, askerî kançılaryaya, arazi işleri kançılaryası, saray hazinesi, saray kançılaryası ve büyük knezden gelen tüm vesikaların mühürlendiği kançılaryaya. Terki dünya eyleyen büyük knezlerin medfun olduğu kilise hemen bunun ötesinde idi. Onun yanında da devlet hazinesi vardı.

Hazineye borçlu olan herkes bu kilise ile devlet hazinesinin önünde cezalandırılırdı. Yine burada bir kemer ile birbirine bağlanan iki kilise daha vardı. Nispeten küçük olan bu kilisenin kapısına ve girişine kadar uzanan sol taraftaki duvar ile kemerlere ise ruhunu teslim etmiş azizlerin figürleri çizilmişti. Buradan dörtkenarı açık olan terasa geçmek mümkündü; önünde ise büyük knezin genellikle akşam yemeğini yediği bir bölüm bulunmakta idi. Kemere bağlı olan bu taş kaplama terasın çatısı yoktu. Büyük knez her sabah altın kaplamalarla müzeyyen kiliseye giderdi. Kendisinin odası ahşaptı. Bu odanın karşısında, doğu yönünde yıkık dökük bir köşk bulunuyordu. Terasın sonunda bulunan güney yönündeki merdivenlerden aşağı inince mahzene, mutfağa ve fırına geçilirdi. Terasın batı ucundaki başka bir geçitten ise bakır ile kaplanmış, her daim açık olan büyük bir salona çıkılırdı. Burada, ortada bulunan bir geçitten inilen dört tarafı açık bir veranda mevcuttu; debdebeli şölenlerde ekseriyetle gösterişli altın sırmalı kıyafetler giyinen büyük knez ile yine altın

⁹⁷ Staden burada saray dediği Kremlin'in içindeki yapıları betimlemiştir.

sırmalı (blianten) elbiseler kuşanan öteki knezler ve boyarlar arz-ı endam ederlerdi. Büyük knez ayrıca üç değerli taş ile süslenmiş, güzel ve kibar hizmetkârlara da sahipti. Her knez ve boyarın emri altında bir adam vardı; bu, onların mümtaz bir yönetici olduklarına delâlet ederdi. Evvelki kul taifesinin (IV. İvan tarafından itibarsızlaştırılmış ya da katledilmiş aristokratlar) yerine hâlihazırda büyük kneze yeni şahsiyetler yârenlik etmeye başladılar⁹⁸. Verandada sara-yın öteki kiliselerine açılan ızgaralı bir kapı vardı. Verandanın ardında mahzenlerin, kilerlerin ve fırının bulunduğu meydana açılan bir kapı ve geçit daha mevcuttu.

Daha ileride beş kuleli bir kilise bulunuyordu; bunlardan dördü kurşun, ortada bulunan beşincisi ise altın kaplama idi. Kilise kapısının üzerinde Meryem Ana'nın tasvir edildiği altın kaplama bir ikona vardı.

Bunun ötesinde Metropolitik Sarayı ile buraya bağlı tüm kançılar-yalar mevcuttu. Arkasında ise Opriçnina Sarayı'na bağlanan bir kapı vardı. Buradan Küçük Neglinnaya nehrinin karşısına geçmek mümkündü. Bu ırmağın üzerindeki köprü taştan yapılmıştı. Tüm ülkede görmüş olduğum yegâne taş köprü bu idi.

Batı surlarının iç kısmı boyunca, şehrin diğer kapılarına kadar, Opriçnina Sarayı'na ait yüzlerce tahıl ambarı mevcuttu.

Kremlin'de birkaç manastır bulunmaktadır; büyük knezler ile diğer yüksek rütbeli idareciler umumiyetle buralarda medfundur. Sarayın ortasında dairevî bir kulesi olan bir kilise vardır. Büyük knezin Livonya'da ele geçirdiği bütün büyük çanlar bu kulede asılıdır. Livonya Tarihî mensup Üstad Wilhelm Fürstenberg tutsak edilirken büyük knez tarafından Fellin şehrinde ele geçirilen Livonya topları da bu kulenin yanında yer alır. Bunlar sırf gösteriş olsun diye üstü açık şekilde sergilenmektedir. Öte yandan bu kulenin yanında oturan kâtiplerin tamamı para karşılığında her gün arzuhâl, sözleşme ve makbuzları kaleme alırlar. Bunların hepsi yeminli kâtipler idiler. Ülkedeki bütün arzuhâller büyük knezin namına yazılmakta idi. Devlete borcu olan kim-

⁹⁸ IV. İvan gerek opriçninaya gerekse zemşçinaya mensup ehemmiyetsiz soylulara koşulsuz olarak destek vermese de onları aristokratlara karşı baskı unsuru olarak kullandı. Çarın devr-i saltanatı boyunca ve sonrasında ikinci dereceden önemli soyluların yükseltilmesi yönünde bir eğilim mevcuttu.

seler bu kule ya da kilisenin yanında falakaya yatırılır veya yargılanırdı. Yine saraylara borcu bulunan herkes kendini Tanrı'ya adayıp kitlelerin toplanması için çan çalmayı kabul edene kadar falakaya yatırılırdı.

Kule ve kilise arasına asılan bir diğer çan, memleketteki en büyük çan idi. Önemli yortu günlerinde bu çan çaldığı vakit büyük knez, knezler ve boyarlar mutantan bir şekilde keşişlere eşlik edip ellerinde kutsal haçı ve diğer sembolleri taşıyarak meydandaki kiliseye giderlerdi.

Aziz Simon ve Jude Yortusu gününde (28 Ekim) tören kıyafetlerini giyen büyük knez, metropolit, piskoposlar, keşişler, knezler ve boyarlar mutat olduğu üzere sıraya dizilerek yaz mevsimini uğurlayıp kış mevsimini karşılardı. Bu, Rusların yılbaşı idi⁹⁹. Bir malikânesi bulunmayan ecnebler, bu günde yeni bir ikâmet tezkeresi almak zorunda idiler.

Ayrıca saraydan şehre bir kapı daha açılırdı. Sarayın ve şehrin surları, her tarafı pişmiş kırmızı tuğlalarla kaplanmış gözetleme kuleleriyle birlikte inşa edilmişti. Çifte kapı ile İngiltere kraliçesinin büyük kneze gönderdiği arslanların bulunduğu surların altındaki kale hendeği buradaydı. Arabistan'dan gelen fil de hazır bir şekilde bu kapının yanında bekletilirdi.

Alt kademedeki mahkeme binası nam-ı diğer Zemskiy Dvor ve mühimmat deposu da bunun yanında bulunuyordu. Onun arkasında ise matbaa vardı. Hemen ardından baruthane geliyordu. Kuzey kapısı bunun ötesinde idi. Buradan biraz ileride pek çok knez ve boyar saraylarının kapıları bulunuyordu. Burada tıpkı saraylar gibi büyük hapisaneler inşa edilmiş ve Livonya muharebelerinde ele geçirilen tutsaklar buraya tıkmıştı. Kapıkulları gün boyunca tutsakların içeride serbest olarak çalışmalarına müsaade eder ve geceleri onları zincire vururlardı. İşkence odası da burada idi. Kuzeydeki üçüncü kapının yanında envâ-i çeşit ev ve saraylar mevcuttu. Yine daha başka büyük saraylar da bu cadde üzerinde inşa edilmişti. Esirler arasında Stanislav Dovoyna ve eşleriyle birlikte başka pek çok Lehli de mevcuttu; büyük knez Polotsk'u istila ettiğinde bunları Moskova'ya getirmişti. Holmo-

⁹⁹ O dönemde Rusların yılbaşı 1 Eylül tarihinde idi. Staden'in bahsettiği yortu ise 28 Ekim gününde ifa ediliyordu.

gori'ya hareket eden İngilizlerin sarayı bunun ötesinde idi ve daha ilerisinde ise darphane vardı.

Bunların arkasında ticaret yapılan tezgâhlar vardı. Her tezgâh sırasında belirli eşyaların alım satımı yapılırdı. Ayrıca Kızıl Meydan boyunca, sarayın önünde de ticaret tezgâhları kurulmuştu.

Bu meydanda her gün çok sayıda genç atlı bulunurdu. Bunlar varoşlardan vesika, mektup ya da makbuz gibi şeyleri ivedi bir şekilde alıp getirmek veya saraya götürmek için para karşılığında kiralanabilirlerdi.

Kısa süre önce şehrin ortasında, içerisinde toplar bulunan bir bina inşa edildi. Akşam ve gece boyunca bütün sokaklarda engeller kurulur ve muhafızların tanımadığı hiç kimse bu engelleri aşıp at süremez veya yürüyemezdi. Eğer bir kimse sarhoş iken yakalanırsa, sabaha kadar karakolda tutulur ve daha sonra dayak cezasına çarptırılırdı.

Bütün şehir ve mahalleler bu minval üzere kurulmuştu. Memleketteki tüm piskoposların şehirde kendilerine ait evleri vardı. Ayrıca en önemli manastırlara mensup olanların her biri, şehirde ya da kenar mahallelerde hususi evlere sahip idiler. Aynı şekilde tüm keşişler ve zangoçlar, bütün voyvoda ve komutanlar, tüm kâtipler ve memurlar, bütün müstahdemler ve ayrıca her gün muhtelif kançılaryalarda çalışan yaklaşık olarak iki bin civarındaki daha az ehemmiyeti haiz asilzâde de buralarda yaşırdı. Memlekette bir olay vukû bulduğunda, bu düşük rütbeli asilzâdelere havale edilir ve acilen görevli kılınırlardı. Hakeza tüm avcılarının, seyislerin, bahçıvanların, meyhanecilerin ve aşçıların evleri de buralarda idi. Elçiler ile büyük kneze hizmet eden pek çok ecnebi de yine burada oturuyordu. Bu evlerin tamamı hizmet mükellefiyetlerinden muaftı. Fakat opriçnina kurulduğunda Küçük Neglinnaya nehrinin batı yakasında yaşayanların tamamı opriçninaya dâhil olmak için herhangi bir bedel almaksızın evlerini terk etmek zorunda kalıp kenar semtlere kaçtılar. Dünyevî ve ruhanî insanların tamamı aynı muameleye maruz kalmışlardı. İster şehirde ister kenar semtlerde otursunlar, opriçninaya katılanlar zemşçinadan ayrılıp opriçnina dâhilindeki evlere serbestçe yerleşebildiler; zemşçinadaki evlerini satıp ya da boşaltarak opriçninaya taşındılar.

Çok geçmeden burada büyük bir kıtlık ve veba zuhur edince pek çok ev ve manastır terk edildi. Büyük knezin opriçninadan zemşçinaya

gitmeye zorlaması yüzünden birçok zengin tacir evini bırakıp buradan kaçarak memleketine döndü. Sefalet öylesine büyüktü ki, zemşçina-daki herkes kaçmak için bir yer arıyordu.

Kırım hanı bu vaziyeti öğrenmiş ve büyük knezin Çerkez diyarından kayınpederi olan Temrük ile Moskova önlerine dikilmiş, büyük knez tüm askerleri ile birlikte opriçninadan kaçarak gayr-ı müstahkem bir şehir olan Rostov'a sığınmıştı. Tatar hanı evvelemirde, büyük knezin şehirden bir mil uzaklıkta bulunan¹⁰⁰ Kolomenskoye'deki yazlık sarayını yaktı. Bunun üzerine şehrin kenar semtlerinde yaşayan herkes; manastırlardan papazlar, dünyeviler, opriçnikler ve zemskiy halkı kaçışarak şehirdeki bir saraya sığındılar. Ertesi gün Kırım hanı çok geniş bir alanı kaplayan şehrin varoşlarını ateşe verdi. Burada pek çok manastır ve kilise bulunmakta idi. Şehir, Kremlin Sarayı, Opriçnina Sarayı ve varoşlar altı saat içerisinde tamamen küle döndü. Bu büyük bir felaketti, zira hiç kimse kaçıp kurtulamamıştı. Sayıları üç yüzü bulan en kabiliyetli askerler dahi hayatta kalmayı başaramamışlardı. Mabette ve surlarda asılı çanlar yıkıldı ve burada sığınacak yer arayanlar taşların altında kalarak can verdiler. Mabet ve kilisenin kuleleri, tezyinatları ve ikonalarıyla birlikte tamamen yanıp kül oldu. Ayakta kalan sadece surlar idi. Sarayın ortasındaki kulede asılı olan çanlar eriyip kırılmış ve paramparça bir şekilde yer ile yeksan olmuşlardı. En büyüğü de düşüp parçalara ayrılmıştı. Opriçnina Sarayı'ndaki çanlar yere düşmüştü; tıpkı şehrin içindeki ve dışındaki manastır ve ahşap kiliselerde asılı olan bütün çanlar gibi. Baruthane infilak etmiş ve mahzendeki insanlar havasız kalarak ölmüşlerdi. Surların dışındaki pek çok Tatar, zemşçina ve opriçninadaki kilise ve manastırları yağmaladılar...¹⁰¹. Hülasa, Moskova'nın bu bedbaht zamanında tek bir insanın dahi hayatta kalabileceğini tasavvur etmek mümkün değildi.

Tatar hanı, büyük knezin arazilerinde toplanıp henüz kaldırılmamış tüm hasadı yakıp kül etti. Devlet Giray Han daha sonra ele geçir-

¹⁰⁰ Söz konusu mesafe yaklaşık olarak beş İngiliz milidir. Eserde mil olarak ifade edilen tüm uzunluk ölçü birimleri ise Alman milidir. Staden'in vermiş olduğu mesafeler umumiyetle yanlıştır.

¹⁰¹ Polosin, bu ifadedden, yangında pek çok Tatar'ın mahvolduğu sonucunu çıkarmıştır.

diği yüklü para ve ganimet ile yüz binlerce esiri de yanına alarak Kırım'a döndü. Ryazan bölgesinin tamamını harabeye çevirdi. (Bunlar 1571 yılının Mayıs ayında vukua gelmişti).

Opriçnina Saray Binası

Büyük knez yüksek bir meydandaki bu sarayın batısında, bir top menzili uzaklıkta, bulunan pek çok kneze, boyara ve tacire ait evlerin yıkılmasını buyurdu. Meydan surlarla çevrili idi; surların zeminden itibaren ilk yüz seksen santimetresi kesme taştan, bundan sonraki üç yüz altmış santimetresi ise pişmiş tuğladandı. Üst kısımları bir çatı veya gözetleme kuleleri ile birleştirilen surlar, enine ve boyuna iki yüz otuz dört metre idi. Birincisi doğuda, ikincisi güneyde, üçüncüsü ise kuzeyde olmak üzere üç kapısı vardı. Sarayın karşısında bulunan kuzey kapısı kurşun giydirilmiş demir levhalar ile kaplanmıştı. Kapı iç taraftan açılıp kapanırdı; iki devasa meşe tomruğu yere gömülüp duvardaki oyuklara yerleştirilmişti. Kapı kapalı olduğu zamanlarda, kaldırılıp arkasına koyulabilen büyük tomruklar ise sürgü olarak kullanılırdı. Bu kapılar kurşun kaplama idiler. Zikredilen kapıların girişine oyma usûlü ile yapılp boyanmış, gözleri ayna gibi parlayan iki arslan heykeli dikilmişti. Ayrıca oyma ağaçtan mamûl, siyaha boyanmış, kanatları açık çift başlı bir kartal da vardı. Arslanlardan biri kükremiş vaziyette zemşçinaya; diğeri ise aynı şekilde Opriçnina Sarayı'na bakıyordu. Bu iki arslanın arasına dikilen çift başlı siyah kartal ise kanatları açık bir şekilde göğsünü zemşçinaya doğru kabartmıştı¹⁰².

Bu yapının bünyesinde üç muazzam bina inşa edilmişti. Her birinin zirvesine ahşap oymadan mamûl, göğsünü zemşçinaya doğru kabartmış, siyah boyalı bir çift başlı kartal dikilmişti. Bu ana binalardan sarayın güneydoğu köşesine doğru bir geçit açılıyordu. Buradaki meydana, salon ve odanın önünde, küçük verandalı bir köşk inşa edilmişti. Bu verandalı köşkün duvarları, güneş ışığı ve yel alsın diye dok-

¹⁰² Opriçnina Sarayı'nın Staden tarafından yapılan tasviri üniktir. Çünkü saray çok kısa bir zaman diliminde (1566 ya da 1567 yılından 1571 yılına kadar) mevcudiyetini koruyabilmiştir. Dolayısıyla daha başka çağdaşlarının bu sarayı tasvir edememesine hayret etmek gerekir.

san santimetre daha alçak yapılmıştı. Büyük knez, umumiyetle sabah kahvaltısını burada yapar ve akşam yemeklerini de yine burada yerdı. Bu köşkün önünde büyük mumlarla dolu bir mahzen vardı. Buradaki meydan büyük knezin hususi alanı idi. Rutubetten ötürü zikredilen meydana altmış santimetre kadar beyaz kum dökülmüştü.

Güney kapısı sadece bir atlının geçebileceği kadar genişti. Bütün kançılaryalar burada idi. Tüm borçlular sopa veya değnekle burada falakaya yıkılırdı; tâ ki çanlar çalınıp bir papaz ayin duasına başlayınca kadar bu cezaya son verilmezdi. Ayrıca opriçniklerin vesikaları burada mühürlenir ve zemşçinaya yollanırdı. Ferman mucibince her ne vesika var ise ancak ve ancak burada mühürlenir ve bu husus zemşçinada sorgulanamazdı¹⁰³.

Knezlerin ve boyarların hizmetkârları sahiplerinin bütün atlarını burada veya dışarda tutarlardı. Büyük knez atını zemşçinaya sürdür-günde onlar da hemen at sırtında eşlik ederlerdi. Knezlerin ve boyarların doğu kapısından Opriçnina Sarayı'na girmesine ya da çıkmasına müsaade edilmezdi. Bu hak yalnızca büyük knezin atlıları ile kızak arabalarına verilmişti.

Bu bina güneye doğru epey yayılmıştı. Akabinde ise içeriden mihanmış küçük bir kapı vardı. Batı tarafında kapı yoktu, lakin binaların dikilmediği koca bir meydan bulunuyordu.

Kuzey yakasında kurşun giydirilmiş demir levhalar ile kaplı geniş bir kapı vardı. Tüm mutfaklar, mahzenler, fırınlar ve banyolar burada idi. Mahzenlerde muhtelif türlerde bal şarapları bulunurdu ve bazı kısımları tamamen buz ile doluydu. Üst katta taş payandalar ile desteklenmiş büyük bölmeler vardı ve bütün payandalar çapraz kesimli olup üzerlerine yaprak motifleri işlenmişti. Tüm etler ve balıklar asılı surette bu bölmelerde muhafaza edilirdi; Beluga (Ak Mersin Balığı), Mersin Balığı, Sevruga (Uzun Burun), Çuka Balığı (Küçük Mersin Balığı) gibi balık türlerinin çoğu Hazar Denizi'nden gelirdi. Mutfaklarda, mahzenlerde ve fırınlarda bulunan yiyecek ve içecekleri buradaki kü-

¹⁰³ Tamamen olmasa da zemşçina yönetimi ile opriçnina idaresi arasında bir paralellik görölüyordu.

çük bir kapı vasıtasıyla doğrudan saraya götürmek mümkündü. IV. Ivan, tuzsuz ekmek yedi.

Burada büyük odalara doğru uzanan iki merdiven vardı. Biri doğu kapısının karşısında idi. Bu merdivenin önünde küçük bir sehpaye benzeyen dört köşeli bir masa duruyordu. Büyük knez buna basarak atına binip inerdi. İki sütun ile desteklenen bu merdivenlerin üzerinde tavan ile ahşaptan mamül bir kemer uzanıyordu; sütunlar ve tavan, oyma yaprak desenleri ile tezyin edilmişti. Üst kattaki odaların tamamı surlara doğru uzanan bir balkona açılıyordu. Büyük knez bu odalardan balkona çıkıp surların üzerinden, doğu istikametinde, sarayın önündeki surların dışında bulunan kiliseye geçebilirdi. Haç şeklindeki bu kilise sekiz adet kalın kütük üzerine inşa edilmişti. Bu kilise üç yıl boyunca çatısız bir şekilde durdu. Büyük knez, Velikiy Novgorod'dan yağmalayıp getirdiği çanları bu kilisenin yanına asmıştı. Sağ tarafta bulunan diğer merdiven doğu kapısından gelenler içindi. Her gece balkonun altındaki merdivenlerin dibinde, büyük knezin genellikle yemek yediği odayı ya da salonu koruyan beş yüz tüfeng-endâz bulunurdu. Güney tarafında ise knezler ile boyarlar gece nöbeti tutarlardı.

Bu yapıların tamamı halis köknar ağacından inşa edilmişti. Zikredilen ağaçların hepsi Klin tesmiye olunan bir ormandan kesilmişti. Tver ve Velikiy Novgorod yolu üzerinde, Moskova'dan on sekiz mil uzaklıkta bulunan bu ormanın yakınlarında, yine Klin adıyla anılan gayrı müstahkem bir yerleşim yeri ile bir posta istasyonu vardı. Bu güzel binayı inşa eden dülgerler veya yapı ustaları sadece balta, oymacı kalem, rende ve kabzalı bıçağa benzeyen birkaç demir kanca gibi aletleri kullanıyorlardı.

Tatar hanı Devlet Giray varoşları ve kenar semtlerdeki manastırları ateşe verdiği zaman, yangın büyük saray ve kiliseye ulaşınca dek, alevler arasında kalan bir manastırın çanı ardı ardına üç kez çalmıştı. Yangın, Oprüçnina Sarayı'ndan Moskova şehrinin tamamına ve Kremlin Sarayı'na sıçradı. Çınlayan çan sesleri büsbütün unutulmuştu. Büyük kilisedeki çanların tamamı eriyip gitti. Hiç kimse bu yangından paçayı kurtaramadı. Surların altındaki hisar hendeğinde tutulan arslanların leşleri pazar yerinde görüldü. Kontrol altına alınamayan bu

büyük yangından sonra sur içindeki herhangi bir bölgede tek bir kedi ya da köpek dahi kalmamıştı.

Bu suretle zemskiy halkının duaları ile büyük knezin korkuları hakikate dönüşmüştü. Filhakika zemskiy halkı Opriçnina Sarayı'nın yanıp kül olmasını arzu ediyordu. Büyük knez, zemskiy halkını söndüremeyecekleri bir ateşte boğmakla tehdit etmişti. Daha önce olduğu gibi büyük knez zemşçinayı tehditte ısrarcı davranmayı düşünüyor ve memleketteki adalet duygusundan yoksun tüm idareciler ile komutanların kökünü kazımayı istiyordu. Bu yüzden ecdadına samimiyet ve sadakat ile hizmet etmeyen ailelerin ülke içerisinde daha fazla kalmalarını istemiyordu. Nevzuhur idarecileri iane, armağan ya da rüşvet vererek değil, kanunları hükme bağladığı hukuk kitapları mucibince tahakkümü altına almak istiyordu. Muhalefet edip mânia çıkarma niyetinde olan zemşçina idarecileri Opriçnina Sarayı'nın yanıp kül olmasını, bu suretle opriçninanın kudretinin nihayet bulmasını ve büyük knezin, kendilerinin arzu ve istekleri doğrultusunda memleketi yönetmesini ümit ediyorlardı. Kâdir-i mutlak Tanrı, Kırım hanı Devlet Giray vasıtasıyla işte bu arzularını hakikate dönüştürmüştü.

Bunun üzerine opriçnina nihayet buldu¹⁰⁴ ve hiç kimsenin bu husta tek bir kelâm etmesine dahi izin verilmedi. Çenesini tutamayanlar ise çıplak bir şekilde pazar yerinde sürüklenip kırbaçlanmak suretiyle cezalandırıldılar. Bütün opriçnikler zemskiy halkının votçinalarını iade etmeye icbar edildiler ve hâlâ hayatta olan zemskiy halkına mensup herkes opriçnikler tarafından tahrip edilip yağmalanan votçinalarına geri döndüler.

24 Mayıs 1571 tarihinde Moskova şehri yakılıp yok edildi ve bir yıl sonra Kırım hanı Rusya'yı fethetmek için geri döndü. Devlet Giray bu

¹⁰⁴ Staden, bu paragrafta 1571 yılı Moskova yangınından sonra opriçninanın ilga edildiğini belirtmektedir. Daha sonra ise 1572 yılında Oka nehrine doğru düzenlenen seferin akabinde kaldırıldığını ifade etmiştir ki, bu sonuncusu doğrudur. Mevzuubahis çelişki Staden'in hafızasının zayıflamasına hamledilebilir. Oysa bu hadise Staden'in şahsî menfaatleri açısından son derece önemli idi. Dolayısıyla eser istinsah edilirken bir hata yapılmış olmalıdır. Söz konusu paragraf metin içerisinde muhtemelen başka bir yerde idi. Galip ihtimalle Vorotniskiy ve Odoyevskiy'in öldüğünün ifade edildiği paragraftan hemen önce geliyordu.

sırada Oka nehri boyunca, Moskova'ya yetmiş verst ya da Rusların ölçüsüyle bir günlük mesafede büyük knezin askerleri tarafından karşılandı. Oka nehri kıyısı boyunca elli milden daha uzun bir bölge şu şekilde berkitilmişti: Aralarında iki ayak mesafe bırakmak suretiyle iki veya dört ayağı bulunan kazıklı çitler çekilmişti. Kazıklı çitlerin arkası kazılmış ve buradan çıkan toprakla boşluklar doldurulmuştu. Bu çitler knezler ve boyarlar tarafından arazilerinin genişliği ölçüsünde inşa edilmişti. Dolayısıyla tufeng-endâzlar bu çitlerin arkasında ya da siperlerde mevzi alıp ırmağın karşı kıyısına geçmeye çalışan Tatarları vura biliyorlardı.

Ruslar Oka nehri boyunca uzanan siperlerde Kırım hanına karşı direnmeye niyet etmiş iseler de muvaffak olamamışlardı. Kırım hanı Oka nehrinin öteki yakasında, karşımızda konuşlandı. Hanın başkomutanı Divey Mirza¹⁰⁵ kalabalık bir ordu ile birlikte bizden uzak bir yerden nehrin karşı tarafına geçince siperlerin bir ehemmiyeti kalmadı. Tatarlar Serpuhov yoluyla bize arkadan saldırıp gafil avladılar. Bunun üzerine curcuna başladı ve on dört gün on dört gece devam etti. Voyvodalar birbirlerinin peşi sıra Kırım hanının askerî birliklerine karşı mücadeleye başladılar. Eğer Ruslar yük arabalarından barikat kurmamış

¹⁰⁵ *Divei-Murza*: Orijinal Almanca metinde *Diui mursa*. Rus kaynaklarında ise *Дивей Мурзы* şeklinde geçmektedir. Mangıt boyuna mensup bir Tatar asilzâdesi idi. 1539-1540 yıllarında İran'da Safevilere esir düşmüştü. Nogayların Deşt-i Kıpçak ve İtil boyundan tehcir edilmeye çalışıldığı 1550'li yıllarda Kırım hanının hizmetine girdi. Kendisi, A. M. Kurbskiy'in ifadesi ile: *Hiristiyanların kan emicisi (крованійца христіанскій)* idi. 1563 yılında Mangıt boyundan Uraz Bayram'ın *Karaçi Beg* olmasıyla birlikte daha muteber bir kimse oldu. Kırım hanı Devlet Giray'ın Moskova'yı tamamen yaktuğu 1571 yılı seferine iştirak etti. Tutsak edildiği 30 Temmuz 1572 tarihinden sonra Novgorod şehrine gönderildi ve burada Knez B. D. Tulupov'un gözetimi altında yaşadı. Devlet Giray Han, Divey Mirza'yı esaret hayatından kurtarmak için bazı teşebbüslerde bulunmuştu. Bunların arasında elinde esir olarak tuttuğu Dvoryan V. G. Gryaznoy ile takas edilmesi teklifi de vardı. Fakat Ruslara göre Kırım hanı dalavere peşinde idi. Divey Mirza 1581 yılında çarın hizmetine alındı, ancak düzenlenen bir saldırıdan istifade ederek aynı yıl içerisinde Lehistan Kralı Stefan Bathory'nin yanına kaçmayı başardı. Bkz. *Zapiski o Moskovii v Dvuh Tomah*, II, s. 289-290; V. V. Trepavlov, *Istoriya Nogayskoy Ordi*, Moskova, 2002. (Ç.N.)

olsa idiler Kırım hanı bizi öldürür ya da zorla tutsak ederek Kırım'a götürür ve Rusya'nın tamamına hâkim olurdu.

Kırım hanının başkomutanları Divey Mirza ile Gazi Bulat'ı¹⁰⁶ tutsak ettik; fakat hiç kimse onların lisanını bilmiyordu. Divey Mirza'nın asalet bakımından daha alt mertebede olduğunu tasavvur ediyorduk. Ertesi gün Divey Mirza'nın Tatar hizmetçisi de tutsak edildi. Ona şu soru edildi: *Han ayak diremeye daha ne kadar süre devam edecek?* Tatar: *Bu konuyu neden bana soruyorsunuz? Dün esir ettiğiniz efendim Divey Mirza'ya sorun!* diye cevap verdi. Bunun üzerine tüm esirlerin getirilmesi emredildi. Tatar, Divey Mirza'yı işaret ederek: *İşte Divey Mirza bu!* dedi. Ardından ona *"Divey Mirza sen misin?"* diye soruldu. O da: *"Hayır, ben sıradan bir soyluyum"* diye cevap verdi. Daha sonra Divey Mirza arsızlığı ele alıp küstahlık yapmaya başladı. O, Knez Mihail Vorotinskiy ile öteki komutanlara şöyle dedi: *"Siz köylüler, efendiniz olan Kırım hanına karşı savaşmaya nasıl cüret edebiliyorsunuz?"* Onlar da şöyle cevap verdiler: *"Tutsak olduğun halde hâlâ tehditler savuruyorsun."* Divey Mirza ise cevaben şöyle dedi: *"Eğer benim yerime Kırım hanı esir alınsa idi, onun kurtulup siz köylüleri tutsak ederek Kırım'a götürmesini arzu ederdim."* Komutanlar: *"Bu nasıl olacaktı?"* dediler. Divey Mirza ise şöyle yanıtladı: *"Sizleri erzakların bulunduğu arabaların uzağında beş altı gün aç bıraktırdım."* Tatarlar düşmanlarına karşı istila hareketlerine başladıklarında onun, Rusların kendi atlarını kesip yediklerine şahit olduğu muhakkaktı. Bunun üzerine Ruslar umutsuzluğa kapıldılar.

Rus şehirleri ve toprakları Kırım hanına bağlı asilzâdeler arasında çoktan taksim edilmiş ve her birine tahsis edilen araziler teslim alınmıştı bile. Birkaç Türk zat da bu durumu Kırım hanı ile birlikte müşahade etmek istemişti. Bunlar, Kırım hanının ricası üzerine Türk sultanı tarafından gönderilmiş kimselerdi. Kırım hanı, bütün Rusya'yı fethedecek, büyük knezi esir alıp Kırım'a götürecektir ve asilzâdeleri ile bir-

¹⁰⁶ *Chaz Bulat*: Orijinal Almanca metinde *Kassi Bulat*. Ruslar ise herhangi bir izahatta bulunmadan bu ismi *Haz Bulat* (*Хаз-Булат*) şeklinde izah etmişlerdir. Bkz. *Zapiski o Moskovii v Dvuh Tomah*, I, s. 196-197. Ancak protograf metni esas alırsak söz konusu ismin *Gazi Bulat* olması pek muhtemeldir. (Ç.N.)

likte Rusya'yı işgal altında tutmak suretiyle Türk sultanının iltifatına mazhar olup bununla iftihar edecekti¹⁰⁷.

Kırım hanına bağlı Nogay Tatarları bu durumdan pek de memnun değillerdi. Çünkü bir yıl önce Moskova'yı yakarken hana yardım etmişler lakin ganimet adil bir şekilde üleştirilmemişti.

Büyük knez, tıpkı Moskova yangını sırasında yaptığı gibi, yine Moskova'ya yüz mil mesafede bulunan Velikiy Novgorod şehrine kaçtı ve memleketi ile askerlerini bir kez daha kendi kaderlerine terk etti. Büyük knez Velikiy Novgorod'da iken saha komutanlarından Knez Mihail Vorotinskiy'e sahte bir nâme gönderdi: Vorotinskiy direnmeli idi. Çünkü Dük Magnus, IV. İvan'a yardım amacıyla kırk bin süvari gönderecekti. Bu nâmeyi ele geçiren Kırım hanı korku ve ümitsizliğe kapılarak Kırım'a avdet etti.

Boynunda haç asılı her ceset Serpuhov yakınlarındaki bir manastıra gömülmüş, diğerleri ise yırtıcı kuşlara yem olmuştu. Düşman ile göğüs göğüse çarpışarak vücudunun ön kısmından vurulan, doğranan ya da yaralanan her Rus knezi ile boyarına ait malikâneler büyütülüp genişletilirken, kaçıp arkadan yaralananların malikâneleri ise ya küçültülmüş ya da olduğu gibi bırakılmış ve telafisi imkânsız bir şekilde itibarlarını yitirmişlerdi. Savaşta yaralanıp sakat kalanlar şehir ve kasabalarda memur olarak istihdam edilirken, zikredilen şehir ve kasabalardaki sağlıklı memurlar ise bunların yerine geçerek askeri yoklama defterine kaydedildiler. On iki yaşına gelmiş tüm knez ve boyar çocuklarına da malikâneler tahsis edilerek yoklama defterine işlenmişlerdi. Eğer yoklamalar sırasında bizatihi ispat-ı vücut etmezler ise evlatları da tıpkı babaları gibi tecziye ediliyorlardı. Memleketin tamamında, büyük knez tarafından kendisine hiçbir şey verilmemiş olsa bile hizmetten muaf tutulan tek bir kişi bile yoktu.

Daha sonra saha komutanlarından Knez Mihail Vorotinskiy ile Nikita Odoyevskiy isimli iki zat katledildi.

¹⁰⁷ 1571 yılında Moskova'yı yakan Kırım hanı hakikaten resmî bir vesika ile Osmanlı sultanı tarafından tebrik edilmişti. Bkz. Serkan Acar, "Kırım Hanı Devlet Giray'ın 1571 Rusya Seferi ve Moskova Yangını", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, S. 39, Güz 2013, s. 95-110.

Kâdir-i mutlak Tanrı'nın Rusya'yı şiddetli ve ağır bir şekilde cezalandırması izahtan varestedir. Hâlihazırda büyük knez Rusya'nın tamamını ya da hükümetini aynı iman, aynı otorite ve aynı kanunlar ile yalnız başına idare etmeye muktedirdir; yani verdiği emirlerin hepsi ifa edilirken men ettiği her şey de yasaklanmıştır. Ruhanî de olsa dünyevî de olsa, hiç kimse onun karşısında duramaz. Böyle bir devletin ne kadar hüküm süreceğini ise ancak ve ancak kâdir-i mutlak Tanrı bilir.

Büyük Knez Kazan ve Astarhan'ı Nasıl İstila Etti?

Büyük knez surları, kaleleri ve kapıları ağaçtan mamûl bir garnizon inşa etti; ahşap kirişlerinin tamamı baştan aşağı görünen bu iskân yerini gerçek bir şehirden ayırt etmek imkânsızdı. Daha sonra bu şehri söktürüp askerî müfrezeleri ve büyük topları ile birlikte İtil nehrinde yüzdürerek sallarla güneye indi (1551). Kazan'ın önlerine ulaştığında sökmüş olduğu bu şehri yeniden kurdu ve baştan sona toprakla ber-kitti. Garnizon olarak inşa ettiği bu şehre Rus askerleri ile toplarını bırakarak Moskova'ya geri döndü. Zikredilen şehre Sviyajsk adını verdi. Kazan ahalisi hareket serbestisini kaybettiği tarihten beri Ruslar ile ardı arkası kesilmeyen bir savaş ve muharebeye girişmişti.

Büyük knez daha sonra bütün kuvvetleri ile birlikte harekete geçerek yeniden Kazan şehrinin önüne geldi. Kazdırdığı lağımlara barut doldurarak şehri havaya uçurdu. Bu suretle Kazan'ı istila etti, Şah Ali Han'ı¹⁰⁸ esir aldı ve şehri armağan olarak askerlerine verdi (1552). Şehir yağma edildi, ahalisi kılıçtan geçirildi ve cesetler anadan üryan soyularak bir yerde üst üste yığıldı. Daha sonra naaşlar bileklerinden

¹⁰⁸ Esasen bu sırada hanlık makamında son Kazan hanı olan Edige bulunuyordu. Şah Ali onun selefi idi. Kazan, IV. Ivan tarafından istila edildikten sonra Şah Ali'ye Staden'in belirttiği gibi Zvenigorod değil Kâsım şehri verilmişti. Livonya Savaşı'nın ilk safhalarında Şah Ali, IV. Ivan'ın ordusundaki Tatar süvarilerin komutanı idi. Bu şehir düşen Thomas Esper de bazı isimleri ve hadiseleri ka-nıştırmıştır. Zira Kazan Hanlığı'nın işgali sırasında hanlığın başında Edige de-ğil *Yadigâr Muhammed* bulunuyordu. Yine bu tarihten sonra Şah Ali'ye Kâsım Hanlığı'nın tamamı verilmişti ve Zvenigorod şehri de hanlığa bağlı idi. Tafsilatlı bilgi edinmek için bkz. Serkan Acar, *Kazan Hanlığı-Moskova Knezliği Si-yasî İlişkileri (1437-1552)*, Ankara, 2013. (Ç.N.)

ya da ayaklarından birbirine bağlandı ve bacaklarının arasına uzun bir kalas geçirildi. Akabinde cesetler İtil nehrine atıldı; her kalasta yirmi, otuz, kırk ya da elli ceset bulunuyordu. Kalaslara bağlı ölümler akıntıya kapılıp gittiler. Cesetlerin bağlı olduğu kalaslar suda yüzerken sadece ayakları görülüyordu.

Astarhan hanı Derviş Ali bu durumu öğrenmişti. Cesetleri gören Astarhan ahalisinin de paçaları tutuştu. Korkuya kapılan Derviş Ali, Kırım hanının yanına kaçtı ve böylece Astarhan savunmasız kaldı. Askerleri ve toplarıyla Astarhan'a gelen Ruslar burada da bir garnizon kurdular (1556).

Büyük knez yeniden Moskova'ya avdet ederken Kazan ve Astarhan'daki kumandanlarına mebzul miktarda altın sırmalı kumaşlar, gümüşler, altınlar ve envâ-i çeşit ipekli kumaşlar ihsan etti.

Bu iki hanlık ele geçirilmiş olmasına rağmen pek çok *mirza*¹⁰⁹ yani begler ile Tatar hanzâdeleri hâlâ buralarda ikâmet ediyorlardı ve kırsal bölgeler de yine onların elinde idi. Bunları zapturapt altına almak kolay değildi zira bahis konusu memleket Ovalı ve Dağlı Çirmiş boy-larının diyarına kadar uzanan geniş bir sahaya yayılmıştı. Kazan ve Astarhan'daki Rus komutanlar pek çok Tatar ile dostâne ilişkiler içerisinde idiler; onları misafir olarak ağırlayıp soylu ve yüksek rütbeli kimselermiş gibi muamele ediyorlar ve Tatar konuklarına sırmalı ipek kumaşlar ile gümüş kadehler sunuyorlardı. Bu Tatarların memleketlerine dönmesine izin verilmişti; zira sundukları hediyeleri, kendilerini büyük knezin hizmetkârı şöyle dursun tebaası olarak dahi addetmeyen zevata göstermeleri arzu ediliyordu. Avam tabakasına mensup olanlar ise büyük knezin komutanları ve voyvodaları ile karşılaştıklarında onlara armağanlar sunup hüsn-ü kabul gösteriyorlardı... Kazan ve Astarhan'daki komutanlar bu durumun farkında idiler. Nitekim bütün seçkin mirzalar ile begleri yani asilzâdeleri ve eşrafı, büyük knezin armağanlarını alıp ihsanına nail olmaları için davet etmişlerdi.

En muteber asilzâdeler Kazan'a gelip hüsn-ü muamele gördüler. Bunlarla birlikte başkalarının da kendilerine katılacaklarını düşünün-

¹⁰⁹ Farsça *mirzâde/emirzâde* sözcüğünün muharrefi olan *mirza* kelimesi orijinal biçimiyle kaydedilmiştir. (Ç.N.)

yorlardı. Tatarlar armağanları alır almaz yurtlarına dönmek istemişler, fakat Ruslarla birlikte haddinden fazla konyak ve bal şarabı içip sarhoş ve sermest olmuşlardı. Zira onlar Ruslar gibi içmeye alışık değillerdi; nihayet birkaç yüz tüfeng-endâz işret meclisini basarak en seçkin asilzâdelerden müteşekkil bu Tatar misafirlerin tamamını öldürdüler.

Hâl böyle iken, Kırım hanı gelip IV. Ivan'ın payitahtı Moskova'yı yakıp kül edinceye kadar büyük knez bu iki hanlığı kendine bağlamıştı. Daha sonra ayaklanan Tatarlar büyük knezin ülkesine dâhil olan bu iki hanlığın da dışına taşarak, pek çok gayr-ı müstahkem yerleşim birimini yaktılar, binlerce Rus'u tutsak edip götürdüler ve bu da yetmezmiş gibi birçoğunu kılıçtan geçirdiler. Umumî kanaat, Kazan ve Astarhan ahalisinin kendi bağımsızlıklarını kazandıkları yönündedir; çünkü Kırım hanı sadece Moskova'yı yakmıştı.

Kırım hanı bir yıl sonra (1572) Rusya'yı fethetmek için yeniden harekete geçti. Tacirlerine ve daha başka pek çok kimseye Kazan ve Astarhan'a ticaret emtiası götürmelerini buyurdu ve bütün Rusya'nın hanı ve hükümdarı olduğu için bu ticareti vergiden muaf kıldı. Gel gör ki, Tatar hanı hezimete uğrayınca Kazan ve Astarhan'daki bu tacirlerin tamamı çapula maruz kaldı. Bahis konusu tacirlerde mebzul miktarda, bin bir çeşit eşya mevcuttu ve Ruslar bunların ne olduklarını bilmiyorlardı; filvaki pek çoğu bu eşyaların ne işe yaradığını dahi anlamamışlardı.

İsveç kralı majesteleri III. John (1568-1592)'a ait askerî birlikler Livonya'daki Wesenberg şehrinin dışında ordugâhlarını kurmalarına rağmen büyük knez yine de tüm ordusuyla birlikte hudut bölgesine doğru ilerleyerek askerlerini Kazan ve Astarhan'a gönderip amaçlarının ne olduğunu sual etti. Boyun eğecekler miydi, eğmeyecekler miydi? Eğer itaat etmek isterlerse Rus muhaliflerinin tamamı teslim edilmeli idi. Şayet istemezlerse, ordusuyla ilerleyecek ve herkesi kılıçtan geçirecekti. Bu yüzden Rus tutsakların tamamını azat etmek zorunda idiler.

Daha sonra bahis konusu işlere bulaşmayan, eşrafa mensup pek çok kimse gelerek hanlığı temsilen, tüm muhalif liderleri tutuklayacaklarına dair söz verdiler. Bu suretle büyük knez Rus tutsakların tamamını geri alabilecekti. IV. Ivan Rus tutsakların hepsini geri alarak Rusya'ya gönderdi ve Tatar askerlerin tamamını öldürdü. En mühim kumandanların

vücudunu parçalara ayırdı, bir kısmını ise kazıklara oturttu. Bütün bunları hanlığın müntesiplerine ibret-i âlem olsun diye yapmıştı.

Büyük knezin halkı bu topraklarda öylesine mukîm bir hale geldi ki, Türkler burada onlara herhangi bir zarar veremezlerdi. Çünkü Türk toprakları ile hududu bulunmuyordu. Doğusunda Nogaylar, güneydoğusunda ise Çerkezler vardı. Daha doğuda ve güneyde Şemahı uzanıyor; Hazar Denizi'nin ötesinde ise Buhara ve Diyar-ı Kızılbaş¹¹⁰ (Iran) yer alıyordu. Kırım güneyde idi. Ayrıca güneyde Litvanya ve Kiev şehri, batıda Lehistan, kuzeyde İsveç, Norveç, Solovetskiy Manastırı ve daha önce tasvir ettiğim Beyaz Deniz sahilleri bulunuyordu. Kuzeydoğuda ise Mangazeya ve Tahçeya yerleşim birimleri ile Samoyedler yer alıyordu¹¹¹.

Bir imparatoru, kralı ya da hükümdarı bulunmayan Nogaylar başıboş bir ulustur. Daha önce Ruslara hizmet eden Nogaylar, büyük knezden âzâde bir şekilde Litvanya, Lehistan, Livonya ve İsveç İmparatorluğu hudutlarına saldırılar düzenlemişlerdi. Kırım hanı Moskova'yı yaktığı zaman ordusunda otuz bin Nogay süvarisi bulunuyordu. Nogaylar binlerce attan müteşekkil yıllık sürülerini satmak için onları Rusya'ya getirmeyi âdet edinmişlerdi. Büyük knez her on attan birini gümrük resmî olarak alır ve eğer daha çok at isterse adamları bunların bedelini hazineden öderdi.

Büyük knez, Çerkezistan Prensi Mihail Temrükoviç'in kızını kendine eş olarak almıştı¹¹². Bu sonuncusu da Moskova yakıldığı zaman Kırım hanı ile birlikte idi.

İranlı Kızılbaşlar, Buharalılar ve Şemahılılar her daim Rusya'da ticaret yapıyorlardı. Mallarının büyük bölümü altın sırmalı dokumalar,

¹¹⁰ Kızılbaşlar Şia mensubu idiler. Türkçe olan *Kızılbaş* ismi, taktıkları kızıl başlıktan geliyordu. Staden zamanında İran'da yaşayan Kızılbaşların pek çoğu hâlihazırda Türkiye ile Afganistan'da yaşamaktadır.

¹¹¹ *Mangazeya* (Мангазе́я) bugünkü *Halmer Sede* (Хальмер Седэ) yakınında bir şehirdir. Halmer Sede ise adını mahalli bir Samoyed kabilesinden almıştır. *Tahçeya* (Тахче́я) Ob nehrinin ötesinde, Sibirya'nın kuzeybatısına bulunmaktadır.

¹¹² Staden Mihail ile babası Temrük'ü yine karıştırmıştır. Burada Temrük kastedilmiştir.

muhtelif ipekli giysiler, baharatlar ve bu neviden emtialardı. Büyük knez tüm malların onda birini gümrük resmi olarak alırdı.

IV. Ivan Kırım hanına karşı direnmek amacıyla her yıl Oka nehri havalisine askerî birliklerini yerleştirirdi. Bu birlikler Tatar hanını öncelikle Kırım ile Ryazan arasındaki vahşi bozkırlarda, Don ve Donets ırmakları boyunca karşılarılardı.

Büyük knez Litvanya'yı aşırp Kiev yakınlarına ulaşsa bile yine de Türklere zarar verecek kudrete sahip değildi.

Kazan, Astarhan, Livonya ve Litvanya'daki Polotsk şehrinin nasıl üstesinden geldiyse, Almanya ile de aynı şekilde baş etmek arzusunda idi. Bu amaçla kuvvetli bir ordu ve büyük toplarla Polotsk'un taşrasına vardı. Şehirden ordugâha haç taşıyan papazlar, ikonalar, sancaklar getirildi ve komutan Dovoyna'nın muhalefetine rağmen şehir büyük kneze teslim edildi (1563). Büyük knez bu şehirden ele geçirdiği bütün süvariler ile askerleri birbirlerinden tecrit ederek onları öldürdü. Daha sonra cesetlerini Batı Dvina nehrine attırdı. Hayatta kalabilmek için binlerce florin ödemelerine rağmen buna benzer bir hadise de Yahudilerin başına gelmişti. Vakıa Litvanya'daki bütün meyhaneler ile gümrük idareleri Yahudilerin elinde idi. Yoksulluğun peçesinde kıvranan halk ya donarak can verdi ya da açlıktan öldü. Şehirde yaşayan erkekler ise eşleri ve çocukları ile birlikte Rusya'nın bazı şehirlerine götürüldüler. Komutan Dovoyna da tutuklanarak Moskova'ya sevk edildi. Bir kaç yıl sonra bir Rus knezi ile takas edilecekti. Dovoyna, Moskova'nın dışındaki Alman mezarlığında medfun olan refikasını mezarından çıkartıp onun naaşıyla birlikte Lehistan'a avdet etti. Pek çok soylu kimse eşleri ve çocukları ile birlikte prangalara vuruldu ve yıllarca hapse mahkûm edildiler; büyük knez ve oprıçnina birlikleri bazı şehirleri ele geçince, kadın ve çocuklar da dâhil olmak üzere, insanların tamamı öldürüldüler. Cesetleri donduğu için ayakları kesilerek suya atıldılar.

Büyük knez, envâ-i çeşit zanaatkâr elde etmek, Kırım hanına karşı koymak ve kâfi miktarda asker toplamak için Roma imparatoru ile dostluğunu sürdürmesi gerektiğinin farkında idi. Ayrıca Lehistan ile savaşa girmesi için Roma imparatorunu ikna edebileceğini düşünüyordu. Bu neviden bir üstünlük elde etmeyi çok arzuluyordu.

Lehistan kralı, Danzig şehrinin varoşlarında ordugâhını kurduğu vakit büyük knez Livonya'nın bir kısmını ele geçirmişti¹¹³. Hiç kimse akabinde onun Livonya'ya ne yapacağını kestiremiyordu.

Eğer Roma imparatoru Lehistan'a saldırırsa büyük knez de Litvan-ya'daki Vilna şehrini ele geçirip hudutlarını Almanya'ya kadar genişletebilecekti.

Samoyedlerin hükümdarı yoktur. Bunlar vahşi bir halktır; balık, kuş ve rengineyi ile beslenirler. Bahis konusu halk, topraklarındaki samurları avlayarak kürklerini satmak için Ruslara getiriyorlardı. Bunları kumaş, kazan, domuz eti, tereyağı, tulga ve yulaf unu ile takas ederlerdi. Taraflar yaban bir bölge olan Pustozersk'de buluşuyorlardı. Büyük knez bu ülkeden vergi olarak her yıl çok sayıda samur kürkü alıyordu. Burası Moskova'dan yedi yüz mil uzakta idi. Şimdilerde bu memleketten vergi tahsil eden kişinin adı Petr Vislouhiy'dir. Zikredilen zat onların vermekle mükellef olduğu şeylerden daha fazlasını alamazdı. Mangazeya'nın da hükümdarı yoktu. Ayrıca buranın ahalisi de samur ve daha başka hayvanları avlardı. Tahçeya ise tamamen çorak bir bölge idi. Koskoca memlekette bir adam bile yoktu. Rivayete göre; Roma İmparatorluğu döneminde bir kişi sürgün edilecekse buraya gönderilmiş.

İsveç kralı majesteleri III. John, Livonya'daki Wesenberg Kalesi'ni ele geçirmek için kendi askerlerinin yanı sıra İskoçlardan ve Almanlardan müteşekkil süvari ve piyade birlikleriyle beraber top, barut ve silah da göndermişti. Kaleye hücum edilmeye başlandığında İskoçlar ile Almanların arası açıldı ve kavga edip birbirlerini öldürmeye başladılar; bundan dolayı muhabere meydanında yüzlerce kişi maktul düştü. Bu hadise kaledeki Rusları ziyadesiyle memnun ve ihya etti. Ruslar şöyle dediler: *Sobaka sobaku i sela* yani; *İt iti kırdı*¹¹⁴. Bunun üzerine majestelerinin askerleri utanç içerisinde geri çekilmek zorunda kaldılar fakat bu mesele nihayete ermedi.

¹¹³ IV. Ivan Livonya'nın tamamını ele geçirememişti. Çok geçmeden Livonya savaşlarında ağır mağlubiyetler almaya başladı ve hiçbir zaman belini doğrultamadı. 1583 yılına kadar bu ülkenin tamamını kaybetti; daha sonra ise Lehistan ve İsveç ile barış yaptı.

¹¹⁴ Rusça orijinali: *Собака собаку и села*. (Ç.N.)

Büyük knezin adamları bir şehri, müstahkem bir mevkii ya da bir kaleyi kuşatmaktan imtina edip canlı olarak Rusya'ya döndükleri takdirde, tüfeng-endâzların güvencesi altında bulunan tüm akrabalarıyla birlikte öldürülürlerdi. Düşman saflarına geçerler ise herkes tarafından kınanacaklarını müdrik idiler; ayrıca yeminlerinin hilafına hareket ettikleri takdirde Rus kiliselerinde düzenlenen her yortuda dua eden âbidlerin kendilerini ebedî lanete gark edeceklerini de çok iyi biliyorlardı.

Büyük knez Wessenberg Kalesi'nde tüm adamlarını, bilhassa kumandanları ile Alman tercüman Simon Kerklin'i mükâfatlandırdı; bu sonuncusuna en iyilerinden iki Alman atı, dört yüz *dengi*¹¹⁵ ve dört yüz *çetvert* arazi ihsan etti¹¹⁶. Ayrıca kendisine Livonya'nın Narva şehrindeki en iyi evi seçme hakkı tanındı. Büyük knez sadıkâne hizmetlerine karşılık Kargopol bölgesinin (yaklaşık olarak Moskova'nın beş yüz mil kuzeyinde) tüm varidatını da üç yıl süreyle komutanlarına bağışladı.

Kargopol ahalisi bu olayı öğrendiğinde, aralarında bir miktar para toplayarak birbirine bitişik olan en iyi iki evi satın aldılar ve söz konusu evleri birinden diğerine geçilecek surette düzenlediler. Daha önceki komutanın birkaç yıl yaşadığı bu ev yıkık dökük olduğundan elden geçirdiler. Mutat olduğu üzere soylu bir kimse, şehirlerde ve memleketteki gayr-ı müstahkem yerleşim birimlerinde komutan olarak görev alır ve iki ya da üç yıllığına adli işlere de bakardı. Büyük knez Livonya savaşı sırasında bu düzeni lağvettiği gibi yargıçlar atamak suretiyle soyluların savaştan kaçmasına da müsaade etmedi.

Komutan Kargopol'e geldiği zaman zikredilen iki evi aldı. Birini knezlerine, diğerini ise hizmetçilerine tahsis etti. Daha sonra Kargopol ahalisini sindirmek için onları falakaya yıktı ve her gün sopayla dayak attırdı. Çünkü onlar evvelki komutanın evinin tahrip edilmesine göz yummuşlardı. Kargopol ahalisinden birkaç kişi gizlice Moskova'ya

¹¹⁵ Rusçada *para* anlamına gelen bu kelime, Türkçedeki *tenge* sözcüğünün bozulmuş halidir ve Rus diline Türkçeden geçmiştir. (Ç.N.)

¹¹⁶ Bir *çetvert* arazi, söz konusu toprağa ekilen bir *çetvert* (yaklaşık sekiz kile) hububat ile belirlenebilirdi. Bu arazi genellikle 1,3 akre idi fakat arazinin verimine göre farklılık arz ediyordu. (*Çetvert=Четверть*: Eski Ruslara ait olup değeri muhtelif dönemlerde değişen uzunluk, alan ve hacim ölçü birimidir). (Ç.N.)

gönderilerek devlet ricaline şikâyetler sunuldu ise de hiçbir netice alınamadı. Komutan bu durumdan haberdar olunca bölgedeki tüm keşişlere, yirmi *altın* yani altmış *marigroschen* tahsil etmeden hiç kimseye nikâh kıymamaları hususunda talimat verdi. Ayrıca tüm *sotskiy*lere yani sohadaki en rütbeli kişilere, bira üreten herkesten, fıçı başına damga vergisi alınmasını emretti. Kargopol ahalisi ile soha civarında meskûn olanların tamamı, mevcut vaziyeti bizatihi büyük kneze şikâyet etmek için akl-ı selim birkaç kişiyi Moskova'ya gönderdiler ancak yine hiçbir sonuç elde edemediler. Komutan bu durumu öğrenince, Beyaz Deniz sahillerinden gelerek Moskova'ya tuz ve Somon balığı götüreren ve buna mukabil Moskova'dan muhtelif eşyalarla bahis konusu sahillere geri dönen tacirlerin geçişlerini engellemek için tüm yollara ve kavşak noktalara bekçiler dikti. Bu suretle istediği mallara da el koydu. Hatta deniz sahilindeki bütün tacirler ile çiftçileri yağmalamaya kalkıştı; fakat bu durum karşısında sohaların tamamı kuvvetlerini birleştirdiler.

Bundan dolayı, Aziz Nikolas Günü'nde (6 Aralık), memleketteki herkesin evlerinde bira keyfi yapma iştisaklarına rağmen Kargopol bölgesinde üç yıl boyunca kâfi derecede bira üretilemedi. Ülke genelindeki şehir ve köylerde meyhaneler kapatıldı. Mamafih bazı kafadarlar bir araya gelip bira ürettiler ve yortularda eşleri ile birlikte eğlence meclisleri kurmaya devam ettiler. Bu meclise *Bratçina*¹¹⁷ yani *Kardeşlik* adını vermişlerdi.

Düğünlerinde artık neşe ve sevince yer yoktu. Deniz sahilinden Somon balığı gelmediği gibi tuz da İngilizlerin kontrolü altındaki güzergâhtan¹¹⁸ gönderiliyor ve Moskova'nın mamülleri sahil kesimine ulaşmıyordu. Komutan üç yıl içerisinde çok miktarda para ve mal cebren topladı; fakat tacirler ve çiftçilerle dostâne ilişkiler tesis etse idi on kat daha fazla para ve mal edinecekti. Çünkü büyük bir bölge olan Kargopol halkının ekseriyeti tüccardı. Geri kalanlar ise çiftçilerden ibaretti.

¹¹⁷ Rusça orijinali: *Братчина*. (Ç.N.)

¹¹⁸ *İngilizlerin kontrolü altındaki güzergâh*: Beyaz Deniz sahilinden ülkenin iç kısımlarına ulaşmak için İngiliz tacirler tarafından kullanılan yol.

Kargopol bölgesi doğuda Vologda, güneyde Belozersk, batıda Karelia tarafına doğru; kuzeyde ise Beyaz Deniz'e kadar ulaşır, uzunluğu elli altı Alman mili olan Onega nehrine kadar uzanıyordu.

Bir Yahudiden başka herhangi biri Rusya hudutlarına geldiğinde hemen ne istediği sorulurdu. Eğer büyük kneze hizmet etmeyi arzulu-yorum diye cevap verirse daha başka sualler de sorulur, öyledikleri gizlice yazıya geçirilip mühürlenirdi. Daha sonra bir asilzâdenin neza-retinde, bir posta atı tahsis edilerek hemen Moskova'ya gönderilirdi ki, bu yolculuk altı ya da yedi gün sürerdi. Moskova'da gizli ve kapsamlı bir şekilde sorgulanır ve söyledikleri hudut boyunda verdiği ifade ile örtüşürse kendisine itibar edilip hüsn-ü kabul görürdü. Tahsis edilen adamın asilzâde olduğu söylenmezdi, ayrıca kıyafetleri de sıradandı. Bunula birlikte gelenin ne söylediği pür dikkat dinlenirdi. Hudut bo-yundan Moskova'ya ulaşınca kadar kendisine sağlanan erzakın ücreti hemen ödetilirdi. Moskova'ya vardığı gün ise kendisine *kormovaya pamyat*¹¹⁹ yani bir masraf makbuzu verilirdi.

Moskova'da inşa edilen hususi bir imalâthanede, kaynatılarak ya da ısıtılarak bal şarabı üretilirdi. Kimine az kimine çok olmak üzere tüm yabancılara günlük tahsisatları da bir makbuz karşılığı burada teslim edilirdi.

Ayrıca arazi işleri kançılıyasında, büyük knezin ihsan-ı şahânedeki bulunduğu ecnebilere yüz, iki yüz, üç yüz ya da dört yüz çetvertlik mülk bağışlandığına dair bir belge daha verilirdi. Büyük knez ülke genelinde, varis bırakmadan terk-i hayat eyleyen ya da savaşta öldürülen bir asilzâdenin bulunup bulunmadığını soruşturup tahkik ettirebilirdi. Ölenin zevcesine maişetini sağlaması için bazı şeyler verilir ve büyük knezin emri mucibince müteveffanın terekisi ecnebilere tahsis edilirdi. Ayrıca hasat zamanı kışlık tohum verildiği gibi, yazlık tohum için para yardımı da yapılırdı. Evvelce ödenen bir miktar paranın yanı sıra ince pamuklu dokumalar, ipekli kumaşlar, altın sırmalı elbiseler, kurşunî tilki kürkleri ve samur kürkleri ile tezyin edilmiş kaftanlar da verilirdi. Hasat sonrası yapılan masraf ise meblağdan düşülürdü.

¹¹⁹ Rusça orijinali: *Кормовая память*.

Büyük knez, Moskova yangınından önce tanıdığı bir ecnebiye şehirden bir ev tahsis etmişti. Hâlihazırda bu şahsiyete, Alman atlı birliklerinin yaşadığı Bolvanovka'da uzunluğu ve genişliği yaklaşık üç bin metre olan bir arazi de vermişti. Söz konusu arazinin bir ucundan öteki ucuna yürüyerek gitmek epey zaman alırdı. Ayrıca bu arazinin etrafı çit ile çevrilmişti. Zikredilen zat burayı münasip gördüğü şekilde inşa edebilirdi. Buraya bir ev yapmak istediğini söyleyerek büyük kneze başvurduğunda kendisine bir şeyler verilebilirdi. Kaldı ki bu evi bir meyhaneye dahi çevirebilirdi. Fakat büyük knez ahalisini bu neviden bir işe girişmekten menetmişti, ayrıca böyle bir şey halkın nezdinde de büyük bir kepezelikti.

Diğer taraftan bahis konusu kimseye yıllık harcırah tahsis edilmişti ve adamları da dâhil olmak üzere hepsi memleketin tamamında gümrük resminden muaf idiler.

Moskova yangınından önce, büyük knez pek çok ecnebiye berat vermişti; bu beratlar sayesinde Ruslar tarafından herhangi bir suç ile itham edildiklerinde mahkeme huzuruna çıkmaktan muaf tutulurlardı; ancak Noel Bayramı ile Aziz Peter ve Paul Yortusu (29 Haziran) bundan müstesna idi. Bu kutsal günlerde mutat kurallar tatbik edilmiyordu. Bahis konusu beratlar özel bir *pristav* (Eski Rusya'da mahkeme mübaşiri) tarafından düzenlenir ve ecnebler davadan önce bunu ibraz ederlerdi; eğer pristavdan başkası davadan önce bu berattan bahsederse, söz konusu ecnebi uygun gördüğü şekilde pristavı kendi evinde dövme ya da kırbaqlama hakkına sahip olurdu. Ayrıca daha sonra zikredilen ecnebiyi yine suçlarsa yeniden dövülür ya da cezaya çarptırılırdı. Ecnebler ise her gün Ruslardan şikâyetçi olabiliyorlardı. Bu suretle büyük knez tüm komşularının vaziyetini öğrenebiliyordu. (Yani ecneblere tanınan hususi imtiyazlar sayesinde).

Yılbaşından önce, Aziz George Günü'nde (26 Kasım), çiftçiler bağlı bulundukları efendilerinden ayrılma hakkına sahip idiler. Bunlar büyük knez, metropolit ya da her kimi arzu ederlerse onun idaresi altında yaşarlardı. Böyle olmasaydı, hiçbir çiftçinin kesesinde metelik olmayacak ve ahırlarında ne atları ne de inekleri bulunacaktı. Memleketteki pek çok çiftçinin epey parası vardı fakat bu durum onların kibre

kapılmalarına asla neden olmamıştı. Çiftçiler haksızlığa uğramamak için kendilerini korumak isterlerdi.

Tüm çiftçi köyleri sohalara ayrılmıştı. Sohaların bir parçası umumiyetle üç, dört, beş ya da altı çiftçiden meydana gelirdi. Hâlihazırda bir sohaya kayıtlı olan çiftçiler, kayıtlı bulundukları arazi içerisinde, şurada burada yaşamaktadırlar. Orman, mera ve ırmakları ihtiva eden bir soha yaklaşık olarak bin morgen¹²⁰ genişliğindeki araziye kapsardı.

Misal vermek gerekirse; ecnebilerin malikânelerinin bulunduğu bir bölgenin idarecisine Moskova'dan posta yoluyla bir ferman gönderildi. Bahis konusu idareci zikredilen sohaları denetlemek zorundaydı, zira büyük knez bir seyahate çıkmaya niyet etmişti. Fermana onun nerede olduğu söylenmezdi. Hatta büyük kneze eşlik edenler dahi varacakları yere ulaşınca kadar onun ne tasarladığını bilmezlerdi. Sohalar muayyen günler tatil edilirdi. Bir sohanın ödemekle mükellef olduğu şeyler şunlardan ibaretti:

- 1,5 öküz 0,5 rubledir; 1 ruble 3 reichstaler değerindedir
- 5 koyun (?) altındır; 1 altın 3 mariagroschen değerindedir
- 2 yaban kazı; her birinin değeri 10 mariagroschen
- 4 çift güvercin; çifti 1 mariagroschen
- 1 çift ördek; çifti 6 mariagroschen
- 20 markpound tereyağı; 1 pound 1 mariagroschen
- 3 ölçek kaymak; 1 ölçeği 0,5 mariagroschen
- 200 yumurta; 100 adedi 3 mariagroschen
- 4 ölçek süt; 1 ölçeği 0,5 mariagroschen
- 30 pound domuz yağı; 1 poundu 0,5 mariagroschen
- 10 Livonya poundu bal; 1 poundu 30 mariagroschen
- 12 kalıp peynir; 1 kalıbı 0,5 mariagroschen
- 12 tavuk; 1 çifti 3 mariagroschen
- 5 markpound şerbetçiotu; 1 poundu 1,5 mariagroschen
- 20 ölçek çilek; 1 ölçeği 0,5 mariagroschen

¹²⁰ Bir tahmine göre bir *morgen* yaklaşık olarak iki akreye; başka bir tahmine göre ise bir akrenin üçte ikisine eşitti. Staden'in hangi anlamda kullandığı meçhuldür.

Bal şarabını renklendirmek için 7 ölçek vişne; 1 ölçeği 5 mariagroschen

6 araba yükü saman; 1 yükü 6 mariagroschen

7 fiçı yulaf; 1 fiçısı 10 mariagroschen

Bir ecnebiye hâlihazırda bir soha içerisindeki araziden elli morgen tahsis edilirken, diğer çiftçilerin haksızlığa uğramaması için bir rençpere on morgen arazi verilirdi¹²¹. Bazı sohalar bölümlere ayrılmıştı. Bunların durumu daha iyi idi. Malikâne sahipleri ya da Rus boyarların kâhyaları, çiftçilerin ecnebilere karşı sorumluluklarını yerine getirip getirdiklerinden emin olmak için her daim onları gözetim altında tutarlardı. Bundan dolayı, Aziz George Günü'nde ecnebilerin malikânelerindeki çiftçi sayısında azalmalar görülürdü.

Rusya'da tahrir yapılırken eriklerin çekirdekleri kullanılırdı. Bundan başka, *yam* adı verilen posta istasyonlarında görev yapan kimse-ler ayrıca barut vs. üretmek için güherçile kaynatmaya da mecbur idiler¹²².

Ecnebler malikânelerini boşalttıklarında büyük knez onların tasarrufuna, ellerindekinin üç katı büyüklüğünde daha başka malikâneler verirdi. Şimdilerde ecnebilerin sahip olduğu bir malikânelere çiftçi bulmak epey müşküldür, zira arazilerin büyük kısmı boşalmıştır.

Moskova'daki ecnebilerin çoğu Alman, Tatar, Çerkez ve Litvanyalı-lardan müteşekkildir. Bunlardan Rus inancını benimseyenler ile büyük knezin ahabları da öldürülebilirlerdi. Büyük knez, vaftiz edilenleri vaftiz edilmeyenlere karşı kıskırtırken, vaftiz edilmeyenleri de toprak sahipleri ile halka karşı kullanmaktadır. Bir ecnebi, yortuların yanı sıra Çarşamba ve Cuma günlerinde hizmetçileri ile uşaklarını et yemeğe icbar etmediği sürece arzuladığı dine inanma hususunda özgürdür.

Bir ecnebinin yaşam hakkı elinden alınamazdı, velev ki bağışlanması mümkün olmayan bir günah işlememiş olsun. Ne var ki, ülkeden kaçmaya teşebbüs ederken yakalanır ise, artık ona sadece Tanrı yardım edebilirdi. Bu andan itibaren hüner ve kabiliyetleri nazar-ı itibare alınmazdı ve parası ile mülkü de hiçbir surette kendisine şefaet et-

¹²¹ Elbette böyle bir dayanaksız hesaplama mevcut değildi.

¹²² Gariptir ki, konuyla alakasız bir cümle buraya sıkıştırılmıştır.

mezdi. Bir ecnebinin Rusya'dan kaçmaya muvaffak olması nadirattandı; çünkü ülkeye giriş yapılan yollar geniş ve aşıkâr, çıkış yolları ise fevkalade dardı; hatta en şöhretli okullarda Moskova üzerine çalışan bir kimse için dahi firar etmek olanak dışıydı. Herhangi biri büyük bir âlim ve muktedir bir zat olsa bile, Moskova'ya ulaştığı anda söz konusu hakikati kabullenmek zorunda kalırdı.

Büyük veba salgını sırasında Doktor Eliseus Bomelius¹²³ İngiltere'den Moskova'ya geldi. Bu zat çok para kazanıp mülk edindi ve kesesini ağzına kadar doldurdu. Büyük kneze “*Ben hizmetkârınız sarayınızın şifahanesinde bulunmayan bazı tıbbî bitkileri elde etmek için Riga'ya gitmem hususunda müsaade istiyorum*” dedi. Kendisi için izin aldı ve büyük knezin hâdimi kisvesine bürünerek yola koyuldu. Bütün parasını ve emlâkını altına çevirip elbisesine dikmek suretiyle zululadı. Pskov şehrindeki posta istasyonuna geldiği vakit pazardan birkaç tane balık satın almak istedi. Sakallarını kesmiş olmasına rağmen, lisanı kendisini ele verdi. Ruslar gizlediği altınları buldular ve hüner sahibi doktoru zincire vurarak Moskova'ya gönderdiler.

Ecnebi bir tacir hududa vardığı zaman malları, gümrük memuru ve bir kâtip tarafından kontrol edilirdi. Eğer büyük knezin söz konusu emtiayı elde etmek isteyeceğine kanaat getirirlerse bir kısmını ona gönderirler, şu veya bu ülkeden bazı eşyalarla birlikte bir tacirin geldiğini ve falanca fiyata ürünlerini arz etmek istediğini yazarlardı. Şayet bunlar büyük knezin arzu ettiği mallar ise tacirin yanına bir memur tahsis edilmek suretiyle Moskova'ya gönderilir ve zikredilen memur bu eşyaların tacirden gasp edilmemesi için onu muhafaza eylerdi. Ama asıl vazifesi, yol boyunca karşılarına çıkan şehir ve kasabalarda her şeye burnunu sokmaması için söz konusu taciri denetlemektir.

Bir sefir hudut boylarına ulaştığında onu karşılamak üzere birçok kimse gönderilirdi. Bunlar sadece köylülerin yaşadıkları yerlerden geçen yollar boyunca sefire rehberlik ederlerdi; ayrıca büyük knezin sarayına giderken yolları ezberlememesi ve memleketin metrûk halini

¹²³ 1570 yılında aldığı davet üzerine Rusya'ya giden Alman fizikçi ve gökbilimci. İngiliz diplomat *Sir Jerome Horsey* (1550-1626) kendisini 1572 yılında Korkunç İvan'ın sarayında gördüğünü belirtir. Bomelius 1574 yılında vefat etmiştir. (Ç.N.)

görmemesi için kendisine bir memur tahsis edilirdi. Hiçbir yabancı ile temasa geçmemesi için sefir ve hâdimleri sıkı şekilde kontrol edilirdi. Umumiyetle iki ya da üç sefir saraya vardıktan sonra büyük knez onları huzura kabul ederdi. Bunlar öylesine mutena şekilde kontrol edilirdi ki, bir sefirin yekdiğerinden haberi olmazdı. Ayrıca büyük knez birinci sefiri huzura kabul etmese dahi ikinci, üçüncü ya da dördüncü sefirin ne amaçla geldiğini bilirdi. Dolayısıyla büyük knez tüm komşu devletlerde olup biteni öğrenebilirken onlar Rusya'da neler döndüğünü tam olarak bilemezlerdi.

Toropets, tamamen ahşaptan inşa edilmiş bir şehirdir. Büyük Rus ırmakları İtil ve Batı Dvina'nın kaynakları olan durgun bir göl ile bir bataklık da burada bulunur¹²⁴. İtil nehri, Toropets'den Rjev Volodimirov'a, akabinde Zubtsov'a¹²⁵ ve daha sonra da Staritsa şehrine uzanmaktadır. Büyük knez bu bölgedeki votçına ve pomeşçyeleri ben Heinrich von Staden'e, Andrey Holopov'a ve Knez Rudok ile Knez Menşik Obolenskiy'e bağışladı. Kızını Dük Magnus ile evlendiren Knez Vladimir Andreyeviç de burada yaşamaktadır. İtil nehri buradan Tver'e ve daha sonra Kaşın ve Kimri'ya doğru akar. Büyük knez burada Aleksandrova Sloboda nevinden bir yer inşa etmek istemişti. Daha sonra Ugliç ve Mologa şehirleri gelirdi, burada her yıl büyük bir panayır kurulurdu. Bundan ötede ise Rıbnaya Soloboda ve Romanov bulunuyordu¹²⁶. Bu gayr-ı müstahkem yerleşim yeri Tatarlara verilmişti. Yaroslavl'dan ötede Kostroma şehri bulunur. Bu bölgede Lyubim denilen ve ağaçtan kalesi bulunan küçük bir gayr-ı müstahkem şehir vardır. Büyük knez burayı, arpalık olarak Dorpat piskoposu ile Üstad Wilhelm Fürstenberg'e vermişti. Daha sonra Nijniy Novgorod ve yine gayr-ı müstahkem bir yerleşke olan Balahna gelir. Burası tuz kaynağıdır. Bilahare ağaçtan bir kalesi bulunan Sviyajsk ve ötesinde ise Kazan

¹²⁴ Batı Dvina ile İtil nehrinin kaynakları aynı göl değildir.

¹²⁵ Elyazmasında *Torsoch* şeklinde geçer. Epstein'e göre; eğer Staden Torjok'u ifade ettiyse yanlışla düşmüştür. Ben Zubtsov'u öneren Polosin'in izinden gittim.

¹²⁶ Rıbnaya Soloboda daha sonra Rıbinsk tesmiye olunacaktır. Şimdilerde ise Şçerbakov şeklinde adlandırılmaktadır. Romanov şehri ise 1920'li yılların başından itibaren Tutayev ismiyle anılmıştır.

ve Astarhan şehirleri uzanır. İtil nehri burada yetmiş iki kola ayrılarak Hazar Denizi'ne dökülür¹²⁷.

Toropets'den akan Batı Dvina, Polotsk ve Vitebsk şehirlerine uzanır¹²⁸. Bu şehir şimdilerde büyük knez tarafından taciz edilmektedir. Vitebsk'in ötesinde büyük knezin kısa süre önce zapt ettiği Kreuzburg, Dünaburg ve Kokenhusen gibi Livonya kaleleri bulunur. Kirchholm ise yerle bir edildi. Hemen akabinde Riga şehri gelir. İki mil aşağıda Dünamünde¹²⁹ yer alır. Büyük knezin bu kaleleri ele geçirmesi halinde Riga ahalisinin denizle bağlantısı kesilecek ve karalarla çevrili hale gelecekti. IV. Ivan Livonya'da, aynı güzergâh üzerinde bulunup Aa (Gauja) nehri boyunca uzanan Wolmar, Wenden, Treiden, Segewold ve Kremon isimli kaleleri de ele geçirdi¹³⁰. Böylece Aa nehrinden Riga'ya kadar ağır topları taşıyabildi.

Tatar Hanı Devlet Giray'ın Moskova Hattı ya da Güzergâhı

Han, evvelemirde vahşi bozkırlardan geçmek zorunda idi. Buradan Büyük Don (Dinyeper)'un bir kolu olan Konskaya Voda'ya, akabinde Küçük Don (Donets)'a ve nihayet Tula Kalesi'ne ulaşırdı. Rusya'ya giden yollar burada üçe ayrılırdı. Sola doğru giderse Belev'e varırdı. Orta yolu takip ederse Kaluga ve Aleksin'e, sağa doğru giderse Oka nehrine ve atla gidildiğinde Moskova'ya bir günlük mesafede olan Serpuhov şehrine ulaşırdı. Büyük knezin birlikleri Kırım hanını her yıl burada karşılardı. Bu bölgeye kadar olan her yer Tatarlar tarafından

¹²⁷ İtil nehrinin Hazar Denizi'ne dökülürken birçok kola ayrıldığı hakikati, bazı ortaçağ kaynaklarının yanı sıra Evliya Çelebi de dâhil olmak üzere bölgeyi dolaşan seyyahların dikkatini çekmiştir. Konuyla ilgili detaylı bilgi edinmek için bkz. İlya V. Zaytsev, "Ortaçağ Kaynaklarında Astarhan Şehrinin Adlandırılması Sorununa Dair", Çev. Serkan Acar, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. XXVI/2, İzmir, 2011, s. 607-632. (Ç.N.)

¹²⁸ Bu nehir gerçekte Vitebsk'den Polotsk'a akmaktadır.

¹²⁹ Almancada *Krustpils* için *Kreuzburg*, *Daugavpils* için *Dünaburg*, *Koknese* için *Kokenhusen* ve *Daugavgriva* için *Dünamünde* toponimleri kullanılmaktadır.

¹³⁰ Almancada *Valmiera* için *Wolmar*, *Cesis* (*Tsesis*) için *Wenden*, *Sigulda* için *Segewold* toponimleri kullanılır. Bugün isimlerini bilmediğimiz *Treiden* ve *Kremon* ise Gauja nehri üzerinde olup birbirine çok yakındı ve Baltık Denizi'ne 18-25 mil mesafede idi.

tarumar edilmişti. Sözü edilen yer Moskova şehrine sadece on dört mil uzaklıkta idi.

Litvanya-Lehistan'dan Moskova'ya Giden Yol

Smolensk'ten Dorogobuj'a, Dorogobuj'dan Vyazma'ya, Vyazma'dan Rjev Volodimirov'a gidilir. Bu zamana dek, Küçük Boyna nehrine kadar olan bölge Lehistan Krallığı'na aitti. Rjev'den Zvenigorod'a geçilir. Bu gayr-ı müstahkem şehir Kazan ve Astarhan'ın istilasından sonra Kazan hanı Şah Ali'ye arpalık olarak verilmişti¹³¹. Buranın Moskova'ya uzaklığı sekiz mildir.

Başka Bir Yol

Porhov'dan Toropets'e, buradan Velikiye Luki'ye, akabinde Staritsa'ya; buradan da Volokolamsk ya da Osipov Manastırı'na gidilir; daha sonra Moskova'ya on mil uzaklıkta olan Ilinskiy Posta İstasyonu'na ulaşılır.

İsveç'ten Moskova'ya Giden Yol

Noteborg (Petrokrepost), Vıborg veyahut Kareliya'dan hareket eden biri Tihvinskiy-Uspenskiy Manastırı'na¹³² ulaşır. Manastır yolun sağ tarafında, biraz uzakta kalır. Anayola çıkan birisi Velikiy Novgorod'dan Moskova'ya varır.

¹³¹ Thomas Esper'e göre; *Burası sabık Astarhan hanı Derviş Ali'ye verilmişti*. Ancak düşülen bu şerh yanlıştır. Zira Kâsım Hanlığı topraklarında bulunan Zvenigorod arpalık olarak Şah Ali'ye verilmişti. Dolayısıyla Staden'in verdiği malumat doğrudur. (Ç.N.)

¹³² Bu manastırın adı elyazmasında *Precista Tiffnia* suretinde geçmektedir.

RUSYA'YI İSTİLA PLANI

İşbu rapor Türk sultanının, Nogayların ve Prens Mihail Çerkasskiy (Temrük)'in yardım ve desteğini alan Kırım hanının Rusya'yı istila etmesini, büyük knez ve iki oğlunu (İvan ve Fedor) tutsak edip Kırım'a götürmesini ve knezin zengin hazinesini zorla ele geçirmesini engellemek için yapılmış bir tasarıdan ibarettir.

Yücelerden yüce, kudretli ve yenilmez Roma imparatoru, Macaristan ve Bohemya kralı, pek asil lordumuz, siz majesteleri Roma imparatoru, benim bu raporumda Kırım hanının mevzuubahis topraklara nasıl şiddetle ve gaddarca saldırdığını ve bunun esasen sebepsiz olduğunu müşahade edeceksiniz. Evvelki büyük knezlerin tamamı Kırım hanına yıllık bir vergi ödüyorlardı¹³³. Hâlihazırdaki büyük knez ise son birkaç yıldır Kırım hanına bu vergiyi ödeme hususunda gönülsüz davranıyor. Siz majesteleri Roma imparatoru, Kırım hanının büyük kneze ve ülkesine müthiş zararlar verdiğinden de haberdarsınız. Büyük knez yüz yıl ya da daha fazla hüküm sürse bile, ki bu elbette mümkün değildir, Kırım hanının Moskova ve Ryazan topraklarında sebep olduğu yıkım tam anlamıyla telafi edilemez. Büyük knez her yıl, tüm yaz boyunca askerî birliklerini Moskova şehrine on dört mil me-

¹³³ Thomas Esper her ne kadar “*XV. yüzyılın ikinci yarısına kadar Rusya'nın Altın Orda Devleti'ne haraç verdiği doğrudur fakat Moskova büyük knezlerinin Kırım hanlarına vergi ödemesi nadirattandı ve hususi durumlara münhasırdı*” dese de, kaynaklar bunun tam tersini söylemektedir. Altın Orda Devleti tarih sahnesinden silindikten sonra da Ruslar Kırım Hanlığı'na vergi ödemeye devam ettiler. Mamafih IV. İvan döneminden itibaren bir gevşeme olduğu da açıktır. (Ç.N.)

safede bulunan Oka nehri boylarına yerleştirmek zorunda idi. Büyük knezin askerî birlikleri daha önce Kırım hanını Don ve Donets ırmakları havâlisinde, Kırım ile Ryazan toprakları arasındaki vahşi bozkırlarda karşıarlardı. Kırım hanı vaktiyle Ryazan'ı da tahrip etmişti. Büyük knez burada bulunan ahşaptan mamul müstahkem mevkiller ile kalelere pek çok tûfeng-endâz yerleştirmişti. Tüm knez ve boyarların yanı sıra Ryazan'daki çiftçiler de tutsak edilip Kırım'a götürülmüşlerdi.

Kırım hanının Rusya'yı istila etmek için ne kadar hevesli olduğunu siz majesteleri Roma imparatoruna kâfi derecede yazıp anlatamam; zira Türk sultanı, Lehistan kralı Stephan Bathory ile müttefik oldu, tıpkı Kırım hanı ile ittifak yaptığı gibi.

Bundan dolayı Kırım hanı şimdilerde Türk sultanının destek ve yardımı ile Rusya'yı istila etmeye uğraşiyor. Türk sultanı büyük knez ve iki oğlunu yakalayarak tutsak etmesi ve asırlardır biriktirdiği muazzam hazinesini ele geçirmesi için desteğini Kırım hanından esirgemi-
yor. Elbette Türk sultanı da bundan arslan payını alacaktır.

Türk sultanı, ekseriyetle Litvanya-Lehistan'a baskın düzenleyen ve geçen yıl Lehistan'da büyük tahribata neden olan Pyatigorskiy Tatarları'na¹³⁴ Lehistan ile mütareke yapmaları için evvelce emir verdi. Zira böylece Lehistan kralı büyük kneze ait birliklere daha müsait koşullarda saldırılar düzenleyebilecektir. Bütün bunlar Kırım hanına üstünlük sağladığı için hâlihazırdaki büyük knez hiç kimseyle bir meydan savaşına girişemez.

Büyük knez, Leh kralının ordusunun kendi birliklerine nispetle çok daha güçlü olduğunu gördüğünde, kralın ordusu zahire ve hayvan yemi bulamasın diye söz konusu bölgedeki her şeyi alelacele yaktı. İsveç kralının ordusuna da aynısını yaptı. Lehistan ve İsveç krallarının orduları geri çekildiğinde büyük knez hemen kendi ordusunu hazırlayarak Lehistan yahut İsveç'e doğru ilerledi, etrafı talan edip yaktı. Büyük knez durumun kendi lehine olduğunu gördüğünde umumiyetle

¹³⁴ *Pyatigorskiy Tatars*: Orijinal Almanca metinde: *die Pedigorsken Tataren*. Türkçesi: *Beşdağ Tatarları*. Thomas Esper'e göre; *Bunlar Kafkasya'da yaşayan Çerkez Tatarları idiler*. Fakat daha önce de ifade edildiği üzere *Çerkez Tatarları* tabiri son derece karanlıktır. Bahis konusu topluluk Kafkasya'da Beşdağ bölgesinde yaşayan Tatarlar olmalıdır. (Ç.N.)

Lehistan, Livonya ve İsveç'e sefer düzenleyerek iki üç kaleyi hatta bir şehri elde geçirir ve çabucak Moskova'ya geri dönerdi. Şimdilerde ise Moskova'dan ziyade Aleksandrova Sloboda'ya avdet etmektedir.

Genellikle büyük knezin hizmetinde serbestçe Lehistan, Litvanya, Livonya ve İsveç'e akınlar düzenleyen Nogayların hükümdarları yoktur ve Kırım hanı bunların desteğini elde etmiştir. Ayrıca Çerkezlerin büyük prensinin desteğini de almıştı. Çünkü büyük knez bu sonuncunun kızına haksız yere kötü muamelede bulunmuş ve oğlu Prens Mihail'i öldürmüştü. Ayrıca Prens Mihail, Kazan ve Astarhan hanlıklarında yaşayan Tatarların yanı sıra bu bölgedeki *ulus*larda varlığını sürdüren Ovalı ve Dağlı Çirmiş boylarına destek vermişti. Kırım hanı Moskova'yı yakıp Ryazan şehrini harap ettiğinde otuz bin Nogay atlısı kendisine eşlik ediyordu. Büyük knezin kayınbiraderi Prens Mihail Çerkasskiy de birkaç bin süvari ile Kırım hanının yanında yer almıştı¹³⁵. Kazan ve Astarhan hanlıklarına bağlı Tatarlar da isyan etmişlerdi. Bunlar her yeri talan ederek yakıp yıktılar ve katliamlar yaptılar; memleketlerindeki binlerce Rus'u da esir aldılar. Kazan ve Astarhan'daki hanlıklar daha önce Kırım hanının akrabası olan Şah Ali'ye aitti¹³⁶. Filhakika İsveç kralı gibi Livonyalıların da büyük knez ile savaşa tutuşması Kırım hanının menfaatine idi. Bununla birlikte, zikredilen hadise çok da mühim değildi; çünkü Kırım hanı Türk sultanından, Nogay Tatarlarından, Prens Mihail Çerkasskiy (Temrük)'den, Kazan ve Astarhan Tatarlarından ve Lehistan kralından kâfi derecede destek görmüştü. Bir mecburiyeti olmadığı sürece Kırım hanı İsveç kralına bel bağlamak zorunda değildi.

Bunun sonucunun ne olacağı ve tüm Hristiyan âlemi bakımından ne önem arz ettiği hususunu siz majesteleri Roma imparatorunun takdirine bırakıyorum. Çünkü siz majesteleri Roma imparatoru Hristiyan âleminin liderisiniz. Rusya Tatar istilasına uğramasın, Ulu Tanrı'nın, oğlu İsa Mesih'in ve Kutsal Ruh'un şanına leke sürülmesin, siz majesteleri Roma imparatoruna halel gelmesin ve Hristiyan âlemi

¹³⁵ Prens Mihail aslında büyük knezin kayınbiraderi idi, fakat burada belirtilen kişi Kırım hanı ile birlikte Moskova'ya yürüyen Mihail'in babasıdır.

¹³⁶ Bu bilgi yanlıştır. Çünkü Şah Ali Han, Kazan Hanlığı'nda üç kez cülus etmiş ise de Astarhan Hanlığı ile hiçbir ilgisi yoktur. (Ç.N.)

tamamen harap olmasın diye; buna mukabil Ulu Tanrı'nın, oğlu İsa Mesih'in, Kutsal Ruh'un ve siz majesteleri Roma imparatorunun şanı yücelsin, en ulvî, en azim şeref ve zenginlikler sizin olsun, siz majesteleri Roma imparatorunun başında bulunduğu Hristiyan âlemi yükselip ihya olsun diye, siz majesteleri Roma imparatoruna aşağıdaki tavsiyelerimi sunup bir tasarıdan bahsedeceğim.

Irmaktan ve Karadan Moskova'ya Ulaşılan Yollar ya da Gizli Geçitler

Peçenga, Trifon isimli bir keşiş tarafından kurulan bir manastırdır. Bu zat yirmi üç yıl önce Norveç'in Laponya bölgesindeki Vardöhus ve Velikiy Novgorod üzerinden buraya gitmişti. Trifon'un keşişleri ve hâdimleri rızıklarını denizden elde ederlerdi. Bunlar Morina balığı ile Somon yakalayıp, Beluga (Ak Mersin balığı) avlar ve onları haşlayıp balık yağı elde ederlerdi. Kola isimli yerleşim yerinde evleri vardı ve tuzu Kola nehrinden temin ederlerdi.

Kildin, denizin aşındırdığı büyük bir ada idi ve burada Laponlar yaşıyordu. Adada bir de tatlı su gölü vardı.

Kola bir nehir ve koyun adıdır. Ruslar, bilhassa Yakov ve Grigoriy Anikeyeviç Stroganov, bu nehrin boyunda evler inşa etmiş ve son üç yıl içerisinde tuz işletmeleri kurmuşlardı¹³⁷. Bu iki kardeş Velikaya Perm ve Solviçegodsk şehirlerini de ellerinde tutuyorlardı. Onlar bu ırmak üzerinde, Anversli Felemenk tacirler ve deniz aşırı ülkelerden gelen daha başka kimseler ile ticaret yapıyorlardı. Burayı şenlendireceklerine ilişkin büyük kneze söz vermişlerdi. Hollanda ve Anvers'teki kilise ve manastırdan temin ettikleri yüzlerce çan ile birlikte çeşitli kilise tezminatları, başlıklar, sunak kandilleri, pirinçten mamul kafesler, papazlara ait kıyafetler, buhurdanlıklar ve daha pek çok şey getirmişlerdi¹³⁸.

¹³⁷ Yakov ile Grigoriy Anikeyeviç Stroganov, Moskova'nın en önemli tacir ailelerine mensup idiler. Bunlar Sibirya'yı Rus müstemlekesi haline getiren araçlardı.

¹³⁸ Büyük ihtimalle bunlar Hollanda bağımsızlık savaşından yağma edilen ganimetlerdi.

Çernaya Reka nehrinin mansabında bir koy vardı ve burada Somon balığı avlanırdı. Holmogori'dan gelen pek çok tacir bu nehirde Laponlar ile ticaret yapma imtiyazına sahipti.

Terskiy Burnu, (Kolskiy Yarımadası) deniz içlerine kadar uzanan bir kara parçasıdır. Laponlar burada yaşarlar.

Kandalakşa nehri civarında gayr-ı müstahkem bir yerleşim yeri ile küçük bir manastır bulunur. Bölge ahalisi tıpkı keşişler ve hâdimleri gibi rızıklarını denizden elde ederler. Laponya burada sona ermektedir.

Umba ve Varzuga ırmakları boyunda da gayr-ı müstahkem yerleşim birimleri kurulmuştur. Yaz mevsiminde, Aziz John Yortusu'nda, burada bir gün boyunca binlerce Somon balığı avlanır. Bu Somonların çoğu büyük knezin sarayına gönderiliyordu.

Keret nehri boyunda gayr-ı müstahkem bir yerleşim yeri vardır. Bölge ahalisi topraktan elde ettiği mika ile geçimini sağlar. İnceltilen bu mika tabakası pencere yapımında kullanılır. Rusçada buna *slyuda*¹³⁹ denir.

Kem de bir ırmaştır. Geniş gayr-ı müstahkem yerleşim birimlerinin bulunduğu bu ırmağın boyunda Somon ve Ringa balıkçılığı temel geçim kaynağıdır.

Şuya, Kareliya'da bulunan bir koyun ve gayr-ı müstahkem yerleşim biriminin adıdır. Burası opriçnikler tarafından harap edilmişti.

Solovetskiy Manastırı bir adada bulunur. Burası denizin aşındırdığı bir adadır ve bu küçük adanın etrafı kayıkla gezilebilir. Altı Rus knezi de tüm mülkleri ve paralarıyla birlikte bu manastıra dâhil olmuştu.

Suma, bir ırmağın ve gayr-ı müstahkem bir yerleşim yerinin adıdır ve yine burası da Solovetskiy Manastırı'na aittir. Suma'da balık yağı ile daha başka pek çok şeyin ticareti yapılır.

Nimenga nehri boyunda bir yerleşim birimi bulunur ve buranın ahalisi denizden tuz elde eder. Bunun ötesinde Onega nehri ve Zolotitsa ile Nikolayevski manastırları bulunur.

¹³⁹ Rusça orijinali: *Слюда*.

Kuzey Dvina bir nehirdir. Bu nehrin kıyısında İngilizlerin uğradığı, Holmogori adıyla anılan yerleşim yeri vardır. Burada, yaklaşık olarak elli zengin tacirin bağlı olduğu ticarî bir kumpanya bulunur. İngiltere kraliçesi de bu kumpanyaya dâhildir ve her yıl buraya yedi geminin gönderilmesine müsaade edilmesi için büyük knezden bir icazetnâme almıştır. Zikredilen bölgede başka hiç kimse seyrüsefer eyleyemez.

Biraz ötede *Una* ve *Nenoska*¹⁴⁰ uzanır. Buradaki denizde bulunan yedi adada geyiklere de tesadüf edilir. Ötesinde Mezen nehri ve bu nehir boyunca Lampojnya uzanır; daha sonra da Tsilma nehri gelir. Burada gümüş madeni çıkarılır.

Bunun da ötesinde Pustozersk bulunur. Samoyedler ile Ruslar ticaret yapmak için burada buluşurlar. Ruslar, Samoyedlerden aldıkları samur kürklerine karşılık ince pamuklu kumaş, kazanlar, domuz eti, tereyağı, zincirli zırh ve yulaf unu verirler. Rus tacirler buraya uzak bölgelerden gelirler.

Büyük knezin buranın ötesinde arazisi yoktur, çünkü Ruslar denize açılmazlar. Gemileri olmadığı için ne Beyaz Deniz'den ne Baltık Denizi'nden ne Hazar Denizi'nden ne de Kara Deniz'den faydalanabilirler. Büyük knezin memleketi bu dört büyük denizin arasındadır¹⁴¹.

Eğer birisi memleketin iç kısımlarına ulaşmak isterse, Onega nehrini kullanmak zorundadır. Söz konusu nehrin mansabına ulaşmadan hemen önce, denizin neredeyse her tarafını aşındırdığı Kiji Adası'na gelinir. Onega hem nehrin hem de koyun adıdır. Bu nehir kıyısında kurulan ilk köye Rus lisanında *Preçistoye* adı verilmişti. Köyün yuka-

¹⁴⁰ Thomas Esper, *Una Nunnuy* formunda kaydettiği bu toponimlerin neresi olduğunu izah edememiştir. Ancak Almanca orijinal metinde *Vna Nunnuy* şeklinde geçen bu iki yer adı Rus âlimler tarafından çözüme kavuşturulmuştur. Buna göre Dvina nehrinin mansabında bulunan *Una* ve *Nenoska* isimli iki kasaba vardı. Özellikle XVI. yüzyılda bu kasabalarda tuz istihali yapılmakta idi. Bkz. Heinrich von Staden, *The Land and Government of Muscovy A Sixteenth-Century Account*, Translated and Edited by Thomas Esper, California, 1967, s. 81; *Zapiski o Moskovii v Dvuh Tomah*, I, s. 278-279; II, s. 311. (Ç.N.)

¹⁴¹ Moskova'ya bağlı topraklar Kara Deniz'e kadar uzanmazdı; Kırım hanı uzun bir sahil şeridiyle birlikte geniş topraklara sahipti.

rısından Turçasovo'ya kadar ırmağın her iki yakasında tacirler ile çiftçiler yaşarlar.

Turçasovo, büyük bir gayr-ı müstahkem yerleşim birimidir. Denizden toplanan tuzun tamamı ilk önce burada tartılır. Bu tuzlar daha sonra Onega'dan öteye, Kargopol'e gönderilir.

Kargopol, surları bulunmayan gayr-ı müstahkem bir yerleşim yeridir; burada yüksek bir yerde bulunan durgun bir göl Onega nehrinin kaynağıdır. Denizden elde edilen tuzların deposu da buradadır. Bu şehirde ve bölgenin tamamında yalnızca tacirler ve çiftçiler yaşarlar. Her yıl ödemekle yükümlü oldukları şeyleri hazineye verirler. Hiçbiri savaşa ya da savaşın getirdiği mükellefiyetlerin sıkıntısına maruz kalmaz.

Bu durgun gölün yarım mil ötesinde Beloye Ozero adıyla anılan başka bir durgun göl vardır. Zikredilen gölden sonra Belozersk denilen bir şehir gelir. Surları ve istihkamları ağaçtantandır. Ayrıca bu bölgede, Kirillo Manastırı adında bir manastır da mevcuttur. Buradan yarım mil ötede, knezlerin eşlerinin ve büyük knezin oğullarının yaşadığı bir rahibe manastırı vardır. Rivayete göre büyük knezin hazinesinin büyük bir kısmı bu şehirde ve manastırdadır. Tacirler ve çiftçiler de bu bölgede yaşarlar.

Bu manastırdan on altı mil sonra Vologda şehri gelir. Şimdilerde şehirde inşa faaliyetlerine girişilmiştir. Surlarının alt tarafı taştan geri kalan kısmı ise ağaçtandır. Şehirde içerisinde gümüş ve altın paraların, değerli taşların ve kürklerin bulunduğu taş bir saray vardır; Samoyedlerden ve Sibirya'dan gelen samur kürklerinin konulduğu depo da buradadır. Kısa süre önce Moskova'da dökülen yaklaşık üç yüz pare top da buraya nakledilmiştir. Burada da tacirler ve çiftçiler yaşarlar. Opriçnina zamanında, şehirde gece gündüz nöbet tutması için beş yüz tüfeng-endâz tahsis edilmişti.

Bundan dolayı İspanya, Fransa, Almanya, Hamburg, Emden, Bremen, Hollanda, Zelanda ve Anvers'den bu memlekete gelmek isteyen bir kimse önce deniz yolunu, daha sonra ise Onega ve Kuzey Dvina nehir yollarını kullanmalıdır. Kara ve su yollarını kullanmak suretiyle şu dört şehre gelinebilir: Turçasovo, Kargopol, Belozersk ve Vologda.

Yine suyollarını kullanarak daha ileriye de gidilebilir; durgun göl Beloye Ozero'dan doğup büyük Itil nehrine akan Şeksna nehri yoluyla Belozersk'ten Moskova'ya ulaşılır. Şeksna nehri boyunda şehir ya da kale yoktur. Mamafih Hazar Denizi'nden gelen mersin balıklarını avlamak için tomruklardan setler inşa edip durgun göl Beloye Ozero'ya ulaşmak için kendilerine yollar yaptılar. Bu mersin balıklarının tamamı büyük knezin sarayında kurulan sofraları süslüyordu. Şeksna'nın Itil nehrine döküldüğü kısımda gayr-ı müstahkem bir yerleşim birimi olan Ustye bulunur. Itil nehrinin daha ötesinde her yıl panayır düzenlenen Holopiy (Borisoglebskoye) isimli büyük bir yerleşim yeri vardır. Türk, Acem, Ermeni, Buharalı, Şemahlı, Kızılbaş, Sibiryalı, Nogay, Çerkez, Alman ve Leh tacirler ekseriyetle burada buluşurlar. Yetmiş farklı Rus şehirden kayıtlı tacirler her yıl bu pazara gelmek zorundaydılar¹⁴². Büyük knez buradan yüklü miktarda yıllık vergi alırdı. Hâlihazırda bu yerleşim birimi tamamen metrûktür. Daha ilerideki Ugliç şehrine nehir yoluyla gidilebilir. Bu şehir de büsbütün terkedilmiştir. Bundan sonra ise Dmitrov şehri gelir. Bu şehir de metrûktür. Buraya da nehir yoluyla ulaşılabilir. Moskova şehri ise buraya on iki mil mesafededir.

Yukarıda ismi zikredilen dört şehirden biri olan Vologda'dan karayoluyla Rostov'a gidilebilir. Gayr-ı müstahkem bir şehir olan Rostov'da bir manastır vardır. Kırım hanı Moskova'yı yaktığında büyük knez bu manastıra gizlenmişti. Çünkü keşişler kitaplarında bir şeye tesadüf etmişlerdi: İsa'ya inanmayıp küfür bataklığına saplanan düşmanlar buraya giremeyeceklerdi! Akabinde Yaroslavl gelir. Yaroslavl ahşaptan inşa olunmuş bir şehir ve kaledir, burada silah yoktur. Bunun ötesinde ise Pereyaslavl-Zalesskiy bulunur. Bahse konu şehir ve kale tamamen terk edilmiştir. Daha sonra Aleksandrova Sloboda uzanır. Sloboda şu surette inşa edilmiştir: Surları tomruktandır ve boşlukları da toprakla doldurulmuştur. Yangına sebebiyet vermemek için zeminden silah atılan yere kadar ahşap istihkamların etrafına tuğladan bir duvar örülmüştür. Büyük knezin Tver, Torjok, Velikiy Novgorod ve Pskov şehirlerinden gasp ettiği yüklü miktardaki para ve emtia burada mahfuzdur. Daha ileride Troitskiy Manastırı bulunur ki, burası ülkenin en

¹⁴² Burada verilen yetmiş rakamı kesinlikle mübalağadır.

zengin manastırındır. Akabinde ise Moskova şehri uzanır. Şehir, kısa bir süre önce tomruktan inşa edilen kapılar ile iç kalenin etrafı çimlendirilmiş toprakla kaplanmak suretiyle tahkim edildi. Kapılar arasında, beş metre kırk santim kalınlığında bir duvar bulunur. Surların dışında kale hendeği yoktur. Şehirde yaşayanların tamamı ticaretle uğraşır; başka şehirlerden buraya gelenler, Moskovahıların arzularının hilafına en zengin olanlarıdır. Bunlar, paralarını köşkler ve saraylar inşa etmek için harcarlar. Moskova nehri doğu yönünde akar ve Oka nehrine dökülür. Oka nehri İtil nehrine, İtil nehri ise Hazar Denizi'ne ulaşır. Büyük knezin Kırım hanına karşı kullandığı Alman askerlerinin tamamı Bolvanovka'daki Yauza nehrinin öteki yakasında yaşarlar.

Güneye doğru uzanan bir rahibe manastırı yakılıp yok edilmişti. Avcılar ile seyislerin tamamı batıda yaşarlar. Alman ve Rus tüfengendâzların tümü kuzeyde ikâmet ederler. Livonya'dan kovulan Alman tacirlerin çoğu, opriçnina ve zemşçina arasındaki hudut bölgesinde bulunan Neglinnaya nehri boyundaki küçük bir kasabada yaşarlar.

Bu ülkeyi ele geçirip zapt etmek ve elde tutmak için kâfi derecede teçhiz edilmiş iki yüz gemi, iki yüz pare top ya da havan topu ile yüz bin asker gereklidir. Bunlar sadece kalabalık düşmanı alt etmek için değil, ülkeyi işgal edip hâkim olabilmek için duyulan ihtiyaçlardır¹⁴³.

Bu Hıristiyan teşebbüsünü kuvveden fiile dökmek için Danimarka kralı şüphesiz yüz adet iyi teçhiz edilmiş gemi ile birlikte harp levazimatını da siz majesteleri Roma imparatoruna verecektir. Bunun nedeni büyük knezin ona ait pek çok kaleyi zapt etmesi ve Lehistan ile barış yaparak Norveç'in tamamını ele geçirmeye yeltenmesidir. Ayrıca büyük knezin, kralın kardeşi Dük Magnus'a karşı Hıristiyanlara yakışmayan davranışlar sergilemesi de cabasıdır.

Hansa şehirleri¹⁴⁴ ile liman kentleri de siz majesteleri Roma imparatoruna diğer yüz gemiyi hemen tahsis edeceklerdir. Siz majesteleri

¹⁴³ Staden'in saçma planı ilk kez bu paragrafta görülmektedir. Belirtilen asker, silah ve gemilerin böyle bir hedef için yetersiz olduğu açıktır. Staden önerilerinde ısrarcı olmasına rağmen Kutsal Roma-Germen imparatoru onun mevkiini yükseltmemiştir.

¹⁴⁴ Hansa şehirleri Alman ticarî cemiyetine dâhildi. Staden notlarını kaleme aldığı sırada bu birlik siyasî önemini kaybetmişti.

Roma imparatoru, bir seferde kullanmak üzere yüz gemiyi size vermesi için Oranj Hanedanı prensine bir ricada bulunmuştunuz. Ayrıca siz majesteleri Roma imparatorunun İspanya ya da Fransa'dan yüz gemi alması da ihtimal dâhilindedir. Yine Hamburg şehri de siz majesteleri Roma imparatoruna söz konusu sefer için pek çok gemiyi kendi isteğiyle verecektir. Aynı şekilde Bremen ve Lübeck şehirleri de bu teşebbüs için bir şeyler yapacaklardır¹⁴⁵.

Münakale için başlangıç aşamasında yüz bin taler lazım olacaktır. Birlikler Rusya'ya vardıklarında süvari olarak hizmet sunacak şekilde teçhiz edilmelidir¹⁴⁶. Bu askerlerin Hristiyan dünyasında kaybedecekleri hiçbir şeyleri olmamalı, ne evleri ne de çiftlikleri; şüphesiz bu tip adamlardan Hristiyan âleminde kâfi derecede mevcuttur. Hristiyan âleminde pek çok serseri (*auf der garte gahn*) askerin varlığına şahit olmuştum; bunlarla birden fazla ülkeyi istila etmek de mümkündür. Hristiyan âlemindeki bu asalak serseriler büyük knezin ülkesine girerlerse bir kısmı hırsızlık yapıp idam edilecek ve o da idarecisi bulunmayan civar bölgelerdeki boş toprakları zapt edip ele geçirebilecektir.

Ayrıca ağaçtan surları bulunan şehirlerin kapılarını yıkmak için pek çok ağır topa ihtiyaç duyulacaktır. Bu şehirlere ve manastırlara toprakla ateş etmek gerekecektir.

Kaptanlar ve kılavuzlar Hollanda, Zelanda, Hamburg ve Anvers'den bulunabilir. Hollanda'nın Brill şehri ile Dordrecht'te kaptanlar ve kılavuzlar mevcuttur. Schiedam'da yıllardır bu sahillerde seyrüsefer eyleyen Jacob Heine adında biri yaşamaktadır. Yıllardan beri Anvers'den denize açılan Johann Jacob isimli bir kaptan da yine burada yaşar. Hamburg'da ikâmet eden Simon van Salingen eskiden beri bu bölgede tanınan bir şahsiyettir ve Onega nehri ile daha önce tasvir ettiğim sahilleri hakikaten çok iyi bilir. Noverç'in Bergen şehrinde yaşayan Severin ve Michael Falck ise ben buraya gelmeden dört yıl önce orada idi-

¹⁴⁵ Staden'in Avrupa'nın bu devirdeki siyasî vaziyeti hakkında son derece bilgisiz olduğu anlaşılmaktadır. Görünüşe bakılırsa kimin kiminle ittifak yaptığını bilmiyordu ve zikrettiği şehir devletlerinin çıkar çatışmalarından da bihaberdi.

¹⁴⁶ Staden'in burada Kuzey Rusya'nın iklimini ve bölgesel özellikleri tasvir etmediği göze çarpmaktadır.

ler. Bunlar Danimarka kralının sefer için siz majesteleri Roma imparatoruna vereceği gemilerde seyahat edebilirler. Kanaatimce Hamburg siz majesteleri Roma imparatoruna yelken açıp bu toprakları ele geçirmeniz için yüz gemi verecektir. Danimarka kralı ise bundan böyle Hamburgluların Norveç'in Bergen şehri ile İzlanda'ya seyrüsefer eylemelerine müsaade etmeyecektir.

Siz majesteleri Roma imparatoru, bu ülkeyi ele geçirip yönetmesi için kardeşlerinizden birini tercih etmelisiniz. Seçtiğiniz şahıs her şeyden önce çok katı olmamalı, zengin fakir demeden herkesle kolayca iletişim kurabilmeli ve ülke ele geçirilinceye dek ahaliye hüsn-ü muamelede bulunmalıdır. Ayrıca burada askerleriyle birlikte en az yüz adet papaz görevlendirilmelidir. Zikredilen papazlar, tahkim edilmiş şehirlerde ve siperlerde Tanrı kelamını askerlere gerektiği gibi öğretmelidir. Kuşkusuz bu tür din görevlileri üniversitelerde bulunabilirler.

Almanya'dan (Hamburg, Bremen ve Emden'den) yelken açıldığında herkesin hazır olabilmesi için tüm hazırlıkların bir yıl içerisinde tamamlanması elzemdir.

1 Nisan'da yelken açıp ırmak yoluyla Laponya'daki Kola koyuna doğru hareket edilmelidir. İki nehrin arasında bulunan Kola güçlü bir mukavemet noktasıdır. Nehirlerden biri Ilmen Gölü'nden doğar. Diğeri ise Notozero Gölü'nden doğup Beyaz Deniz'e¹⁴⁷ dökülür; Kola nehri da buradadır. Yarısı gemici yarısı tüfeng-endáz olan sekiz yüz kişi buraya yerleştirilmeli ve Kola tahkim edilmelidir. Yine buradan sonra gelip, yarısı gemici olan beş yüz kişinin yerleştirileceği Kildin Adası ise tahkim edilip askerî bir garnizona dönüştürülmelidir. Bu suretle gerek iç kısımlar gerekse sahil şeridi olsun, Laponya'nın tamamında yüz millik hatta daha uzun bir hat korunup muhafaza edilebilir. Solovetskiy Manastırı'na da ayrıca yarısı gemici olan beş yüz adam yerleştirilmeli ve askerî bir garnizona dönüştürülmelidir.

Direnenler ve tutsak edilenler aynı gemilerde Hristiyan dünyasına nakledilmelidir. Bunlara demir prangalar vurulmalı; kalelere ve şehirlere hapsedilmelidirler. Ya da ülke ele geçirilinceye kadar ayak bileklerine

¹⁴⁷ *Westsehe*, Staden'e göre Beyaz Deniz olsa da esasen burası Barent Denizi idi.

prangalar vurulup işe koşulmalıdır. Çünkü onlar bizim esirlerimizi Türklere satıyorlar. Bunlara ne yapılması gerektiği aşağıda açıklanmıştır.

Burada bir esir kampı teşkil edilmelidir. Daha sonra, deniz kıyısında gayr-ı müstahkem bir şehir olan Holmogori tahkim edilip sekiz yüz asker yerleştirilerek bir garnizon kurulmalıdır. Bu şehre gelen İngilizler Kuzey Dvina nehrinin mansabına yelken açarlar. Sonra Onega nehrinin mansabındaki Kiji Adası gelir; Onega boyunda bir köy olan Preçistoye deniz kenarından bir mil içeridedir ve tahkim edilip bin kişilik bir garnizona dönüştürülmesi gerekir. Böylece gemicilerin yarısı kıyıdaki garnizonda kalacaktır.

Bu suretle sahilden itibaren üç yüz milden daha fazla uzunlukta bir arazi ele geçirilmiş olacaktır. Zikredilen sahillerde, ülkenin hem içinden hem de dışından, gemilerle beslenen bir levazım dairesi teşkil edilmelidir. Rusya'da ihtiyaç duyulan tüm malzemeler ile saha komutanının gereksinim duyduğu her şey yüksek bir yerde bulunan Kargopol'e gönderilmelidir. Böylece, her yıl ihtiyaç duyulan takviyeyi Hristiyan âleminden sağlamak mümkün olacaktır. Büyük knez askeri hizmete zorla aldığı çiftçiler dışında orduyu takviye edemez; fakat bunlar da tıpkı Hristiyan âlemindeki çiftçiler gibi eli silah tutabilen adamlar değiller ve savaş hakkında hiçbir şey bilmezler.

Hâl böyle iken, hem gemi ve kayıklarla nehirlerden hem de tayin edilen bir kişiyle karadan ilerlenmesi gerekmektedir. Bu yolu takip eden kimse Onega nehrindeki şelalenin yakınında bulunan bir adaya tesadüf edecektir. Denizden gelen somon balıkları da bu uzak bölgedeki tatlı suya ulaşırlar. Bu adaya yarısı süvari yarısı piyade olmak üzere asker yerleştirilip garnizon kurulmalı ve ada tahkim edilmelidir. Sadece eli silah tutan kimseler öldürülmelidir. Söz konusu bölgede şimdiye dek hiçbir muharebe yapılmamıştır. Bölge ahalisinin tamamı çiftçi ve tacirlerden ibarettir. Burada yaşayan hiç kimsenin silahı yoktur. Zikrettiğim ada Moskova'daki saraydan üç yüz mil uzaktadır.

Her kaleye on ya da yirmi mil mesafede yaşayan çiftçiler ve tacirler; asker göndermeleri ya da onların işlerini sağlamaları için kayıt altına alınmalıdır. Daha da önemlisi, komutanlar kalelere gönderilen birlikler ile hububat, tuz, et ve balık gibi tüm ürünlere dikkat etmelidirler. Rusların elinde bulunan en iyi atların alınması da çok önemlidir. Tüm

gemilerin, teknelerin ve küçük kayıkların toplanarak korunabilmesini sağlamak için bunların tamamı kalelere taşınmalıdır.

Daha sonra Turçasovo'ya gelinir; denizden toplanan tuzlar ilk önce burada tartılır. Bu gayr-ı müstahkem şehir ya da yerleşim birimi güçlendirilmeli ve bin kişilik bir garnizon kurulmalıdır.

Akabinde yine gayr-ı müstahkem bir yerleşim birimi olup yüksek bir mahalde bulunan Kargopol gelir. Buradan Onega nehri mansabına götürülen her şey gemilerle taşınmalıdır. Toplar ve savaş için gerekli olan her şey Onega nehri kıyısında bulunan gayr-ı müstahkem şehir Kargopol'e gemiler ile nakledilebilir. Barış zamanında Ruslar mutat üzere gemilerle akıntı yönüne uygun olarak Kargopol'den hareket edip Norveç ve Danimarka'ya giderler ve yine ters akıntıyı kullanarak gemilerle Kargopol şehrine avdet ederler. Mühimmatı sahile ulaştırmak ve komutanların savaş için ihtiyaç duyduğu ağırlıkları tedarik etmek amacıyla bu şehirde de bir levazım dairesi kurulmalıdır. Bu gayr-ı müstahkem şehir güçlendirilmeli ve üç bin kişilik bir garnizon teşkil edilmelidir. Şimdiye kadar burada bir düşman tehlikesi görülmemiştir.

Buradan hazinenin bulunduğu Vologda şehrine geçilebilir. Eğer burası çabucak düşmezse birliklerin üçte biri şehrin dışında kalmalıdır. Bu surette şehri ve garnizonunu zapt edebilirler. Arkadan ya da sahilden gelen Rusların herhangi bir kaleyi tekrar ele geçirip geçiş yollarını kapamalarına engel olmak için tüm kaleler savunulmalı yani tahkim edilerek elde tutulmalıdır. Hazineye gelince, taş bir sarayda muhafaza edilir ve buradan hiçbir şey araklanmaması yönünde bir ferman çıkarılmalıdır.

Manastırlar ve kiliseler muaf tutulmalı, şehirler ve köyler ise savaş ganimeti olarak askerlere sunulmalıdır.

Buradan Belozersk nam-ı diğer Beyaz Göl denilen bir şehre ulaşılır; Kirillo Manastırı ve bir rahibe manastırının yanı sıra büyük knez ve oğullarının müstakbel eşleri de burada bulunmaktadır. Belozersk'te yani Beyaz Göl'de de yarısı piyade yarısı süvari olmak üzere üç bin askerin kışladığı bir garnizon kurulmalıdır.

Şeksna'nın İtil nehrine döküldüğü yerde Ustye adlı bir yerleşim birimi bulunur. Ustye'yi tahkim etmek elzemdir, çünkü burası üç ırma-

ğın birleştiği bir yerdir. Böylece İtil nehrinin aşağı ya da yukarı akımlarında seyahat eden herhangi birini engellemek mümkün olabilir. Buradaki garnizon iki bin kişilik olmalıdır. Daha sonra ilerleyip Aleksandrova Sloboda yağmalanır ve burada da iki bin kişilik bir garnizon teşkil edilir. Akabinde Troitskiy Manastırı talan edilir ve yarısı süvari olan bin kişilik garnizona dönüştürülür.

Şayet düşman gelirse savaş düzeni alınır. Eğer Ruslar ile müzakere etmek imkânı olursa birisi görüşebilir; ya da bir barış görüşmesi yapmak isteyip istemediklerini öğrenmek için bir tutsak gönderilebilir. Daha sonra büyük knezin yaptığı müthiş zulümler Ruslara anlatılır. Komutanlarımız yumuşak başlı olmalı, onlarla iletişim kurabilmelidir ve her soyluya temlik senetlerini komutana getirmeleri tavsiye edilmelidir. Şayet kendi istekleri ile teslim olurlar ise komutan bu senetleri bizatihi onların huzurunda mühürlemeli ve bu suretle onları koruyup kollamalıdır. Ruslar uzun bir savaş ile yüz yüze geldiklerini idrak ettiklerinde büyük kneze karşı ahali korunmalıdır. Ruslar komutanların ne kadar yardımsever ve samimi olduklarını müşahade ettiklerinde söz konusu teklifi geri çevirmeyip kendi arzularıyla kabul edeceklerdir.

Bu izahattan, siz majesteleri Roma imparatoru şimdi Rusya'nın ne kadar çok şeye ihtiyaç duyduğunu görüyorsunuz. Zalim ve korkunç bir hükümdar olan büyük kneze ne ruhaniler ne de dünyeviler iyilik yaparlar; barbar ve Hıristiyan komşu hükümdarların tamamı ona düşmandır. Bu ilişkilerin ayrıntısını izah etmek şu an mümkün değildir. Her ne kadar imkânlar kısıtlı ise de (Rus soyluların sevgisini kazanmak için) birilerinin bir şeyler yapması gerekir. Katliam yapmaya gerek kalmayacağından adım gibi eminim. Büyük knezin ordusu uzun süreli bir meydan savaşını kaldıramaz.

Troitskiy Manastırı'nın ötesinde bulunan Volokolamsk'ta bin kişilik bir garnizon kurulmalıdır. Burası Moskova'dan on beş mil uzaklıktadır. Volokolamsk kendi kaderine terk edilmiş gayr-ı müstahkem bir şehirdir. Burada mühimmat ve daha başka savaş levazımatıyla dolu olduğu anlaşılan bir taş kilise vardır. Bir mil ötede ise para ve zengin eşyalarla dolu Osipov Manastırı bulunur. Burası yağmalanmalı ve paralar ile mallar bir kaleye götürülmelidir. Daha sonra Zvenigorod'da bir garnizon kurulmalıdır. Kazan'ın istilasından sonra burası arpalık

olarak Kazan hanı Şah Ali'ye¹⁴⁸ verilmişti. Şehir ve kalesi gayr-ı müstahkemdir ve burada iki bin kişilik bir garnizon kurulmalıdır. Bu şehir Moskova'ya sekiz mil mesafededir. Küçük bir şehir olan Kolomna da ele geçirilmelidir. Yine burada da bin beş yüz kişilik bir garnizon kurulmalıdır. Daha sonra Moskova'dan yarım mil uzaklıkta bulunan yanıp kül olmuş bir rahibe manastırı da bin beş yüz kişilik garnizona dönüştürülmelidir. Bunun ilerisinde, Moskova'nın bir mil doğusundaki Kolomenskoye havalisinde, büyük knezin yakılan yazlık sarayı bulunur; burada bin beş yüz kişilik bir garnizon kurulmalıdır. Daha sonra gelen Bolvanovka'da Alman askerleri yaşarlar; burası da güçlendirilip iki bin kişilik garnizona dönüştürülmelidir. Alman ve Rus tüfeng-endâzların tamamının yaşadığı yerler tahkim edilmeli ve bin beş yüz kişilik bir askerî karargâh kurulmalıdır. Bu yerleşim yeri Moskova'ya çeyrek mil mesafededir. Söz konusu bölgede bir karargâh kurulabilir ve aynı zamanda müstahkim bir garnizona dönüştürülebilir. Hâl böyle olunca, Moskova'ya dışarıdan ya da içeriden hiçbir şey ulaşamaz. Bu suretle Moskova şehri savaşımadan ele geçirilebilir.

Burayı çok fazla takviye etmeye gerek olmadığı kanaatindeyim. Ruslar bir ordunun yaz kış ülkelerinde konuşlandığının farkına vardıklarında büyük knezin şerrinden korunabileceklerini müşahade edeceklerdir.

Büyük knez çabucak bir şehre kaçacaktır. Fakat hâlihazırda ülkesinde müstahkem bir şehir bulunmadığı açıktır. Bu şehirlerin hepsini iyi bilirim. Manastırların çoğunun ve elbette en zengin olanlarının duvarları taştandır. Ülkedeki kale ve şehirler ise etrafları toprak ile doldurulmuş tomruklardan inşa edilmiştir. Memleketin merkezindeki şehir ve kalelerin tamamı kendi kaderine terk edilmiş ve harap olmuştur. Büyük knez sadece Kazan ve Astarhan ile Lehistan, Livonya ve İsveç hudutlarındaki şehirlerin sınır karakollarını muhafaza etmektedir. Büyük knez, zikrettiğim diğer yerlerin hiçbirisiyle alakadar değildir. Moskova'da bizim ülkemizden giden hiç kimse bulunmamaktadır;

¹⁴⁸ Thomas Esper'e göre; *Burası sabık Astarhan hanı Derviş Ali'ye verilmişti.* Ancak düşülen bu şerh yanlıştır. Zira Kâsım Hanlığı topraklarında bulunan Zvenigorod arpalık olarak Şah Ali'ye verilmişti. Dolayısıyla Staden'in verdiği malumat doğrudur. (Ç.N.)

aynı tasvir ettiğim yerlerde büyük knezi ziyaret eden birini ne gördüm ne de işittim.

Büyük knez bir şehre çekilip sığındığında burası kuşatılmalıdır. Ona bağlı Ruslar, muhasaranın sadece büyük knezi hedef aldığını gördüklerinde hemen bize destek vereceklerdir. Sadık kalan komutanların ise tamamı öldürülecektir.

Büyük knez tutsak edildiği zaman hazinesi de, siz majesteleri Roma İmparatoru Rudolf'un Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'na aktarılmalı ve şahsî hazinenize konulmalıdır. Evvelki büyük knezler tarafından yıllar yılı biriktirilen halis altınlarla birlikte onlara ait taşlar, asâlar ve giysiler de bu hazinede bulunmaktadır. Ebediyete intikal eden büyük knezler tarafından toplanan bu olağanüstü hazinelerin tamamının yanı sıra şimdiki büyük knezin haklı haksız cem ettiği pek çok şey mevcuttur. Gümüş sikkeler, toplar, savaş araç ve gereçleri ise bu ülkede bırakılmalıdır.

Daha sonra büyük knez ve oğulları tutsak edilmeli ve kendi memleketi üzerinden Hristiyan âlemine getirilmelidir. Büyük knez Hristiyan âleminin hudutlarına getirildiği zaman, binlerce atlı ile karşılanmalı ve oğulları ile birlikte Ren ya da Elbe nehrinin mahrecindeki yüksek tepeye götürülmelidir. Akabinde memleketinden ele geçirilen Rus esirlerin tamamı buraya getirilmeli ve büyük knez ile iki oğlunun gözleri önünde katledilmelidir. Nihayet cesetlerin ayak bilekleri birbirine bağlanmalıdır. Bir kalas alınıp cesetlerin bacakları arasından geçirilmeli ve her birine otuz, kırk ya da elli ceset bağlanmalıdır ki, atıldıkları nehirde suya batmadan yüzebilsinler. Kalaslara bağlı cesetler ırmağa atılıp akıntıya kapılınca büyük knez buna şahit olacak ve artık hiç kimse onun kudretine bel bağlamayacaktır. Ayrıca Aziz Nikolas ve terk-i dünya eyleyen diğer azizler vasıtasıyla Tanrı'ya yalvarıp ibadet etmesinin günah olduğunu da anlayacaktır. Biz Hristiyanlar da bunun üzerinde kafa yorup çok şey öğrenebilir; baba, oğul ve kutsal ruha olan inancımızı sağlamlaştırıp arttırabiliriz. Onlara sığınıp, Tanrı'nın oğlu yüce İsa Mesih'e güvenerek, Tanrı ve kutsal ruh aracılığı ile yalnız ona güvenip dua edebiliriz. Büyük knez ve oğullarına Hristiyan âleminin münasip yerlerinde bir kontluk verilmelidir. Söz konusu bölgeye gönderildiğinde, o ve oğulları bu kontlukta gözetim ve koruma

altına alınmalı fakat kontlukta yaşamalarına, ata binmelerine ve serbestçe dolaşmalarına izin verilmelidir. Tanrı kelamını ona her gün düzgün bir şekilde öğretmek için iki üç vaiz görevlendirilmelidir. Belki de Rusların kutsal metinleri tercüme edilip bizimkilerle karşılaştırılmalıdır. Böylece büyük knez kutsal kitabımızın sahih olduğunu fark edecektir. Zira Livonya fatihi olması sebebiyle, Tanrı'ya layıkıyla hizmet edip bizim dinî uygulamalarımızın yanlış olduğunu ileri sürmektedir.

Rusya'da ne Latince ve İbranice ne de Grekçe öğretilmektedir; metropolitler, piskoposlar, keşişler, rahipler, knezler, boyarlar, memurlar ve kâtipler dahi bu dilleri kullanmazlar. Bunlar sadece kendi lisanlarını istimal ederler ve başka dil bilmezler. Mamafih sıradan bir çiftçi bile öylesine hünerli ve düzenbazdır ki, bizim hukuk tahsil eden doktorlarımızdan daha marifetli ve ihtiyatlıdır. En kültürlü doktorlarımızdan biri bile Moskova'ya gittiğinde sil baştan tahsil görmelidir.

Bu ülke ele geçirildikten sonra Lehistan, Roma İmparatorluğu'nun olacaktır. Rusya zapt edildiğinde altı yüz mil uzunluğunda ve genişliğinde olan bu büyük ülke istenildiği takdirde iki ya da üç parçaya bölünebilir. Laponya'daki Kola şehrinden Hazar Denizi kıyısındaki Astarhan'a seyahat eden biri ülkenin enginliğini fark edecektir. Lehistan'ın Polotsk ya da Ozerişçe şehrinden, Samoyedler ile Rusların domuz eti ve yulaf unu ticareti yapmak için buluştuğu Pustozersk'e yapılan bir seyahatte de aynı şeye şahit olunacaktır.

Malikâneler ülkenin iyi idare edilebilmesi için ivedi bir şekilde her askerin hizmetine göre dağıtılmalıdır. Ve bu askerler ihtiyaç hâsıl olduğunda muvakkaten orduya geri dönmelidirler. Ayrıca memleketi idare eden hükümdar Tanrı kelamını ahaliye vazetmelidir. Her köyün yanında ahşaptan inşa edilmiş küçük bir Rus kilisesi mevcuttur; bunlara ek olarak bizimkiler gibi taştan ve ağaçtan kiliseler de yapılmalıdır. Böylece bizim kiliselerimiz ayakta kalırken Rus kiliseleri köhneleşecektir. Tahminime göre Rusya'da içerisinde ayin yapılmayan on binden fazla metrük kilise vardır. Binlercesi de harap haldedir.

Ülkeyi idare eden hükümdarın, Ryazan'ın yeniden şenlendirilmesi gerektiğini bilmesi elzemdir. Çünkü bu bölge Rusya ve Moskova şehrinin geçidi durumundadır. Ryazan kadar güzel bir yere asla tesadüf

etmedim. Burada yaşayan bir çiftçi üç ya da dört kile tahıl ektiğinde bu ona hasat zamanında kâfi gelmektedir. Sözü edilen topraklar mümbittir. Karlar eriyip nehirler yükseldiğinde gübreyi de beraberinde getirdikleri için gübre ihtiyacının tamamı nehirlerden karşılanır. Burada, içerisinde bal ve arı kovanlarını barındıran çok sayıda büyük ıhlamur ağacı vardır. Ryazan her şeyiyle güzel bir bölgedir. Çiftliklerin büyük bir kısmı terkedilmiş haldedir. Bir kısmı ise yanıp kül olmuştur. Rusya'ya egemen olan biri, idarecisi olmayan bu civar bölgeleri ele geçirip boş arazilere yerleşebilir.

Ele geçirilen yerlerin tamamından toplanan hususi bir meblağ Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nun hükümdarı Rudolf'a gönderilmelidir. Danimarka ve İsveç kralları da her yıl muayyen bir meblağı Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nun hükümdarı Rudolf'a göndermelidir; tıpkı İngiltere ve İskoçya kraliçeleri gibi. Bunun nedeni Rusya'nın İngiltere'nin kuzeydoğusunda bulunması ve İspanya'nın da İngiltere'nin aşağısında yer almasıdır. Eğer kraliçe bunu yapamazsa, Rusya ve İspanya'dan uzak tutulmalı ve menfaat elde etmesi engellenmelidir.

Rusya ve civarındaki idarecisi bulunmayan boş topraklar ele geçirilir ise, İran şahı ile hemhudut olunacaktır. Türk sultanı, yüce Tanrı'ya ve oğluna sınıksız sarılıp yürekten inananların nasıl savaştıklarını ancak ve ancak o zaman görecektir.

Ayrıca çevredeki ülkelerden Amerika'ya ulaşım içlerine nüfuz etmek de mümkün olacaktır.

Ve nihayet İran şahının desteği ile Türk sultanının üstesinden gelmek de son derece kolaydır.

STADEN'İN OTOBİYOGRAFİSİ

Aşağıdaki beyanımdan benim, Heinrich von Staden'in, Livonya'ya ve buradan Moskova'ya nasıl gittiğimi, büyük knez ile geçirdiğim günleri ve merhametli Tanrı'nın beni Hristiyan olmayanların belasından ve şerrinden nasıl muhafaza ettiğini ve Almanya'ya geri dönmemi sağladığını öğrenebilirsiniz.

Bir kasabalının veledi olan ben, Heinrich von Staden, Beckum'a bir mil, Münster şehrine üç mil, Hamm'a bir mil ve Warendorf'a iki mil mesafede bulunan Münster Piskoposluğu'na bağlı Ahlen şehrinde dünyaya geldim¹⁴⁹. Akrabalarımın çoğu, von Stadenler, Ahlen şehri ile civarındaki diğer kasabalarda yaşarlar.

Kendi halinde, dürüst, dindar ve onurlu bir adam olan babam, Yaşlı Walter adıyla maruftu; babamla adaş olan Walter von Staden adlı kuzenim ise Genç Walter olarak bilinirdi. Bu sonuncusu hâlihazırda Ahlen belediye reisidir. Gel gör ki, babam dudaklarında tebessüm ve mesut bir yüz ifadesi ile bahtiyar bir şekilde vefat ederek yüce Tanrı'nın huzuruna gitti. Annemin ismi ise Kattarina Ossenbach'tır. Kendisi veba salgını sırasında ebediyete intikal etti. Ailem doğu kapısı tarafından şehre girildiğinde sağda kalan ilk evde ikâmet ederdi. Burası üç hane bir ev şeklinde inşa edilmişti. Müteveffa ebeveynim dini bütün bir çift olarak bu evde yaşardı. Johann von Galen adında asil bir kimse ile izdivaç eyleyen kız kardeşim de hâlâ bu evde yaşar. Erkek kardeşim Herr Bernhardus von Staden ise Untrop'ta papaz ve Ahlen'de papaz çömezidir¹⁵⁰.

¹⁴⁹ Staden muhtemelen 1545 yılında doğdu.

¹⁵⁰ *Untrop* eski haritalara *Untorp* şeklinde kaydedilmiştir; Lippe nehrinin tam güneyinde kalır, Hamm'ın beş mil kadar doğusundadır.

Ahlen'de tahsil gördüğüm uzun süreçte rahip olmayı arzuluyordum, fakat başıma umulmadık bir olay geldi: Okulda bir öğrencinin koluna çuvaldız saplamakla itham edildim. Sonuçta ailelerimiz mahkemelik oldular.

Tam da bu sırada Riga'da ikâmet eden kuzenim Steffan Hovener, Livonya'dan gelmişti. Bana: *Kuzen, benimle Livonya'ya gel. Orada rahat edersin* dedi.

Livonya yollarına düşüp, şehrin kapısına doğru ilerlerken belediye meclis üyesi olan kayınbiraderim Franz Baurmann da bizimle birlikte idi. Kayınbiraderim eline bir çalı aldı ve şöyle dedi: *Heinrich von Staden geri dönüş yolunu bulamasın diye izlerimizi silmek zorundayım.*

Lübeck şehrinde kuzenim Hans Hovener'in evinde kaldım. Çalışmam için bir el arabası ile beni şehir surlarının inşa edildiği alana gönderdi; burada araba ile toprak çekmem gerekiyordu. Kuzenim ücretleri topladığında hiç kimse eksik olmamalıydı, bu yüzden her akşam eve dönmek zorunda idim.

Altı hafta sonra, kuzenimle birlikte Livonya'nın Riga şehrine gittik. Orada belediye meclis üyesi ve otoriter bir kimse olan Philip Glandorf'un hizmetinde bulundum. Yine surlarda çalışmak zorunda kaldım. Bu son derece zor bir işti. Zira büyük knez ilerlediği için surların çabucak inşa edilmesi gerekiyordu (1560). Bu sırada iş taksimatını yapan zat hastalandı ve onun görevi bana verildi. Kendimi öylesine sağlama aldım ki surlarda daha fazla çalışmama gerek kalmadı. Sadece surların üzerinde volta atıp öylesine bir göz gezdiriyordum. Hâl böyle iken bir surun nasıl yapıp inşa edildiğini öğrendim. Daha sonra kuzenim Steffan Hovener bana şöyle dedi: *Sen serserinin birisin.* Bunun üzerine kaçtım ve Wolmar (Valmiera) şehrine gittim.

Korkunç Ivan Dönemi Asilzâdeleri

Bir çiftlik kâhyası olan Heinrich Müller ile birlikte iş buldum ve Li-vonya tarım usûlünü öğrenmem icap etti. Sık sık sopa yediğim için kaçıp Wolgarten Malikânesi'ne gittim.

Burada soylu bir kadın bana şöyle bir sual etti: *Okuma ve yazma bilir misin?* Ben de: *Latince ve Almanca okuyup yazabilirim* diye cevap verdim. Bu kadının çiftlik kâhyası olan George Junge sahtekârın biriy-di. Bunun üzerine bana şunları söyledi: *Sana güvenip tüm malikânemi teslim ediyorum. Kâhyalar ne yapman gerektiğini öğretecekler. Bana karşı dürüst ol, ben de sana güzel bir şekilde sahip çıkayım.* Ben ise: *Henüz on yedi ya da on sekiz yaşımdan fazla değilim* diye cevap verdim. Daha sonra Wolgarten, Patkull, Mellepen ve Udren malikânele-rinde kâhyalık yaptım. Bu malikânelerin sahibi, memleketin en zengin soylusu, Johann Bockhorst vefat etti.

Tanrıya şükürler olsun ki, Almanca'yı (Letonca'yı) iyi biliyordum ve hâlâ iyi bilirim. George von Hochrosen gelip bu dul kadınla evlendi ve onu Hochrosen'e götürdü. Daha sonra Johann Bockhorst'un kuzeni Almanya'dan gelip bu malikânelere sahip çıktı.

Bir tüccar olarak hayatımı sürdürürken George Wolsdorf'un komutasında bulunan Karkus Kalesi'ne gittim. Karkus, Helmet, Ermes, Tri-katen, Rujen ve Burtneck o dönemde Finlandiya Dükü John'a ait iken şimdilerde ise İsveç kralının mülküdür¹⁵¹. Yine bu sıralarda sahte belgeler taşıyan birkaç asker Karkus'a gelmiş ve George Wolsdorf bunları sürmüştü. Bu dönemde varımı yoğunluğumu kaybederek Helmet'e gittim.

Kont Johann von Arz'ın sarayı burada bulunuyordu. Bu zat, söz konusu altı kaleyi idare etmek için dük tarafından görevlendirilmişti. Fakat o, büyük knez ile iş birliği yaptığı için tutuklanarak Riga'ya götürüldü ve burada kızgın maşa ile etleri koparılarak idam edildi. Bu infaza bizatihi şahit oldum.

Daha sonra bir atla, Wolmar'da bulunan Knez Aleksandr Polubenskiy isimli komutanın yanına gittim. Bu zat Leh askerleriyle birlikte durmadan Dorpat Piskoposluğu'na hücum ediyordu; biz de paralarıyla ve mallarıyla beraber Rus boyarlarını sık sık tutsak ediyorduk. Ganimet eşit taksim edilmediği için ben aldıklarımı bırakmak istemiyordum. Bu nedenle şehre götürülüp zindana atıldım ve asılmakla tehdit edildim.

Hülasa, Livonya hükûmeti Livonya'nın haddinden fazla tahrip edildiğini müşahade ettiği için büyük knezin hile ve desise ile memleketi ele geçirdiğini kabullenince ben de kaçarak hudut boylarına gittim. Burada bulunan çok sayıdaki celladın tasasını çekmek zorundaydım, çünkü bunların tamamı firar ederek büyük knezin yanına kaç-

¹⁵¹ *Karkus*: Şimdilerde *Karski* adıyla anılır. Estonya'nın güneyinde bulunan Nuia şehrinin bir bölgesidir, Vilyandi'nin on sekiz mil güneyindedir.

Helmet: Yaklaşık olarak Karkus'un yirmi mil güney-güneydoğusunda bulunur.

Ermes: Hâlihazırda Letonya'dadır; Vilyandi'nin kırk beş mil kadar güneyindedir.

Tri-katen: Burası da yine Letonya'dadır; Valmiera'nın yaklaşık yirmi mil doğusundadır.

Rujen: Şimdilerde *Rujiena* tesmiye olunur; Valmiera'nın yaklaşık yirmi beş mil kuzeyindedir.

Burtneck: Valmiera'nın yaklaşık yirmi mil kuzey-kuzeybatısında yer alır; Burtneki Gölü'nün güney kıyısındadır.

Helmet, Ermes, Tri-katen ve Burtneck muhtemelen günümüzde kale harabelerinin çevresinde kalan küçük köylerdir. Bu bilgileri *Stielers Handatlas* nam eserden aldım. Ed. H. Haack, Gotha, 1925.

muşlardı ve sınırda yakaladıkları kişileri, ailelerinin tüm fertleriyle birlikte katlediyorlardı. Livonya'nın en önemli simaları da bu sırada Moskova saflarına geçerek büyük knezin hizmetine girmişlerdi.

Sınırda, yakalanma ihtimalini göz önünde bulundurarak, dilekçe yazabilmem için şapkamın şeridinde bir kalem, bir parça kâğıt ve elbisemin içerisine bir hokka gizledim. Hududu geçtiğimde, Embach (Ema nehri) civarındaki bir köye gittim ve Dorpat¹⁵² şehrindeki Joachim Schröter'e bir mektup yazdım. Bu zat büyük knezin komutanı adına tahkikat yapıyordu. Bana para verdikleri takdirde büyük knezin hizmetine girmeye hazırdım; aksi halde İsveç'e gidecektim fakat acilen cevap almam icap ediyordu. Komutan, Atalık Kvaşnin¹⁵³ adında bir boyarı sekiz at ile birlikte bana gönderdi. Dostâne bir şekilde beni karşılayan bu zat şöyle dedi: *Arzu ettiğin her şeyi büyük knezden alacaksın.*

Dorpat Kalesi'nde bulunan Komutan Knez Mihail Morozov'un huzuruna çıktığımda, o da beni sıcak bir biçimde karşılayarak şöyle dedi: *Eğer büyük kneze hizmet etmek emelinde iseniz size malikâneler bağışlayacağız. Livonya'nın vaziyetini ve lisanını biliyorsunuz. Cevaben: Hayır, ben büyük knezi görmek istiyorum* dedim. Bunun üzerine: *Kral şimdi Lehistan'ın neresinde?* diye sordu. Ben de: *Lehistan'a hiç gitmedim* dedim.

Bir posta atı ve bir boyar hazırды. Menziller sayesinde altı günde iki yüz mil yol alarak Dorpat'tan Moskova'ya ulaştım.

Elçilik kançılıryasında göreve başlamıştım ve hakkımdaki pek çok şey Kâtip Andrey Vasilyeviç tarafından sorgulanıyordu. Bütün bunlar büyük kneze sunulmak üzere derhal kaydedilmişti. Kısa süre sonra

¹⁵² Dorpat Ruslar tarafından ilhak edilmişti.

¹⁵³ *Atalyk Kvashnin*: Almanca orijinal metinde: *Atalick Quassanin*. Rus vesikalasına *Atalık Kvaşnin (Аталык Квашнин)* adıyla kaydedilen bu zatın gerçek ismi Ivan Ivanoviç Kvaşnin idi. XVI. yüzyılda devlet kademelerinde önemli mevkiler elde etmişti. Türkçe *Atalık* unvanını kullanması son derece ilginçtir. Söz konusu unvan Türk-Tatar devletlerinde genellikle hanın oğullarının eğitimi ile ilgilenen şahsiyetlere verilir. Rus âlimler Staden'in eserini şerh ederken Türkçe olan bu unvandan, kasıtlı veya kasıtsız, hiç bahsetmemişlerdir. Fakat besbelli ki Kvaşnin Tatar asıllı idi. Bkz. *Zapiski o Moskovii v Dvuh Tomah*, I, s. 350-351; II, s. 349. (Ç.N.)

bana *pamyat* adıyla anılan bir vesika verildi. Bu vesikayla, talep ettiğimde çeyrek ya da yarım kova bal şarabı ediniyordum ve posta istasyonundan her gün dört *dengi* maaş alıyordum. Ayrıca bana hediye olarak ipek bir kaftan, elbise kumaşı ve bir ruble verilmişti.

Büyük knez Moskova'ya geldiğinde, kiliseden saraya geçerken beni ona takdim ettiler. IV. Ivan gülerek bana şöyle dedi: *Hleba est*¹⁵⁴ ve bu sözlerle beni yemeğe davet etti. Daha sonra arazi işleri kançılıryasında da bana *pamyat* verildi. Bu belge ile Tesmino Malikânesi ve ona bağlı bütün köyler şahsıma bağışlandı. Burası bir zamanlar Knez Vladimir'in hazinedarı Andrey Holopov'a aitmiş. Dük Magnus, Knez Vladimir'in kızı ile evliydi.

Artık zirvede idim. Büyük knez beni, ben de onu tanıyordum. Çalışmaya başladım. Rusçayı da oldukça iyi öğrenmiştim.

Büyük knezin oprıçnina sarayında sadece dört Alman bulunuyordu: İki Livonya soylusu; Johann Taube ve Elert Kruse,¹⁵⁵ ben Heinrich von Staden ve daha önce Almanya'nın Petershagen şehrinde memurluk yapan hukuk doktoru Caspar Elverfeld. Bu iki Livonya soylusunun yüreği daima Lehistan Krallığı'nın özlemi ile yanıp tutuşuyordu. Bunlar er ya da geç tüm malları, eşleri ve çocukları ile birlikte Kral Sigismund August'un yanına gitmeye muvaffak olacaklardı. Kral Sigismund, Johann Taube'ye Livonya'daki Karallen Çiftliği'ni vermiş; Elert Kruse'ye ise Aa nehri¹⁵⁶ boyundaki Treyden'i bağışlamıştı. Her ikisi de kibre kapılıp malikânelerini kaybettiler; fakat şimdiki kral, Stephen, onlara daha önce görmedikleri, evvelce tasvir ettiğim, ırmak kıyısındaki Kargopol-Şeksna'da yeniden malikâneler bağışladı. Johann Taube'ye Litvanya'nın

¹⁵⁴ Rusça orijinali: *Хлеба есмь. Екмека вар* anlamına gelir. (Ç.N.)

¹⁵⁵ Johann Taube ve Elert Kruse Livonya Savaşı'nın başlangıç merhalesinde Ruslar tarafından tutsak edilen Livonyalı asilzâdeler idiler. 1560'lı yılların ortalarında diplomatik kabiliyetleri sayesinde IV. Ivan'ın hizmetine girdiler ve 1570-1571 yıllarında Dük Magnus ile birlikte Reval kuşatmasına iştirak ettiler. Daha sonra ise Sigismund August'un safına geçtiler. Taube ve Kruse Rusya'daki tecrübelerini kaleme alarak bir hatırat bıraktılar: "Sendschreiben an Gotthard Kettler, Hergoz zu Kurland und Semgallen, 1572". Bu eser neşredilmiştir: *Samm-lung russischer Geschichte*, X, Part I, Dorpat, 1816, pp. 185-238.

¹⁵⁶ Elyazmasında *Oka* diye geçer. Bu kesinlikle yanlıştır. Hem Epstein hem de Polosin bunun Aa nehri; yani şimdiki Gauya nehri olduğunu belirtirler.

Kovno şehri yakınlarında binlerce akrelik yer verilmiş ve Elert Kruse'ye de Prusya hududunda aynı miktarda toprak bağışlanmıştı. Vaktiyle öngördüğüm bu tasarıya onlar asla inanmamışlardı.

Ben ve Caspar Elverfeld ise kalplerimizin sesine kulak vererek Kut-sal Roma-Germen İmparatorluğu'na döndük. Elverfeld daha ben gelmeden önce opriçnina sarayında büyük knez ile birlikte idi. Kendisi bana tesadüf ettiğinde ben zemşçinada yaşıyor ve bir meyhane işleterek çok para kazanıyordum; bu zat aşağıda izah edeceğim şekilde beni dolandırmaya kalkıştı. Elverfeld bir sandık ya da kutuyu alarak altına bir delik açtı¹⁵⁷. Sonra bazı elbiseler ile daha başka şeyleri de bunun içine koydu ve bir kızağa yükledi. Birkaç atı kızağa koştı ve sandığı iki hizmetçisi ile evime gönderdi. Bunlar benim meyhanemde kafayı çektiler. Fakat kendisi doğruca mahkemeye giderek dava açtı ve hizmetçilerinin kendisinden binlerce taler çalarak kaçtıklarını söyledi. Onların nerede olduklarını bildiği için memurların görgü tanıklığı yapmalarını isteyerek geri döndü ve her şey tam da arzuladığı gibi oldu. Rusya'daki tüm pişkin insanlar bu tür işlerden büyük zevk alırlar. Çok tuhaf giyinmiş bir halde evime geldi, şahitler ve memurlar kızağı, hizmetçileri ve atları buldular. Hepsi sevince boğuldu fakat Elverfeld despotça davranmayı tercih etti. Benim üst katta olduğumu düşünerek hışımla merdivenleri çıktı. Kendisini bir sopayla karşılayan hizmetkârım Albrecht onun kafasını kırmak niyetindeydi fakat o; *Benim adım Caspar Elverfeld* dedi. Hizmetkârım bunu işittiğinde ona vurmaktan imtina etti. Şahitlerden ya da memurlardan biri hizmetkârımı etkisiz hale getirerek onu bağladı ve Elverfeld'in hâdimleri, kızak ve atlarla birlikte onu da mahkemeye sevk ettiler. Elverfeld'in adamları ve memurları etraftaki her şeyi toplayarak içine koydukları sandığı da sicimle bağlayıp aynı şekilde mahkemeye götürdüler. Elverfeld burada yakınmaya başladı: *Efendim, hâdimlerim benden iki bin ruble çaldılar ve bu adamın evine sığındılar; şahitlerin gözü önünde ben onları burada buldum. Paramı geri versinler.* Albrecht: *Senin paramı ben almadım* dedi. Elverfeld ise şöyle yanıtladı: *Efendinin işlettiği meyhanede insanlar öldürülüyor.* Benden icazet alan kâhyam şöyle dedi: *Cinayet işlenirken Elverfeld'in evinde idim. Size mahzendeki*

¹⁵⁷ Neden deldiği belli değildir.

cesetleri gösterebilirim. Şimdiye dek mahkemede bir beyefendi gibi davranıp kibar tavırlar sergileyen Elverfeld bu sözler karşısında ümitsizliğe kapılarak adeta bir ibneye dönüştü. Mevzuyu ilk duyduğumda Albrecht'in kazanacağını bildiğim için hiç korkmamıştım. Hemen olaya dâhil olarak mahkemeye kendim gittim. Ayağa kalktım ve şunları söyledim: *Ben buradayım. Kâhyamı serbest bırakın!* Elverfeld bana öfkeli bir şekilde baktı ise de ben dostça karşılık verdim. Hâkim her ikimize hitaben: *Aranızda anlaşın* dedi. Ben de: *Benim için uygundur* dedim. Hâsılı kâhyam aklanarak azat edildi.

Elverfeld ile evine doğru hareket ettik ve burada ona bir teklifte bulundum. Zemşçinada yaşadığım için bunun bana pahalıya mal olabileceğini çok iyi biliyordum, zira büyük kneze hizmet eden opriçnina mensupları zemşçinadaki hiç kimse ile konuşmayacakları hususunda yemin etmişlerdi. İster yüksek rütbeli isterse düşük rütbeli olsun, bahis konusu kuralı ihlal eden iki kişi birlikte yakalandıkları takdirde öldürülürlerdi ve gerçekten bu sıkça görülen bir şeydi. Bu son derece makûldü çünkü efendilerine Tanrı ve haç üzerine yemin etmişlerdi ve bu durumda onları efendileri değil Tanrı cezalandırmış oluyordu. Çekinmeden şöyle dedim: *Muhterem beyefendi, benden istediğiniz her şeyi almanızı rica ediyorum; ben efendime ve hemşehrilerime sadık kalacağım.* O da: *Bana ne vermek istiyorsunuz?* dedi. *İki yüz ruble* dedim. Memnun oldu. Hâlihazırda hiç paramın olmadığını söyledim. *Bana bir senet ver, ödemen için sana bir yıl süre tanıyacağım* dedi. Bunun üzerine bir senet imzaladım ve arkadaşça ona teslim ettim.

Mahkemeye geri döndük. Hâkim ve mahkeme görevlilerine teşekkür ettik ve Elverfeld onlara şöyle dedi: *Param ödendi.* Tabiatıyla mahkeme masraflarını da ben ödedim ve evlerimize döndük. O memnun oldu, ben ise üzülmedim zira parasını aldığını sanmıştı, ben ise onu nasıl boğabileceğimi düşünüyordum.

Daha sonra Dük Magnus Moskova'ya geldi. Bu sırada Johann Taube de burada idi. İkisi¹⁵⁸ birbirine düşmandı çünkü Taube, büyük

¹⁵⁸ Epstein bu iki kişinin Taube ve Elverfeld olduğunu iddia eder. Polosin ise Staden'in Taube ve Dük Magnus'u kastettiğine inanır. Pek çok muğlak zamir

kneze Livonya'yı zor kullanmadan ele geçirmesi gerektiğini söylemişti. Elverfeld ise bunun imkânsız olduğunu ve zorla alınmasının lazım geldiğini savunuyordu.

Johann Taube ve Elert Kruse büyük knez nezdinde oldukça itibar kazanmışlardı. Fakat Elverfeld gözden düşmüştü. Bunun üzerine Elverfeld bana kayda değer bir teklif sundu ve hakikaten samimi davranarak, تنها bir yerde Johann Taube ile bir görüşme ayarlamamı rica etti. Ben de opriçninadaki evime gelmesi için Johann Taube'yi ikna ettim. İkisi bir odada görüşüp yeniden dost oldular.

Daha sonra bana bir vesika verdi. Artık etrafımda çok sayıda asil insan bulunuyordu ve büyük knez için pek çok mühim işi hallettiğime Elverfeld kendi gözleriyle şahit olmuştu. Akabinde yüksek sesle ona şöyle dedim: *Caspar Elverfeld! Karanlık bir gecede, mahkeme binasının yakınında bulunan evinin sokağında, sen opriçnina sarayından gelirken bir yolunu bulup seni öldürmek emelinde idim çünkü sen bir Hristiyan'a yakışmayacak şekilde benimle uğraştın.* Bahis konusu sözler hukuk ile iştilal eden bu meşhur ve zengin adamın yüreğine tıpkı bir hançer gibi öylesine sert şekilde saplandı ki, bariz bir biçimde kedere gark oldu ve tek kelime dahi edemedi. Besbelli ki sarsılmıştı, kalakaldı ve büyük bir utanç içerisinde hapishaneyi boyladı¹⁵⁹.

Daha sonra onu hapishanede ziyaret ettim. Sahip olduğu her şeyi bana vermeyi teklif etti; bunlarla istediğimi yapabilecektim. Ayrıca bana ve bir süre önce terk-i dünya eyleyen Adrian Kalb'e, İngilizlerin ticaret deposuna giderek kendisine ait sandıkları almamız için yetki verdi. Söz konusu sandıklar yangın endişesiyle Holmogori'ya gönderilmiş ve bir mahzende saklanmıştı. Oraya gittiğimde sandıkları bana vermeyi reddetmediler ve her şeyi Adrian'ın evine götürdük. Onun doktora belgelerini bulamadım. Sandıklar ve kutular özensizce muhafaza edilmişti. Adrian Kalb ve ben bunları açarak içerisinde ne var ne yok diye inceledik. Ona ait ne varsa alıp getirdik ve olup biten her şeyi kendisine güzelce açıkladık. Akabinde şöyle dedi: *Benim sevgili hem-*

ıçermesine ve kesin yargılara olanak tanımamasına rağmen metinden anlaşıldığı kadarıyla, çok büyük ihtimalle, Epstein haklıdır.

¹⁵⁹ Hapishaneye neden girdiği belli değildir.

şehrilerim, gidin her şeyi satın ve hapishanedeki nafakam için istediğiniz kadarını bana verin. Ben bunu kabul etmedim.

Veba salgını sırasında, büyük knez, Dük Magnus ile Johann Taube'nin zor kullanarak herhangi bir şey yapmak istemediklerini müşahade ettiğinde, vebadan etkilenmemiş bazı yerlerin Caspar Elverfeld'e verilmesi için bir boyarını bu işleri düzenlemek üzere Moskova'ya gönderdi. Bütün bunlar olup biterken, Tanrı ona veba illetini musallat etti ve terk-i dünya eyleyerek bir saraya gömüldü. Daha sonra opriçninadaki baş boyarların birinden, mevtanın cesedini mezarından çıkarıp daha önce Elverfeld tarafından bir kilisenin mahzeninde inşa edilen kabre defnetmek için izin istedim. Bütün Hristiyanlar, Almanlar ve ecnebiler, şehrin varoşlarına gömülmüşlerdi. Nalka Petr Zaytsev¹⁶⁰ ise; *Veba salgını sona erdiğinde bu mümkün olabilir* diye cevapladı.

Büyük knez bana bir vesika verdi ve şöyle dedi: Benim hizmetkârlarım ve çiftçilerim Ruslar tarafından açılan davalardan muaftırlar, fakat Noel Bayramı ile Aziz Peter ve Paul Yortusu müstesna; hatta o günlerde bile Ruslar temkinli davranırlar.

Moskova'da uzun süre yaşadım. Her günümü sarayda büyük knez ile birlikte geçirdim. Kâtip Osip Ilin sürekli olarak büyük knez ile kalmamı önerdi ise de bu teklifi kabul etmedim. O sıralarda çok gençtim ve Almanya'ya aşına değildim. Soylu bir adam benim hizmetkârıma bir sual edip yalan bir cevap alırsa, o soylu adamın öfkesi ile bahis konusu hizmetkârın hicap duygusunun nasıl olacağını herkes layıkıyla tasavvur edebilir. Hülâsa her kim büyük kneze yaklaşıyorsa yanıyor, uzağında kalanlar ise donuyordu.

Zamanım olmadığı için bu konuda daha fazla yazamayacağım¹⁶¹.

1569 yılının sonlarında büyük knez Staritsa şehrini opriçnina sınırlarına dâhil ettiği zaman, bana da dördüncü dereceden knez ve boyarlar ile eşit seviyede bir paye verdi. Knez Menşik ve Knez Rudok Obo-

¹⁶⁰ Almanca orijinal metinde: *Nalka Peter Zeuze*. Rus âlimler ihtiyat yapı bırakarak bu ismin *Налка Пётр Зайцев* olduğu ifade etmektedirler. Bkz. *Zapiski o Moskovii v Dvuh Tomah*, I, s. 366-367. (Ç.N.)

¹⁶¹ Bu garip ifadeler Staden'in otobiyografisinin, İmparator Rudolf'a sunulan öneri metnine eklenmiş bir günlük ya da not yığını olduğu hissini veriyor.

lenskiy'in eski malikânelerini, onlara ait tüm votçınalar ile pomeşçyeleri, benim malikâneme ilave etti. Krasnoye ve Novoye köyleri votçına; altı köy ise pomeşçye idi. Buna ek olarak malikânelerim nispetinde yıllık bir gelire sahiptim. Büyük knez bana Moskova'da bir ev de bağışladı. Evvelce burada bir keşiş yaşarmış. Bu keşiş Polotsk'ta esir düşüp Vladimir şehrine gönderilmiş. Resmî kayıtlardan âzâde olan bu ev beyaz boyalı idi, çünkü mükellefiyetlerden muafı.

Sözünü ettiğim evin ötesindeki başka bir evde ise bir Alman olan Johann Söge yaşıyordu; bu zat, Livonya Tarikatı'na mensup müteveffa Üstad Wilhelm'in hâdimi idi. Bitişigimdeki evi satın alması için bir yıllık gelirmi ona borç olarak vermiştim. Kendisi Dorpatlı olan eşini de Moskova'ya getirmişti. Benim hukukî olarak eşim bulunmadığından söz konusu durum onun menfaatine idi; bilhassa ben büyük knez ile sefere gittiğimde içki servisi yapmak için müşterilere o bakıyordu. Ayrıca ecnebilerin işlettiği meyhanelere getirilen içki yasağını delmek için pek çok kez yardım da etmişti. Zemskiy Dvor'dan gönderilen *prikazçik*ler ile memurlar bu kadının mekânına gelerek şarap mahzenini mühürlemiş ve burada içki içen herkesi tutuklamışlardı; bunun üzerine kadın, mührün bozulması gerektiğini söyleyerek, neden komşularının mekânlarını basmadıklarını sormuştu. Fakat memurlar opriçnina kelimesinin ne anlama geldiğini hakikaten çok iyi biliyorlardı. Bu adam ile bu kadın da artık bunu iyice öğrenmişlerdi. Komşularım mekânlarını bana sattılar ve şehrin içinde, kapıları mecburen kapalı olan başka bir mekân aldılar. Bunun üzerine ben de iki mekânı tek mekâna dönüştürdüm ve buraya çevre bölgelerden gece gündüz insan akmaya başladı.

Veba salgını sırasında komşum ile eşi ve usta bir berber olan Lorenzen'in eşi vefat etmişlerdi; bunların üstü kapalı bir yük arabası ile Moskova'dan çıkarılması istendi. Bu aptalca bir fikirdi, çünkü 1571 yılında Kırım hanının emriyle şehrin varoşlarının tamamı ateşe verilmişti. Araba kapılara doğru geldiği zaman, Moskova'daki yangın kontrolden çıkmış; araba, atları ve içindeki tüm mücevherler, altınlar ve gümüşlerle birlikte yanıp kül olmuştu. Yangının ardından metal parçalarından başka hiçbir şey bulunamamıştı. Kapılar ise taş yığınlarıyla kapanmıştı.

Geniş Stretensk Caddesi'ne bağlanan Lubyanskiy Sokağı'nda, evimin hemen karşısında, beyaza boyalı başka bir ev vardı. Polotsk şehrinden gelen bir Lehli evvelce bu evde yaşıyordu, fakat şimdi başka bir yere taşınmıştı. Büyük knezin doğancıbaşısı olan Semen Kurtsov adlı bir adamdan bu evi satın aldım. Moskova'da bulunduğum süre zarfında, büyük knez her iki evimin sahip olduğu muafiyetleri muhafaza etti. Bu sonuncu evi Hans Kupferschmidt isimli bir Alman'a verdim. Bu adam su gücüyle çalışan makineler hakkında malumat sahibi olduğunu söyledi. Fakat meyhane işletmeciliğinde çok para olduğunu görünce benim işimin onunkinden çok daha iyi olduğu hükmüne varmıştı. Birisi benim mekânıma bal şarabı, bira ya da konyak satın almak için şarap çanağı ya da testi ile geldiği vakit bu zat evinin penceresinin önünde oturarak onlara el sallardı. İlerleyen zamanlarda müşterilerimden farklı beklentiler içerisine girince bu durum beni büyük zararlara uğrattı.

Zikrettiğim evimin eşyalarını boşaltıp Küçük Neglinnaya nehrinin yakınındaki diğer evime taşıdım. Buradaki iki boş evi tek hane haline getirdim, fakat söz konusu evin etrafı henüz çit ile çevrili değildi. Yeniden bira, bal şarabı ve konyak satmaya başladım. Meyhane açtığım için opriçninadaki alelade insanlar beni mahkemeye verdiler. Grigoriy Gryaznoy, Zemskiy Dvor'da baş boyar ve yargıç idi. Beni kendi evladı gibi sevdiğini söylerdi, ama onun sevdiği şeyler esasen para, yüzükler, inciler ve benzeri şeylerdi. Bu adam etrafta dolaşarak kafesli kapıları bulunan evleri kontrol ederdi ve dahi insanlara şöyle demişti: *Bu ev akrabası olmayan ecnebi bir Alman'a aittir. Eğer bir meyhane işletmiyorsa evinin etrafını neden çitle çevirsin? Kapıya kadar çit çekmiş olması da bunu doğrulamaktadır.*

Zemşçina'da başka bir evim daha vardı ki, burası evvelce bir Livonya soylusu olan Fromhold Hanh'a aitti. Bir zamanlar Livonya'da tutsak edilen bu zat daha sonra serbest bırakılmış, Rus Ortodoksluğunu benimsemiş ve Elias ismini almıştı. Akabinde ise Livonya'daki Helmet Kalesi'ne yerleşmişti. Sonradan benimle Moskova'ya gelmişti. Büyük knez malikânelerin bize verilmesini emrettiğinde Hazinesdar İvan Viskovatıy ona: *Siz kardeş misiniz?* diye sormuş, o da; *Evet* demişti. Hâl böyle olunca, bana ondan elli morgen daha fazla arazi verilmesi kararlaştırıldı çünkü ben yaşça daha büyük idim. Bunun üze-

rine hemen şöyle bir cevap verdi: *Ben bir belediye reisinin oğluyum, o ise bir asilzâdenin*. Akabinde bizlere tahsis edilen araziler dengelendi. Söz konusu olay neticesinde aramızdaki kardeşçe münasebet de sona erdi.

Bu durumda işlerimi nasıl yürütecektim? Büyük kneze bir dilekçe sunarak ev talebinde bulundum. Aynı gün birini seçmem için bana iki boş ev tahsis edildi. Bunlardan, yukarıda adımı zikrettiğim keşişin evini tercih ettim ve günbegün içki satmaya başladım.

O zamanlar sürekli olarak Baş Boyar Ivan Petroviç Çelyadnin ile birlikteydim ve Leh bir tercümana Almanca bir şifalı bitkiler kitabını Rusçaya çevirmesi için yardım ediyordum. Çünkü bu işi seven Çelyadnin oldukça hevesliydi. Zikrettiğim adam benimle birlikte arazi işleri kançılaryasına gelerek talep ettiğim malikânenin bana verilmesi için Kâtip Vasilij Stepanoviç'e tavassutta bulundu ve emri yerine getirilinceye dek kançılaryadan ayrılmadı.

Livonya'nın Harrien ya da Wierland¹⁶² şehrinden Evert Bremen isimli bir soylu Moskova'ya gelmişti. Bu zat sadece asaletinden dolayı, Polotsk'tan kovulan bir kadın ile evlenmiş, fakat bu izdivaçtan bir hayır görmemişti. Onu çiftçilerime göz kulak olması için malikâneme gönderdim; yapılması gereken işleri de Rusça ve Almanca kaleme alarak kendisine verdim. Fakat benim talimatlarımı ciddiye almayıp, çiftçileri Livonya'daki usûllere göre çekip çevirerek malikânemi harap etti. Ben de akabinde, evvelce zikrettiğim şahin ve kartal gibi yırtıcı kuşlara düşkünlüğü ile tanınan Semen Kurtsov'a şöyle dedim: *Benimle ve bu herifle birlikte askerî kançılaryaya gel!*

Bremen'in söylediği her şey gizlice kaydedilmişti. Ayrıca ilk geldiğinde, yanlış kançılaryaya başvurmuştu. Zira Almanlar ile Tatarların işlerine bakan elçilik kançılaryasına gitmesi gerekiyordu. Askerî kançılaryada tüm askerî meseleler ile birlikte Lehistan işlerine de bakılırdı. Semen Kurtsov'a mutat olduğu üzere derhal bir *pamyat* (vesika) hazırlandı. Söz konusu vesika cereyan eden olaylara binaen kaleme alındı.

¹⁶² Harrien ve Wierland eski Alman idarî bölgeleridir. Estonya'nın Fin Körfezi sahillerinde yer alırlar.

Rus lisanındaki *leta* kelimesi bizdeki *anno* anlamındadır¹⁶³. Zira onlar yaradılış takvimini kullandıkları için *leta 7000 kûsur* yazarlar. Vesika-da şöyle yazıyordu: *Nikita Funikov, yeni gelen Alman mevkidaşın ile sen ilgilenmelisin*. Vesikaya yılı, ay ve gün takip edecek şekilde tarih de düşülmüştü. Daha sonra kâtip tarihin sağ tarafına onun adını yazdı. Pamyat adı verilen bu vesikalar devlet hazinesinde tutulurdu. Vesikaların tümü tutkalla yapıştırılıp tomar haline getirilirdi. Devlet hazinesindeki bir pamyatta şöyle yazıyordu: *Büyük knezin emriyle, Putilo Mihayloviç ve Almanya'dan yeni gelen Vasiliy Stephanoviç'e Moskova'nın metrûk olmayan kasaba ve semtlerinden yüz elli çetvertlik arazi tahsis edildi*. Bu pamyat ise arazi işleri kançılıryasında mahfuzdur.

Büyük knyaginya¹⁶⁴ zehirlendiği zaman¹⁶⁵ büyük knez, Dorpat şehrinde yaşayan Katrina Schilling isimli dul bir kadını getirtmek için adamlarını Livonya'ya yolladı. Bu kadın gösterişli bir araba ile getirtil-di. Onun büyük knyaginyayı iyileştirebileceğini umuyordu. Büyük knez kadının kıyafetlerini dikkatle inceledi ve daha sonra ona şöyle dedi: *Eğer imparatoriçemi kurtarırsan, yaşamının geri kalanını sürdürebilmen için Livonya'daki Dorpat Piskoposluğu varidatının yarısını sana vereceğim*. Büyük knyaginya ise kadına şunları söyledi: *Bana yardım edebileceğine eminim. Yardım et!* Fakat büyük knyaginya 1560 yılında öldü ve kadın da Livonya'ya geri gönderildi. Bilahare, büyük knez ele geçirdiği şehirlerden Livonyalıları sürdüğü vakit, yalnızca bu kadının, kızının, Wesenberg'deki kız kardeşinin ve erkek kardeşinin Moskova'ya gönderilmesine izin verdi. Ayrıca kadına Moskova'da bir ev tahsis edilmesini emretti. Büyük knez, Dük Magnus'u kendi safına çekmek için Johann Taube'yi Livonya'ya göndermişti. Johann Taube kadının, kızı, kız kardeşi ve erkek kardeşiyle birlikte Livonya'ya geri gönderilmesine izin verilmesi için ricada bulundu. Söz konusu kadın bütün eşyalarıyla birlikte evini bana verdi. Çünkü ben onun kızı ile arkadaş idim. Bu kadın şimdilerde kızı ile birlikte Livonya'nın Riga şehrinde yaşıyor.

¹⁶³ *Let* Rusçada, *anno* ise Latince *yı*/anlamına gelir. (Ç.N.)

¹⁶⁴ *Knez/Knyaz* unvanının müennesidir. Batı literatüründe *prenses* unvanını karşılar. (Ç.N.)

¹⁶⁵ Staden büyük ihtimalle Anastasya Romanovna'nın ölümünü kastediyor; bu hadise kendisi henüz Rusya'ya gelmeden vukû bulmuştu.

Hizmetkârım Albrecht'i bu eve yerleştirdim ve o kazancının yarısını bana vermek suretiyle burayı bir meyhaneye çevirdi. Zikrettiğim evi ona satmış gibi tapusunu da kendisine verdim. Bu sırada ben opriç-ninada yaşadığım için o şöyle düşünüyordu: *Tapu bende, bununla efendimi sıkıştırıp ona kafa tutabilirim*. Livonyalı bir asilzâde olan Adrian Kalb adında dürüst bir dostum vardı. Onunla bir anlaşmaya varmıştık; hangimiz ölürsek diğeri onun varisi olacaktı. Kalb benim isteğim ve bilgim dışında zikrettiğim eve giderek, Albrecht'i sıkıştırıp tapuyu almış ve onu kapı dışarı edip, benim muhalefetime rağmen bu evde yaşamaya başlamıştı. Adrian Kalb paralarını alıp kaçmaya çalışırken vebadan öldü ve bir yolun kenarına defnedildi. Paraları ise Livonya'ya gönderildi. Teslimatı Johann Taube tarafından yapıldı. Veba illeti yüzünden yollar kapalı olduğu için ben para alamadım.

Çok geçmeden, Livonya'dan benimle birlikte Moskova'ya gelen dostum Fromhold Hahn şöyle bir dalavere çevirmişti: Bir arzuhâl yazarak bunu devlet hazinesinde görevli olan Grigoriy Lokurov'a gönderdi. Arzuhâlde Ortodoks bir Rus olabilmek için vaftiz edilmeyi talep ediyordu. Bir yabancı vaftiz edilip kendi dinlerini benimsediği zaman Moskova'nın ileri gelenleri bu duruma çok sevinirlerdi. Onlar bu tür teşebbüsleri hararetle destekliyorlardı, zira yeryüzünün en mukaddes Hristiyanlarının kendileri olduklarını savunuyorlardı. Umumiyetle Ortodoksluğu kabul edenlerin vaftiz babalığını üstlenen bu zümre, hazineden altın sırmalı ipeklileri vaftiz armağanları olarak onlara sunmakla kalmayıp her türlü yardımda bulunuyorlardı.

Altı hafta boyunca manastırda kalarak Ortodoks inancının ritüellerini öğrenirken benden bir istekte bulunmuştu. Kendisine Almanca bir Lüteriyen kitap göndermemi istiyordu. Bunu reddetmek zorundaydım. Öte yandan manastırdan ayrıldığı zaman ona sadece küçük vaftiz hediyeleri verilmişti, çünkü onun vaftiz babalığını üstlenen boyarın sorularını cevaplayamamıştı. Sonradan kendi memleketinde yakalanıp, girişmiş olduğu bu ipe sapa gelmez işler yüzünden komşuları ve şehrin ileri gelenler tarafından feci şekilde dövülmüştü. Yine de memleketinde yaşamaya devam etti. Bu adam, malikânesini tahrip ederse başka bir malikâne elde edeceğini zannediyordu. Fakat başarısız oldu çünkü bunun için paraya ihtiyacı vardı. Eğer birisi pasta pişirmek istiyorsa tepsiyi yağlaması elzemdir, aksi takdirde dibini tutup yanma-

sı kaçınılmazdır. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, iyi ilişkiler tesis etmek istiyorsan zekice davranmak zorundasın!

Bu zat toplum tarafından dışlandı, çünkü Rus inancına göre vaftiz edilmmişti. Kalacak bir yeri olmadığından dolayı gücenmişti. Bu nedenle, oprıçninaya kabul edilmek için benim arkadaşım olduğunu söyleyerek büyük kneze müracaat etti. O da bunu tahkik etmek için birini göndererek durumu bana sordu. Ben de doğruladım. Bunun üzerine Rjev Volodimirov bölgesinde kendisine bir malikâne tahsis edildi ve böylece oprıçninaya dâhil oldu.

O zamanlar büyük knez, evvelce de ifade ettiğim gibi, kendi halkını, ülkesini ve şehirlerini yağmalıyordu. Bir atım ve iki hizmetkârımla ben de ona eşlik ettim. Şehirlerin ve yolların tamamı askerler tarafından korunduğu için atlarla ya da hizmetkârlarımla kaçamazdım. Nihayet kırk dokuz at ve tamamı ganimet dolu atlarla çekilen yirmi iki kızakla malikâneme döndüm ve bu malları Moskova'daki evime gönderdim.

Durumu öğrenen Hahn, ben Moskova'da iken tüm hizmetkârlarını ve çiftçilerini toplayarak malikâneme gelmiş. Her şeyi zorla almış, hatta tohumluk tahıl ve hububatları bile. Ben bunları Moskova'da iken işittim. Akıllıca davranarak derhal bir hizmetkârımla yola çıktım ve onu kendi malikânesinde hiç beklemediği bir anda öylesine gafil avladım ki, bana izahatta bulunmadan evvel başlığını takmaya dahi fırsat bulamadı. Ondak kısa süreliğine bir miktar borç para alarak iş kurmuştum. Bundan dolayı sadece kendi payımı aldım. Kıtık zamanında, yemek istediğinde benim malikânemden ekmek almak zorunda idi.

Onunla, evvelce Johann Taube ile birlikte sahibi olduğu, Moskova'dan bir mil uzakta bulunan Spitsino Köyü'ndeki malikânesini takas ettim. Bu köy büyük knezin bir *podkletnoe selo*'su olan Vorobyevoy'a bağlanmış ve yine büyük knezin kayınbiraderi Nikita Romanoviç'in onayı ile satılmıştı. Burası bir dinlence yeri olmuştu. İhtiyaç duyduğumda hazır olsunlar diye atları da bu köyde tutuyordum. Bununla birlikte oprıçninadaki malikânemde yaşamımı sürdürmeye devam ediyordum.

İlk malikânemi zemşçinada edinmiştim. Burada Tatarlar tarafından Livonya'da tutsak edilmiş bir hâdimem vardı. Her bakımdan ona güveniyordum. Pek çok kez onun benden bir şeyler çaldığı söylenince yerine

başkasını aldım ve işlerimi Rudock isimli bir Tatar'a emanet ettim. Bu da benim yokluğumda kötü davranışlar sergileyip malımı mülkümü sebepsiz yere tahrip ediyormuş. Onun cezalandırılmasını ve elbiselerinin soyularak çıkarılarak kırbaçlanmasını emrettim. Daha sonra her şeyi yine eski hâdimeme teslim ettim. Bu durumu öğrenen Rudok benim anahtarımı kendisi için çoğaltmıştı. Jakob ismimde Livonyalı başka bir hizmetkârım daha vardı. Bu sonuncusu Rudok'u esir almıştı. Lakin bu Tatar onu gece boyunca kendisini serbest bırakması için ikna etmişti. Akabinde ikisi anahtarımı alarak altınlarımı, incilerimi, değerli taşlarımı ve mücevherlerimi benden çaldılar. Nihayet ev sahibem bir parça mücevher istediğinde bunları sakladığım yerin bomboş olduğunu gördüm.

Bundan kısa bir süre sonra, zikrettiğim iki hizmetkârımın Pereyaslavl-Zalesskiy'de hapsi boyladıklarını öğrendim. Bu değerli eşyalarla bir manastıra kapanmak niyetinde olduklarını söylemişler. Büyük kneze başvurarak adalet istedim, fakat Pereyaslavl-Zalesskiy'deki resmî görevlilere ulaştığımda bunları satın alan sarraflar ve tacirler değerli eşyalarla birlikte çoktan Moskova'ya gönderilmişlerdi. Bu adamlar öylesine sıkı korunuyorlardı ki, onlarla konuşmayı başaramadım. Hakkımı Moskova'da aradım. Mahkemeye başvuracağımdan bu eşyaların çok büyük bir yekûn tuttuğunu hatırımdan çıkarmadım. Altınlar; inciler ve kıymetli taşlarla kaşlanmıştı. Yine altınlar ve gümüşlerin bir kısmı da eritilmişti. Fakat bunlar kifayetsiz kanıtlardı. Bu sarraflara şimdi hiç kimse yardım edemezdi. Knezler ve büyük boyarlar onlardan rüşvet alınmasına da müsaade etmemişlerdi. Şayet onlar yüz teklif ettiyse ben bin teklif ettim. Çünkü çalıntı mücevher ve incilerin sarraflar tarafından satın alındığını öğrenmiştim. Bunların ikisi de hapsi boyladılar.

Bu Tatar bir süre sonra, benim büyük knezin yanından firar etme niyetinde olduğumu bildiren bir arzuhâl yazmıştı. Daha önce hiç birlikte yaşamamamıza rağmen o; *Evet* diyerek bu durumu onaylıyor ben ise; *Hayır* diyerek yalanlıyordum. Tatar, bahis konusu iddiasını ispat etmek zorunda idi. Akabinde ise hâdimem Anna ile eşi Hans'ın güya bu olaylardan haberdar olduklarını ileri sürdü. Zemşcinadaki malikânemde bulunan hâdimem ile eşi alelacele tutuklanarak mahkeme huzuruna çıkarıldılar. Opriçninanın büyük knezleri ve kâtipleri ise benimle alay ettiler. Biri diğerine şöyle dedi: *Et yemek ister misin?*

Olay Cuma günü vukua gelmişti ve onlar bu sözler ile beni boğazlayacaklarını ima ediyorlardı.

Hâdimem mahkemenin huzuruna çıkarıldığında dürüst ve doğru bir şekilde konuştu. Kıdemli bir knez olan Vasiliy Temkin hâdimeme sordu: *Efendin büyük knezden kaçıp gidecek miydi?* Hâdimem örf ve âdetler mucibince önce haçı tuttu ve şöyle cevap verdi: *Kutsal hac üzerine yemin ederim ki, hayır.* Bunun üzerine kâtipler ve knezlerin tamamı utançlarından kıpkırmızı oldular ve paramın akıbetini mütalâa ettiler. Hâdimemin şahitliği sayesinde davayı kazandım. Tatar, malikânemin üzerine konmak düşüncesinde idi; fakat hâdimemin söyledikleri ile davayı kaybetti. Böylece aklanmışım. Bununla birlikte, şayet hâdimem bilgisi olmadığını söylemiş olsa idi, işkenceye çarptırılıp mahvolup gidecektim.

Tatar hapsi boyladı. Ardından malikâneme dönerek hâdimem ile eşini alıp büyük boyarın huzuruna çıkardım. O da bu konuyu sordu ve *hayır* cevabını aldı. Akşam olduğunda hapishaneden mühim şahsiyetlerin karşısına çıkarılan Tatara hakikati itiraf etmesini bildirdiler. Bu sırada gardiyanın gözetiminde bulunduğundan doğruları açıklamaya yanaşmadı. Onu öylesine feci şekilde dövdürmüştüm ki, hâlâ beni suçlamaya devam ediyordu. Ellerinde fenerler bulunan atlı ve yaya tüm memurlar sarayın avlusunda hazır bulunuyorlardı. Eğer Tatar kendi sözlerini bana isnat edebilseydi geceleyin malikânemde beni tutuklayıp götürceklerdi. Ertesi sabah bu mühim şahısların huzuruna, opriçnina sarayına, tekrar gittim. Kâtip bana: *İşte senin hizmetkârın* dedi. Artık onu teslim alıp öldürmek benim uhdemde idi. Kâtip Osip İlin'e şöyle cevap verdim: *Böyle bir hizmetkâr bana lazım değil.*

Adamlarım onu affetmemi istedikleri için ben de kabul ettim ve kendisini tekrar yanıma aldım. Aksi halde hapishanede kalıp küspe yiyecekti; benim iznim olmasaydı ekâbir de onu azat edemeyecekti. Malikâneme tekrar geldiğinde ona hiçbir konuda güvenemeyeceğimi anlamışım; zira bir kez daha beni büyük kneze şikâyet edeceği imasında bulunarak boyarlara rüşvet verdiğim için aklandığımı söylemişti. Her daim yanımda olan Neveja ve Teşata isimli iki boyar çocuğu¹⁶⁶ bu

¹⁶⁶ Staden'in kullandığı *deti boyarskie* (дети боярские) ifadesi *boyar çocukları* anlamına gelir. Bunlar ehemmiyetsiz asilzâdeler idiler.

hadiseyi bana anlattılar. Durumu ivedilikle değerlendirip onu kapı dışarı ettim. Çok geçmeden o ve bir arkadaşı hırsızlık yaparken yakalandılar. Nihayet ölünceye kadar sopayla dövüldü ve bir nehre atıldı. Suç ortağı ise hapishaneden firar etti.

Hâdimem bana yine çok miktarda malımın çalındığını haber verdi. Andrey isminde Livonyalı bir hizmetkârım vardı; bu adam Moskova'ya bir Lehli ile birlikte gelmişti. Hâdimemin yerine onu yerleştirmiştim. Daha sonra bunun yanlış bir tutum olduğunu fark ederek hâdimeme eski görevini iade ettim. O da bir dolap çevirmeye teşebbüs edip mühürümü çalarak kâhyam Ladoe'ye benim ağzımdan şunları yazmıştı: *Ladoe, Andrey'e en iyilerinden altı adet at ver. Ben acilen bir yere gitmek zorundayım.* Mektupta imzam yoktu fakat kâhyam dikkatlice okumamıştı. Dolayısıyla Andrey'e bir seyisle birlikte altı atı vermişti. Andrey bu altı atı alarak zikrettiğim Lehlinin malikânesine götürmüştü. Lehli ise atlara el koyarak Andrey'i kovmuştu. Bunu öğrendiğimde, Johann Taube aracılığı ile ona aklından neler geçirdiğini sordum. Johann Taube ile beraber gördük ki, bu işi birlikte tezgâhlamışlar; atların çoğunu iade edince ben de mutmain oldum. Söz konusu hizmetkârım veba salgını zamanında metrûk bir malikânede can vermiş ve leşini köpekler yemişti.

Büyük knez opriçnikleri ile birlikte kendi ülkesini, şehirlerini ve köylerini talan ederken esirlere dayak attırıp boğdurdu ve düşmanlarını öldürdü; işte vukua gelen hadiseler böyle idi. Binlerce arabacı, atları ve kızakları ile hazır idiler. Yola koyulduklarında hâlet-i ruhîyeleri fevkalâde yüksekti¹⁶⁷. Bütün eşyaları ve sandıkları Velikiy Novgorod'dan alıp şehrin taşrasındaki bir manastıra götürmek zorundaydılar. Herhangi bir şey aşırılmasın diye her şeyi burada toplayıp muhafaza ettiler. Zikredilen mallar eşit bir şekilde üleştirilecekti, fakat öyle olmadı. Bu duruma şahit olduğumda büyük knez ile birlikte sefere gitmekten vazgeçtim.

¹⁶⁷ Bu cümlemin kalan kısmı son derece muğlaktır; yapılacak herhangi bir tercüme farazî olacaktır. Epstein bunu kabul etmiş, Polosin ise yorum yapmadan es geçmiştir. Cümlemin orijinali şöyledir: *Die waren auf dem zuge übermütig mit erpessack oder loossen, heist gamagun.*

Daha sonra büyük knez Pskov yoluna düştüğünde Holmogori şehrinde gelen birkaç tacir benden yardım istedi. Tacirlerin pek çok samur kürkü bohçaları vardı ve bunlar ellerinden alınacak diye korkuyorlardı. Dolayısıyla ellerindeki malları satmak istiyorlardı, çünkü yollar muhafızlar tarafından adeta zapt edilmişti. Tacirler: *Efendim, kürklerinizi siz satın alın. Gönlünüzden ne koparsa verin* dediler. Ben de: *Şu an yanımda para yok* diye karşılık verdim. Onlar da şöyle cevapladılar: *Bize bir senet verin, Moskova'daki evinize gelip parayı sizden tahsil edelim.* Bu kürkleri para ödemededen alabilirdim. Ama bunu tek başıma yapamazdım, zira Samoyedlerden yıllık vergi olarak kürk alan Pustozerskli Petr Vislouhiy ile ortak iş yapıyorduk ve bu şahıs benim iyi bir ahababımdı. Onların teklifini geri çevirdim ve İngiltere'ye doğru yol aldılar.

Bu sırada çok sayıda hizmetkâr toplamaya başladım; çıplak ve aç biilaç olanları giyindirip kuşattım. Buna çok memnun oldular. Daha sonra kendi seferime çıktım. Bu hizmetkârlar bana sadık idiler. Zira manastır, ev veya kiliseden bir tutsak ele geçirdikleri zaman, kibar bir şekilde paranın yerini sorarlar ve başka bir mahalde yakaladıkları kimseye de iyi atların nerede olduğunu sorarlar. Esir edilen kişi güzel bir şekilde yanıt vermezse tutuklanırdı ve söyleyinceye kadar ona işkence edilirdi. Bu suretle, benim için para ve mal toplarlardı.

Daha sonra bir kilisenin bulunduğu bir yere geldik. Hizmetkârlarım içeriye girip burayı yağmaladılar; ikonalar ile benzeri saçma sapan şeylere el koydular. Burası üç yüz askerin yaşadığı, zemşçinaya bağlı bir knezin malikânesine oldukça yakındı. Ben yalnız başıma atımı sürmeye devam ettim. Daha sonra zemskiy halkına mensup üç yüz kişinin altı süvariye kovaladığını gördüm. Kaçanların zemşçinaya mı opriçninaya mı bağlı olduklarını bilmiyordum. Kiliseden atlarını bağladıkları yere kadar hizmetkârlarıma seslendim. Vaziyeti ancak o vakit doğru bir şekilde idrak ettim: Bu altı süvari opriçninadan idi; takip eden üç yüz kişi ise zemskiy halkına mensuptu. Yardım için bana selendiler, ben de yardım ettim. Zemskiy halkı mensupları çok sayıda askerin kiliseden dışarı çıktığını görünce malikânelerine geri döndüler. Hemen oracıkta birini vurup öldürdüm, yol boyunca onlara baskı yaparak kapılara doğru hızlı bir şekilde hareket ettim. Burada üst katlardan bizi taşla tuttular. Hizmetkârlarımdan biri olan Teşata'yı yanıma

alarak merdivenlerden yukarı doğru koştuk. Elimde bir balta vardı. Bu sırada ayaklarıma kapanmak isteyen bir knyaginya ile karşılaştım. Kızgın yüz ifademi görünce odasına doğru yöneldi. Baltayla arkasından vurunca kapının eşiğinde yere serildi. Akabinde bir çırpıda üzerinden sıçradım ve onun hizmetkârlarıyla karşılaştım.

Alelacele kadınların odasından çıkıp saraya giderken, altı opriçnik ayaklarıma kapanarak şunları söylediler: *Efendimiz, şu an hayatımızı kurtardınız, size minnettarız. Biz üstadımızı bu konuda bilgilendireceğiz ve o da sizin kendi başınıza zemskiy halkına karşı nasıl mertçe direndiğinizi büyük kneze anlatacaktır. Biz sizin basiretinizi ve cesaretinizi kendi gözlerimizle gördük.* Ben ise hizmetkârlarıma: *Olabildiğince çabuk gidelim, acele edin!* dedim.

Bütün gece yol alarak gayr-ı müstahkem bir yerleşim birimine vardım. Burada kimseye bulaşmayarak sadece istirahat ettim. İki gün boyunca iyice dinlendikten sonra opriçninaya bağlı beş yüz tüfengendâzın zemskiy halkı tarafından sarayda katledildiğini öğrendim. Daha sonra Nova tesmiye olunan malikânemdeki saraya ulaştım. Malları da Moskova'ya gönderdim.

Büyük knez ile sefere gittim; her üç kişiden birinin atı vardı, lakin kırk dokuz at ve yirmi iki araba dolusu malla geri dönmüştük. O sırada büyük knez Staritsa şehrine gelerek ordusunu burada topladı. Askerin moralinin nasıl olduğunu ve kaç kişinin kaldığını kontrol etti. Büyük knez akabinde bana şöyle dedi: *Senin adın Andrey Volodimiroviç olsun.* Buradaki *-viç* eki asalet ve soyluluk bildiriyordu¹⁶⁸. Evvelce de knezler ve boyarlar ile müsavi tutulmuştum. Bu isimle büyük knezin bana asalet bahsettiğini anlamıştım. Rusya ecnebler için mükemmel bir yer; şayet kısa sürede memleketin âdetlerine göre amel eylemeyi öğrenirler ise.

Büyük knez, Aleksandrova Sloboda'ya gitti ve kiliseler inşa ettirdi. Ben onunla gitmeyip Moskova'ya döndüm. Opriçnina sarayında yaşayan knezlerin ve boyarların hepsi bunalıma girmişti. İhanetleri yüzünden korkuya kapılmışlardı.

¹⁶⁸ Staden'in iddia ettiği gibi *-viç* eki elbette *asalet* ve *soyluluk* ifade etmez; *Volodimiroviç* sadece bir soyadıdır.

Büyük knez bu kiliseleri inşa ettirdikten sonra da veba ülkeyi kasıp kavurmaya devam etti. Ben de opriçnina sarayına gittim. Her yer sessizliğin çılgınlıklarına gark olmuştu. Ekâbir takımı meraklı bir biçimde beni süzdü ve: *Ne arıyorsun burada? Senin sarayında da herkes ölmedi mi?* dediler. Ben de: *Hayır, tanrıya şükürler olsun* dedim. Tekrar burada ne aradığımı sordular. Daha sonra bu adamların hizmetkârlarını kıtlık yüzünden azat ettiklerinin farkına vardım ve bunların pek çoğunu yanıma aldım. Büyük knezin: *Senin adın Andrey Volodimiroviç olsun* suretindeki sözlerini anımsadım ve bu yüzden konumuma uygun şekilde hareket ettim.

Halberstadt Piskoposluğu'na bağlı Aschersleben şehrinde ikamet eden Hartmann Krugmann ile ticaret yapmaya başladım. Eğer bana karşı dürüst davranmazsa Moskova'ya dönecek ve kürk hazinesinde çalışacaktım. Böyle bir mevkii elde etmek menfaatim icabı idi zira Hristiyan âlemine döndüğümde hayatımı bir soylu gibi sürdürebilecektim. Kendi kendime: *Mademki artık imkânsız, dönmek zorundasın. Daha fazla yükselemezsin* dedim.

Para için Rus hukukunu öğrenmek zorundaydım. O sıralarda hizmetkârım Anna'nın kocası bana geldi. Bütün malımı mülkümü onlara verdim ve gerçekten o, bu işten kârlı çıktı. Benden çaldığı her şeyin üzerine konmayı kafasına koymuştu. Bu adam bir şikâyet dilekçesi yazarak kendisinden zorla bir senet aldığımı ileri sürmüştü. Örf ve âdetler gereği hiç kimse bir hizmetkâr arzusu dışında alıkoyamazdı. Hizmetkâr ise sahibine senet vermek zorundaydı, aksi halde sahibi onu yanına almazdı. Görev mükellefiyeti bu surette ikmal edilirdi. Sıradan bir senette şunlar yazılı idi: *Ben bu adamdan para aldığımı ikrar ediyorum.* Ayrıca beşte bir oranında faiz uygulanırdı. Eğer birisi senet verilmemiş bir köleyi ya da hizmetkâr yanına alır ise, bu köle istediği vakit efendisini terk edip onun gözlerinin özünden süzülerek gidebilirdi. Köleye ya da hizmetkâra senet verilmiş ise hiç kimse onu alamazdı ve efendisi onu bulursa kolaylıkla hukukî işlem yapabilirdi. Kaçar ya da tufeng-endâz olarak opriçninaya kaydolmaya çalışırsa ben buna müsaade etmezdim. Çünkü tufeng-endâz olarak askere yazılan opriçnina knezlerinin ve boyarlarının hâdimleri buyruk altına girmezlerdi.

O zamanlar Oprüçnina Sarayı'na bağlı bir tûfeng-endâz içtiği içkinin parasını ödeyemezse hizmetkârım onun kaftanını rehin olarak alırdı. Söz konusu tûfeng-endâz ise hemen sıvışmaya bakardı. Benim bir hizmetkârım hâlâ tutuklu idi ve yasalarla mahkûm edilmişti. Hizmetkârıma efendisinin kim olduğu sorulmuştu. O da: *Benim efendim Andrey Volodimiroviç* demişti. Ben de hemen dava açtım. Tûfeng-endâzların reisi şöyle dedi: *Burada bir tûfeng-endâz öldürülmüş. Büyük knez onun kaybolmasını istemiyordu. Onun altınları ve parasıyla birlikte altmış rublesi vardı. O parayı bana geri vermek zorunda!* Reis söyleyeceğini söylemişti ve hemen karar vermeliydim. Parayı mecburen ödedim. Diğer tûfeng-endâzlar sevince boğulmuşlardı ve derhal beni yargılatıp falakaya yıktırmak istiyorlardı. Saraya mensup bir adam: *Dövmeyin. Parayı alıncaya kadar onu yalnız bırakalım* dedi. Parayı masanın üzerine bırakınca tûfeng-endâzların reisi şöyle dedi: *Çok az istediğimin farkına varmadım. Bir binlik daha istemeliydim.* Daha sonra hizmetkârımı serbest bırakıp bana verdiler. Aynı adam bana: *Hizmetkârımı al ve ne istiyorsan onu yap* dedi.

Malikâneme vardığımda onu bir odaya götürerek ellerinden astım. *Efendim, bırak beni gideyim!* diye bağınıyordu. Ben de cevaben: *Senin için ikinci kez para ödedim. Daha ne yapayım!* dedim. Bu herif benim altın kâselerimden birini alıp onu bir gömleğe sararak hububat ticareti yapan bir adama götürmüştü. Hâdimemin de benden çaldığı paraların bir kısmını bu adama emanet ettiği söyleniyordu. Hizmetkârım eve girdiğinde evin sahibesi gömleği saklamak istemişti. Fakat ev sahibesinin gömleği nereye koyduğunu dikkatle izlemişti. Akabinde hizmetkârımı yakalayıp adalete teslim ettim. Bir adamdan da, hizmetkârımın çaldığı paraları nereye koyduğunu bildiği için bana şahitlik etmesi ricasında bulundum. Adam kabul etti. Altın kâse ile gömleği bulmak için eve gittiğimizde hizmetkâr çırılçıplak soyundu ve her köşeyi bucağı açtı. Ev sahibesi olup biteni görünce çılgık atıp feryadı bastı. Hizmetkâr şahitlerin huzurunda gömleği bulunca onlar da hemen şahadet ettiler. Nihayet kâseyi aldım. Ev sahibesi de mahkemenin huzuruna çıkarıldı.

Bu kadından davacı olduğum için hicap duymuştum çünkü o, zemşçinada benim yakın bir komşum idi. Evvelki kocası da bir sanatkârdı. Dedim ki: *Beyefendi, artık bu davayı geri çekmek için çok*

geç. Adam da açtığım davadan dolayı kadının hapse atılmasını istiyordu. Hâkim Dimitriy Pivov benim tarafımdaydı ve paramı geri aldığım için memnun olmuştu. Hâkim, tûfeng-endâzların reisinin beni haksız yere suçladığını ve benden insafsızca para sızdırdığını iyi biliyordu. Şimdi bu paraları da geri alabilecek durumdaydım, ancak bazı sebeplerden dolayı almadım.

Türk sultanının taciri Çelebi bir an önce Moskova'dan ayrılmak zorundaydı ve büyük knez ona borcu olan herkesin borcunu ödemesini emretmişti. Bunun üzerine Aleksey Basmanov benden elli ruble borç istedi. Parayı verince altın bir zincirle bana gelerek bunu teminat olarak bırakmak istedi, fakat ben kabul etmedim. Durumu öğrenen oğlu Fedor da yanıma geldi. Oprüçninanın Kırım hanı ile savaştığı bu yıllarda Fedor kıdemli saha komutanlardan biri idi ve büyük knez her türlü adiliği yapması için ona müsaade etmişti. Dostâne bir şekilde: *Sizin malikâneniz hangi bölgede?* diye sordu. Ben de: *Staritsa'da efendim* dedim. *Bu bölge şimdilerde bana tahsis edildi. Sizinle ilgili herhangi bir hükme rastlamadım. Siz benim masamda, hizmetkârlarınız da benim hizmetkârlarımla yemek yiyebilir* dedi. Şükranlarımı sunarak kabul etmedim. *Gelmek istemez misiniz? Ben kudretli biriyim ve bildiğiniz gibi sizi iyi şekilde koruyabilirim* dedi. Keyifli bir biçimde reddettim ve neşeli bir hâlet-i ruhiye içerisinde çekip gittim.

Fedor evine döndüğünde büyük knez ona asil bir kız vermişti. Düğününe ben de davet edilmişim. Büyük knez bu düğünde çok neşeli idi. Fedor bana şöyle demişti: *Ne arzu ediyorsun? Söyle bana ve hemen senin olsun çünkü büyük knezin keyfi yerinde. Ona senin sinende temiz bir kalp taşıdığını söyleyeceğim.* Ben de eğilerek teşekkür edip şöyle cevapladım: *Tanrıya şükürler olsun şimdilerde hiçbir şey ihtiyacım yok. Sadece merhametinizi benden esirgememenizi dilerim.* Etrafına bakındı ve borç verdiğim paranın bana iade edilmesini buyurdu. Para mühürlü bir kese ile bana geri verildi.

Fedor Sanin isimli bir boyar bunu görmüştü. Bu adam pek çok ecnebi memlekete gitmişti. Oldukça kibar bir şekilde onun arabasına binmemi söyledi. Eve gelinceye dek şahsıma olağan şekilde hürmet edilmişti. Bu zat beni bir odaya götürdü; burada çok para ve mal olduğunu gördüm. *Evli misiniz?* diye sordu. *Hayır* dedim. *Bize gidelim*

kız kardeşimi bir gör. Onunla evlenirsen para ya da mal ne dilersem sana veririm dedi. Teşekkür ederek bu teklifi geri çevirdim; kâfi miktarda param ile malımın bulunduğunu ve dolayısıyla evlenmek istemediğimi söyledim.

Veba salgını sırasında, yolların ve sokakların tamamen muhafaza altına alındığı dönemde, köyümdeki çiftçilerden biri ile birlikte eşi, çocuğu ve küçük bir kız dışında hane halkının tamamı öldü. Kâhyalarım bunlardan kalan malları yeminli şahitlerin huzurunda kayıt altına alıp onlara bir muhafız temin ettiler. Daha sonra Nikita Likoşin isimli bir çiftçi geldi ve o ölen kadının sevgilisi olduğunu söyledi. Malları koruyanlar ise; *Burada ya da başka bir yerde karara bağlayabileceğimiz bir durum yok. Eğer bir talebin varsa git derdini Moskova'da anlat* diye cevap verdiler. O, veba yüzünden Moskova'ya gidiş gelişin mümkün olamayacağını iyi biliyordu. Bundan dolayı dalavereye başvurup her şeyi cebren almaya tevessül etti. Yollar kapalı olsa da durumu öğrenmiştim. Kontrol edilmeyen yollardan gizlice bir dilekçe gönderdim ve onu mahkemenin huzuruna çağırttım. Bunu ikinci ve üçüncü kez de talep ettim. Ama hâlâ arz-ı endam etmemişti. Tüm şehirlerden ve yollardan muhafızlar kaldırılınca onu tevkif ettirdim. Tutuklandığı sırada küfelikti ve akabinde bağlanmıştı. Bana kefalet ücreti ödensin diye Staritsa şehrinin pazar yerinde meydan dayağı atılmasını emrettim; fakat hiç kimse onun yerine kefalet ücretini ödemedi; çünkü bu adam hem zengindi hem de kimse beni gücendirmek istemiyordu. Ayrıca benim mallarıma da sahip çıkmıştı.

Daha sonra onun mallarını bana aitmiş gibi göstermek için bir plan hazırladım. Bu adam öylesine inatçı idi ki, ne benim mallarımı geri veriyor ne de kendi malından vazgeçiyordu. Akabinde prangaya vuruldu ve Moskova'ya götürüldü. Moskova'da *nedelşçik*lere teslim edildi. Âdetler gereğince hâdimler, hâdimeler ve uşaklarla birlikte her gün pazar yerinde dayak yiyecekti. Bu işleri müşahede etmek için Aleksandrova Sloboda'dan Moskova'ya gittim. Nikita Likoşin hem sevinmiş hem de üzülmişti¹⁶⁹ ve bir dilekçe kaleme alarak bu adamın borcunu ödeyinceye kadar köle olarak bana verilmesini rica etmişti. Saray rica-

¹⁶⁹ *Fhor und traugh*. Muhtemelen *nedelşçik*lerin elinden kaçma umudu taşıdığı için sevinçliydi fakat yazgısı yüzünden kedere de gark olmuştu.

linden biri bana şöyle dedi: *Bu adamı alıp pataklamak ister misin? Eğer arzu edersen onu sana verebiliriz. Ancak borcunu ödediğinde onu tekrar bize teslim etmek zorundasın.* Ben de teminat verip onu aldım. Kendisini Nova isimli malikâneme gönderdim. Burada hane halkı onu öylesine yordu ki, tecziye edilecek hali kalmadı. Bir gece kendini öldürmek istediğini söylediğini dahi duymuştum, çünkü artık yediği dayağa ve maruz kaldığı aşağılanmaya direnç gösterebilecek vaziyette değildi. Bu durumu hemen nazar-ı dikkate aldım ve onun için demir bir tasma ile yüz seksen santimetre uzunluğunda bir zincir yapılmasını emrettim. Geceleri yatması ve gün boyu oturup kalkması için bu zincir tasmaına bağlanmalı idi. Ayrıca ellerine takılması için bir kelepçe yapılmasını da buyurdum. Böylece intihar etmesinin önüne geçilmişti. Bir sabah zincirlerinden azat edilip meydanda cezalandırılacaktı. Tasma ve kelepçesi zincire kaynak edilmişti. Çok sert bir biçimde dövülmemesini emrettim zira ölebilirdi. On beş dakika köy meydanında tutulduktan sonra her türlü tahkire maruz kalıp pataklandı ve yerine gönderildi. Bu hadise malikânemde zuhur eden gündelik bir olay haline geldi. Ancak hâlâ boyun eğmemişti. Dayak yediği her gün ismimi haykırarak: *Gopsodar Andrey Volodimiroviç, пожалуй меня!* Yani; *Sahip Andrey Volodimiroviç bağışlayın beni!* diyordu¹⁷⁰. Gitmesine izin verinceye kadar bu cefaya katlanmak niyetindeydi.

Köyde yaşayan bu çiftçi malikânemden çok uzakta oturmuyordu. Oğlu da pek hayırlı bir delikanlıydı; gece gündüz kafayı çeken âlemcisinin biri idi ve sürekli aşna fişne işleriyle meşgul olurdu. Babasına giderek dik durduğu için onu azarlamıştı. Ben kendisinden bir şey talep etmeden her şeyi getirmişti. *Efendim, babam, köyde bana ait olan ne varsa göndermemi söyledi.* Ben de; *Nazarımda bunların kıymeti yok dedim. Oğlun her şeyini satıp bana mı verdi. Senin bacaklarını kırmak için yeterince sopaya sahip olmadığımı mı düşünüyorsun?* Yediği dayaklardan ayakta duracak mecali kalmayıp yere yığılmasına rağmen hâlâ her gün benim adımı zikrediyordu.

Moskova'dan döndüğümde, hâlihazırda Könnern şehrindeki Anhalt prensinin himayesinde yaşayan Ulrich Krugmann isimli sıradan biri gelmişti. Memleketine dönmeyi çok istiyordu, fakat bunu nasıl

¹⁷⁰ Rusça orijinali: *Господарь Андрей Володимирович, пожалуй меня!*

yapacağını bilmiyordu. Söz konusu hadiseleri duyduğunda bana yalvarmaya başladı: *Sayın Heinrich von Staden benim hatırım için onu affedin. Bu adamdan bir şey alın ve karşılığında onun gitmesine izin verin.* Bunu yaptım, ayrıca Krugmann'ın ahırından en iyilerinden iki at ve bir hizmetkâr seçmesine müsaade ettim. Çiftçinin bana iki yüz altmış ruble vermesi gerekirken sadece on rublesini verebildi. Bu paraları ve atları Krugmann'a verdim ve ülkeden ayrılabilmesi için onu Livonya yakınlarına gönderdim. Bu suretle hayatımı riske attım zira yakalanmaları durumunda onlarla birlikte ben de idam edilecek ya da nehre atılacaktım. Büyük knezin müsaadesi olmaksızın hiç kimseye ülkeden ayrılması için izin verilmezdi. Bunun karşılığını bana nasıl ödediğini burada izah etmek çok uzun sürer.

Kırım hanı Moskova'nın varoşlarına vardığında hiç kimse şehirden ayrılmadı. Yangın büyüdüğünde bir mahzene girmek istedim. Mahzenin önünde Livonya'dan gelen Alman bir kız vardı ve bana şöyle dedi: *Mahzen ağzına kadar dolu. Giremezsin!* Mahzende ağırlıklı olarak, eşleri ve çocuklarıyla birlikte büyük knezin hizmetinde bulunan Almanlar vardı. Daha sonra mahzenin tonozunun yanında Lübeckli hizmetkârım Herman'ı gördüm. Rusların arasından yolumu açıp demir bir kapının bulunduğu tonozla ulaştım. İnsanları hızla geçerek tüm hane halkımı içeriye aldım. Bütün bunlar olurken yangın Opriçnina Sarayı'ndan Kremlin'e ve şehrin tamamına sıçramıştı.

Büyük knezin arzusu ve emriyle üç tane lağımçı bulmuştum, fakat masraflarını kendim üstlenmiştim. Yine bu sırada bunlardan biri olan Andreas Wolff'u gördüm; etrafındaki her yeri alevler kaplamışken yangını söndürmeye çalışıyordu. Mahzenden fırlayarak hemen onu içeriye çektim ve çabucak demir kapıyı kapadım. Alevler söndüğünde mahzenin aşağı kısmında durumun nasıl olduğunu görmek için baktım. Burada bulunan herkes alevlere gark olup yanarak ölmüştü. Ayrıca mahzene diz boyuna kadar su dolmuştu.

Bir yıl sonra, (1572) büyük knezin askerlerinin her biri, malikâne-lerinin büyüklüğüne göre, Oka nehri boyunda savunma için kurulacak barikatların inşasına yardım edip siperler kazmak suretiyle bahis

konusu ırmağın kıyılarını tahkim ettiler¹⁷¹. Ben bunu yapmak istemiyordum. Daha sonra Kırım hanı Oka nehrine ulaştığında öncü birliklerin kumandanı Knez Dmitriy Hvorostinin üç yüz knez ve boyarı bana gönderdi. Kırım hanının ırmağı geçtiği noktayı anyordum. İrmağın yukarısına doğru birkaç mil ilerledim ve burada, ırmağın benim bulunduğum yakasında, Kırım hanının birkaç bin süvarisini gördüm. Üç yüz atlı ile ilerledim ve hemen Knez Dmitriy'e bir mektup göndererek bana yardıma gelip gelemeyeceğini sordum. Ondan şöyle bir cevap geldi: *Eğer vaziyet kötüye giderse yanımıza dönmek daha iyi olur.* Kırım hanının binlerce kişiden müteşekkil birlikleri etrafımızı çevirdiği için yanlarına dönmemiz imkânsızdı; ancak Oka nehrine kadar çekilmeye icbar edildik. Atım ben seyir halindeyken vuruldu. Kıyı burada dikti ve bir sıçrayışta ırmak boyundaki sipere girdim. Üç yüz kişinin tamamı katledildi. Kırım hanı kalabalık ordusuyla ırmak boyunca ilerlerken sadece ben hayatta kalmıştım.

Kıyıda otururken iki balıkçı çıkageldi ve: *Galiba bu bir Tatar. Öldürelim onu* dediler. *Ben Tatar değilim. Büyük kneze hizmet ediyorum ve Staritsa bölgesinde malikânelerim var* dedim. İrmağın öteki yakasında iki tane güzel at görmüştüm. Bu balıkçılar Tatarlardan kaçmışlardı. Onlara beni ırmağın karşısına geçirirlerse tekrar bir ata kavuşacağımı söyledim. Atları ürküttüğünden hiçbirimiz onları yakalayamadık.

Bu oyun¹⁷² nihayete erdiğinde tüm malikâneler zemskiy halkına geri verildi; çünkü Kırım hanına karşı mücadele eden onlardı. Büyük knez onlar olmadan daha fazla yapamazdı. Opriçninaya verilen malikâneler el değiştirdi. Bundan dolayı ben de pomeşçye ve votçinamı kaybettim ve artık knezler ile boyarların yoklama defterlerine kaydedilmedim. Bunun sebebi tüm Almanların hep beraber tek yoklama defterine işlenmesi idi. Almanlar benim knezlerle ve boyarlarla beraber opriçninaya kaydedildiğimi düşünmüşlerdi. Knezler ve boyarlar ise benim diğer Almanlarla kayda geçirildiğim kanaatinde idiler. Bu yüzden yoklama yapılırken ben unutulmuştum.

¹⁷¹ Bu siperler yüz yirmi santimetre genişliğinde, yüz yirmi santimetre derinliğinde ve iki yüz kırk santimetre uzunluğunda idi.

¹⁷² *Dis spil* yani 1572 Oka Seferi.

Kısa bir süre sonra, her şeyden el etek çekip Ribnaya Sloboda'ya giderek bir değirmen inşa ettim ve bu ülkeden nasıl ayrılacağımı tüm tafsilatıyla düşünmeye başladım.

Laponya'da vergi toplayan David Kondin'e haber gönderdim. Laponya'ya vardığımda bana borç olarak bir miktar para verecek bir tacir aradığımı söyledim. Burada Felemenk bir adama rastladım. Güya büyük bir tacirmişim gibi davranarak Felemenkler, İngilizler, Bergen şehrinden Norveçliler ve Ruslar arasında simsarlık yaptığımı söyledim.

Ruslar burada kendi dinlerinin Almanların dininden daha üstün olduğunu iddia ederek benimle tartışmaya girdiler. Ben de bizimkinin onlarınkinden daha iyi olduğunu söyledim. Bu yüzden Ruslar beni Kola nehrine atmak istediler. Ama Schiedamlı Jacob Heine, Anversli Johann von Rohma ile Johann Jacob ve Norveçli Severin ile Michael Falck buna izin vermediler. Durumun vahametini anlayınca deli numarası yaptım. Bunun üzerine hiç kimse artık benimle ilgilenmedi.

Ameland'a yaklaştığımızda kuzeydoğudan esen güçlü bir fırtınaya tutulduk. Bu fırtına bizi Ameland'a attı ve azgın bir ırmak ile boğuştuk. Daha sonra Valonlara ait üç kalyon görüldü. *Sevgili kardeşler, bu beladan bizi kurtarın. Memnuniyetle Flandre'ye geliriz* diye bağırıldı. Bizi kendi halklarından zannedip; *Tamam* dediler. Ancak tekrar denize açıldığımızda Hollanda'ya gitmek istediğimizi belirttik.

Hollanda'ya vardığımda bir Rus'u da yanıma alarak Leipzig'de Heinrich Kramer ve Caspar Schelhammer'in yanına gittim. Her ikisi de benim tarif ettiğim kıyılar üzerinden Ruslar ile ticaret yapmak istiyorlardı. Bunlar büyük knezin hazinesine satmak için mücevherlerle tezvin edilmiş binlerce altını Ruslar aracılığıyla göndermişlerdi.

Beş yüz tane elli kiloluk top güllesi ile Hollanda'ya doğru yola koyuldum¹⁷³. Yine Hollanda'dan ayrılırken S-Hertogenbosch şehri yakınlarında tutuklandım. Kont işkence ederek beni asmak istedi. Üç gün sonra serbest bırakıldım.

Yeniden Almanya'ya vardığımda İsveç kralına gitmeye karar verdim. Büyük knezin bana ona borcunu, tarif ettiğim yoldan gidip al-

¹⁷³ Elyazması metinde kronolojik sıra ihlal edilerek bu cümle bir önceki paragrafın başına yerleştirilmiştir.

mak için kraldan geçiş izni istedim. Kral bana üç tane geçiş izni verilmesini emretti. İzin kağıtları imzalanıp mühürlenirken şansölye; *Bize garanti ver* dedi. Şansölye, Narva'da Ruslar tarafından tutsak edilip soğuktan donmuş ve her iki ayağını kaybetmiş olmasına rağmen hâlâ düşmanını korumak gayesinde idi. Eğer bin taler verseydim garantiye gerek kalmayacaktı. Şansölyenin adı Wenzeslaus idi. Doğu Frisia'da Emden kontuna bağlı topraklarda doğan Gert Friese isimli bir adama üç adet geçiş izni vermişti. Emden'e gidip geçiş belgelerini istediğimde o, bu durumu İsveç kralının kardeşi Dük Charles'a haber verdi. Bu üç geçiş izni daha sonra iptal edildi.

Dük Charles ona hizmet edeceğimi düşünmüştü. Bundan dolayı beni Hollanda'ya gönderdi; burada herhangi bir Rus tacirin olup olmadığına bakacaktım. Onları denizde tutsak etmemi istiyordu. Ben Doğu Frisia'ya döndüğümde Dük Charles kayınbiraderi Palatin Kontu Dük Georg Hans'ı ziyarete gitmişti.

Lützelstein'e varıp Rusya ticaretiyle ilgili raporumu Dük Charles'a sunduğumda Palatin kontu beni bir kenara çekerek büyük knez ile memleketinin durumunu sordu. Beni birkaç ay alıkoyduktan sonra Lehistan kralına gönderdi. Bana söylenenleri ve verilen talimatları büyük bir ihtimamla yerine getirdim. Daha sonra beni Alman üstada ve siz majesteleri Roma imparatoruna yolladı. Moskova'da iken sizin huzurunuza gelmeyi çok arzulamış ve sık sık büyük knezden izin istemiştım. Ulu tanrıya şükürler olsun ki, böylesine muhteşem bir tecrübeyi bana nasip etti.

Nihayet Livonya'nın merhum lideri tarafından nasıl yönetildiğini, iktidarını neden kaybettiğini, nasıl yeniden ele geçirdiğini ve kadim düşmanı olan büyük knezden nasıl kurtulduğunu yazabildim. Eğer siz majesteleri Roma imparatoru arzu edip isterseniz bunu itaatkâr bir şekilde size sunmaya hazırım.

BİBLİYOGRAFYA

- Acar, Serkan, *Kâsım Hanlığı (1445-1681)*, İstanbul, 2008.
- Acar, Serkan, *Kazan Hanlığı-Moskova Knezliği Siyasî İlişkileri (1437-1552)*, Ankara, 2013.
- Acar, Serkan, “Kırım Hanı Devlet Giray’ın 1571 Rusya Seferi ve Moskova Yangını”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, S. 39, Güz 2013, s. 95-110.
- Acar, Serkan, “Kazak Kimliğinin Oluşumu ve XVI. Yüzyılda Kazakların Coğrafi Tasnifi”, *Türkiye-Ukrayna İlişkileri-Kazak Dönemi (1500-1800)*, İstanbul, 2015, s. 39-52.
- Boguslavskiy, Vladimir Volfoviç, *Slavyanskaya Entsiklopediya Kievskaya Rus-Moskoviya v Dvuh Tomah*, Moskova, 2005.
- Genrih Ştaden, *Zapiski o Moskovii v Dvuh Tomah*, Red. E. E. Rıçalovskiy, A. G. Tyulpin, A. L. Horoškeviç, Yu. M. Eskin, Moskova, 2008-2009.
- Heinrich von Staden, *The Land and Government of Muscovy A Sixteenth-Century Account*, Translated and Edited by Thomas Esper, California, 1967.
- Trepavlov, Vadim Vintseroviç, *İstoriya Nogayskoy Ordı*, Moskova, 2002.
- Zaytsev, İlya Vladimiroviç, “Ortaçağ Kaynaklarında Astarhan Şehrinin Adlandırılması Sorununa Dair”, Çev. Serkan Acar, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. XXVI/2, İzmir, 2011, s. 607-632.

DİZİN

A

Aa Irmağı, 9, 89, 115
Acem, 9, 99
Adrian Kalb, 118, 124
Afanasiy Vyazemskiy, 47, 58
Ahlen, 24, 110, 111
Albrecth, 116, 123
Aleksandr Polubenskiy, 55, 113
Aleksandrova Sloboda, 22, 44, 45,
46, 49, 50, 52, 58, 88, 94, 99,
105, 130, 134
Aleksy Basmanov, 26, 33, 34, 47,
58, 133
Aleksin, 90
Almanca, 9, 10, 13, 20, 25, 36, 38,
39, 45, 59, 60, 72, 73, 93, 97,
112, 114, 119, 122, 124
Almanya, 16, 17, 79, 80, 98, 102,
110, 112, 115, 119, 123, 138
altın, 37, 60, 63, 64, 76, 79, 82, 84,
87, 98, 107, 120, 124, 126, 132,
133, 138
Altın, 9
Altın Orda Devleti, 38, 92
Amerika, 109
Anastasya Romanovna, 123, 152
Andrey Holopov, 88, 115
Andrey Ovtsın, 58
Andrey Vasilyeviç, 39, 114
Anvers, 95, 98, 101
Arbat Caddesi, 58
Astarhan, 21, 30, 38, 47, 75, 76, 77,
78, 79, 89, 90, 94, 105, 106, 108,
141

Atalık Kvaşnin, 114
Avrupa, 9, 15, 16, 17, 39, 101
Aziz George Günü, 56, 85, 86
Aziz Nikolas, 82, 107

B

Bal şarabı, 37, 40, 77, 83, 115, 121
Balahna, 89
Baltık Bölgesi, 16, 24
Baltık Denizi, 90, 97
Baron von Herberstein, 15
Belev, 90
Beloye Ozero, 98, 99
Belozersk, 83, 98, 99, 104
Beluga, 70, 95
Bergen, 101, 138
Beyaz Deniz, 56, 78, 82, 83, 97, 102
bira, 37, 82, 121
Bohemya, 29, 33, 41, 92
Bolvanovka, 84, 100, 106
Bremen, 98, 101, 102, 122
Buhara, 78
Burtneck, 113

C

Caspar Elverfeld, 115, 116, 118, 119
Caspar König, 60
Caspar von Wittenberg, 25, 48
Çelebi, 59, 89, 133
Çerkez, 60, 67, 78
Çerkeztan, 43, 58, 79
Çernaya, 50, 96

çift başlı kartal, 69
 Çirmişler, 38
 Çuka Balığı, 70

D

Danimarka, 39, 46, 100, 101, 104, 109
 Derviş Ali, 76, 90, 105
 Devlet Giray, 10, 29, 68, 71, 72, 73, 74, 90, 141
 Dimitriy Pivov, 132
 Dinyeper, 90
 Divey Mirza, 72, 73
 Diyar-ı Kızılbaş, 78
 Dmitriy Hovorostinin, 136
 Don, 79, 90, 93
 Donets, 79, 90, 93
 Dorogobuj, 90
 Dorpat, 18, 45, 47, 89, 113, 114, 115, 123
 Dük Charles, 139
 Dük Magnus, 25, 46, 49, 74, 88, 100, 115, 117, 119, 123
 Dünaburg, 89
 Dvina, 79, 88, 89, 97, 98, 103

E

Elbe Irmağı, 107
 Elert Kruse, 18, 19, 115, 118
 Eliseus Bomelius, 87
 Embach, 114
 Emden, 98, 102, 139
 Ermeni, 99
 Ermes, 113

F

Fedor Basmanov, 26
 Felemenk tacirler, 95
 Fellin, 45, 48, 56, 65
 Finlandiya, 113
Flandre, 138
 Fransa, 98, 101
 Frisia, 138, 139

Fritz Epstein, 13, 17, 20

G

Gazi Bulat, 73
 Giles Fletcher, 24
 Grigoriy Anikeyeviç Stroganov, 95
 Grigoriy Gryaznoy, 58, 121
 Grigoriy Lokurov, 35, 124
 Grigoriy Şapkin, 36

H

Halberstadt Piskoposluğu, 131
 Hamburg, 10, 17, 98, 101, 102
 Hamm, 110
 Hannover, 10, 13, 17
 Hans Kupferschmidt, 121
 Harrien, 122
 Hartmann Krugmann, 131
 Hazar Denizi, 70, 78, 89, 97, 99, 100, 108
 Heinrich Müller, 112
 Helmet, 113, 121
 Hristiyanlık, 32
 Hollanda, 95, 98, 101, 138, 139
 Holmogori, 60, 66, 96, 97, 103, 118, 128
 Hozyain Yuryeviç Tyutin, 35
 Bububat, 81, 103, 132

I-İ

III. Ivan, 20, 21, 38, 51
 III. Vasiliy, 15, 20, 21, 33
 IV. Ivan, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 29, 30, 33, 34, 39, 43, 44, 46, 47, 50, 51, 52, 58, 59, 64, 70, 74, 76, 77, 78, 79, 80, 89, 92, 115
 İlmen Gölü, 102
 İngilizler, 9, 60, 103, 138
 İngiltere, 60, 66, 87, 97, 109, 129
 İran, 60, 78, 79, 109
 İsa Mesih, 32, 40, 94, 107
 İskoçya, 109

İspanya, 98, 101, 109
 İsveç, 16, 17, 52, 59, 78, 79, 80, 81,
 91, 93, 94, 106, 109, 113, 114,
 138
 İtil, 21, 50, 60, 75, 76, 88, 99, 100,
 104
 Ivan Bulgakov, 36, 53
 Ivan Dmitriyevič Belskiy, 33, 47, 54
 Ivan Dolgorukiy, 36
 Ivan Grigoryevič Virodkov, 36
 Ivan İvanoviç Turuntay-Pronskiy, 33
 Ivan Miatlev, 36
 Ivan Mistislavskiy, 33
Ivan Petroviç Çelyadnin, 25, 35, 45,
 122
 Ivan Saburov, 58
 Ivan Şeremetev, 33
 İvan Tarasoviç Soymonov, 39
 Ivan Viskovatıy, 26, 42, 53, 121

J

Joachim Schröter, 114
 Johann Jacob, 101, 138
 Johann Taube, 18, 19, 115, 117, 118,
 119, 123, 124, 125, 128
 Johann von Rohma, 138

K

Kaluga, 90
 Kara Deniz, 97
 Karallen Çiftliği, 115
 Karelia, 83
 Kargopol, 82, 83, 98, 103, 104, 115
 Karkus, 113
Kâsım, 45, 46, 54, 76, 90, 105, 141
 Katrina Schilling, 123
 Kattarina Ossenbach, 110
 Kazak, 60, 141
 Kazan, 21, 30, 38, 45, 47, 64, 75, 76,
 77, 78, 79, 89, 90, 94, 105, 106,
 141
 Kırım, 10, 16, 22, 23, 29, 30, 33, 34,
 39, 42, 58, 67, 68, 72, 73, 74, 76,

77, 78, 79, 80, 90, 92, 93, 94, 97,
 99, 120, 133, 136, 137, 141
 Kızıl Meydan, 63, 66
 Kızılbaş, 78, 79, 99
 Kiev, 78, 79
 Kiji Adası, 97, 103
 Kildin, 95, 102
 Kirchholm, 89
 Kirillo Manastırı, 98, 104
 Kokenhusen, 89
 Kola Koyu, 102
 Kolomenskoye, 67, 106
 Kolomna, 106
 Konskaya Voda, 90
 Kont Georg Hans, 16, 17, 18
kormovaya pamyat, 83
 Kostroma, 45, 89
 Kremlin Sarayı, 54, 68, 71
 Kremon, 89, 90
 Kreuzburg, 89
 Kuraka Unkovskiy, 58
 Kurbskiy, 18, 22, 33, 34, 45, 73
 Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu,
 16, 39, 49, 107, 109, 116

L

Ladoga Gölü, 52
 Laponlar, 95, 96
 Laponya, 95, 96, 102, 108, 137
 Latince, 25, 43, 108, 112
 Leh, 16, 25, 37, 48, 51, 55, 93, 99,
 113, 120, 122, 128
 Lehistan, 17, 18, 20, 22, 30, 31, 36,
 45, 51, 55, 59, 62, 73, 78, 79, 80,
 90, 93, 94, 100, 106, 108, 114,
 115, 122, 139
 Leipzig, 60, 138
 Letonca, 25
 Litvanya, 18, 20, 22, 31, 47, 49, 51,
 59, 78, 79, 80, 90, 93, 94, 115
 Livonya, 16, 17, 22, 24, 39, 45, 46,
 47, 48, 49, 50, 51, 56, 58, 59, 65,
 66, 76, 78, 79, 80, 81, 82, 86, 89,
 94, 100, 106, 108, 110, 111, 112,

113, 114, 115, 118, 120, 121,
122, 123, 124, 125, 136, 139
Lubyanskiy Sokağı, 120
Lübeck, 101, 111
Lyubim, 48, 49, 89

M

Macaristan, 29, 33, 92
Malyuta Skuratov, 47, 58
Mangazeya, 78, 81
mariagroschen, 37, 82, 85, 86
Marienburg, 56
Menşik Obolenskiy, 88
Metropolit Filipp, 47, 49, 50
Mezen Irmağı, 97
Michael Falck, 101, 138
Mihail Morozov, 45, 114
Mikhail Çerkasskiy, 30
Mikula, 52
Mirza, 73
Moskova, 9, 10, 15, 16, 17, 18, 19,
20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 29, 30,
31, 33, 34, 35, 36, 37, 39, 41, 42,
43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51,
52, 53, 54, 55, 56, 58, 59, 60, 61,
63, 66, 67, 71, 72, 73, 74, 75, 76,
77, 79, 80, 82, 83, 84, 85, 87, 88,
90, 91, 92, 94, 95, 97, 98, 99, 103,
105, 106, 108, 110, 114, 115,
117, 119, 120, 121, 122, 123,
124, 125, 126, 128, 129, 130,
131, 133, 134, 135, 136, 139, 141
Moskova Irmağı, 100
Münster, 110

N

Nalka Petr Zaytsev, 119
Narva, 45, 52, 59, 81, 138
nedelşik, 37
Neglinnaya Irmağı, 46, 65, 67, 100,
121
Nenoska, 97
Nijniy Novgorod, 47, 89
Nikita Funikov, 26, 35, 53, 123

Nikita Odoyevskiy, 33, 75
Nikita Romanoviç, 34, 36, 47, 125
Nikolayevskiy, 96
Nogaylar, 10, 30, 78, 79
Norveç, 59, 78, 95, 100, 102, 104
Notozero Gölü, 102

O-Ö

Oka Irmağı, 72, 79, 90, 93, 100, 136
Opriçnikler, 45, 46, 48, 50, 57
opriçnina, 19, 23, 24, 26, 27, 34, 43,
44, 45, 47, 50, 55, 56, 67, 69, 72,
80, 100, 115, 116, 117, 118, 119,
120, 127, 130, 131
Opriçnina Sarayı, 65, 68, 69, 70, 71,
131, 136
Oranj Hanedanı, 101
Osip Ilin, 58, 119, 127
Osipov Manastırı, 90, 105
Ozerişçe, 108

P

Palmiye Pazarı, 47
pamyat, 49, 115, 122
Paul Gulden, 60
Peçenga, 95
Pereyasavl-Zalesskiy, 44, 99, 126
Peter Seisse, 58
Petershagen, 115
Petr Şuyskiy, 33
Petr Vislouhiy, 80, 129
Philip Glandorf, 111
podkletnoe selo, 36, 42, 53, 60, 62,
125
podyaçiy, 41
Polosin, 10, 19, 20, 24, 25, 68, 88,
115, 117, 128
Polotsk, 45, 47, 66, 79, 89, 108, 120,
122
pomeşçye, 29, 34, 119, 137
Porhov, 47, 90
Posnik Suvorov, 58
Preçistoye, 97, 103
prikazçik, 37

pristav, 84
 Prusya, 17, 116
 Putilo Mihayloviç, 36, 123
 Pyatigorskiy Tatarları, 93

R

Ren, 107
 Riga, 24, 47, 48, 49, 87, 89, 111, 113, 123
 Ringa, 96
 Rjev Volodimirov, 88, 90, 125
Roma, 9, 13, 15, 16, 29, 30, 31, 32, 33, 39, 49, 80, 81, 92, 93, 94, 100, 101, 102, 105, 107, 108, 109, 116, 139
 Rostov, 47, 67, 99
 Rudok Obolenskiy, 119
 Rudolf, 13, 15, 32, 33, 107, 109, 119
 Rujen, 113
 Rusça, 10, 13, 19, 25, 29, 38, 40, 41, 42, 43, 49, 53, 60, 81, 83, 96, 115, 122, 135
 Ruslar, 9, 16, 39, 41, 48, 49, 52, 53, 56, 59, 63, 72, 73, 74, 76, 77, 78, 81, 84, 87, 92, 95, 97, 104, 105, 106, 107, 114, 115, 119, 138
 Rusya, 9, 15, 16, 17, 18, 20, 21, 24, 27, 29, 30, 33, 34, 41, 42, 43, 45, 48, 50, 52, 54, 55, 57, 58, 59, 60, 61, 72, 73, 74, 75, 77, 78, 79, 80, 81, 83, 84, 86, 87, 88, 90, 92, 93, 94, 101, 103, 105, 108, 109, 115, 116, 123, 130, 139, 141
 Ryazan, 39, 47, 68, 79, 92, 94, 108

S-Ş

Saksonya, 37, 60
 Samoyedler, 78, 97, 108
 samur, 59, 80, 84, 97, 98, 128
 Schiedam, 101
 Segewold, 89
 Serpuhov, 73, 75, 90
 Severin, 101, 138
 Sevruga, 70

S-Hertogenbosch, 138
 Sibir, 59
 Sigismund August, 18, 34, 45, 51, 115
sladkiy mors, 41
 Smolensk, 90
soborniy, 47
soha, 54, 60, 61, 62, 82, 85, 86
 Solovetskiy Manastırı, 78, 96, 102
 Solviçegodsk, 95
 Somon, 82, 83, 95, 96, 103
 Spitsino Köyü, 125
 Staden, 9, 10, 13, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 23, 24, 25, 26, 27, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 42, 43, 44, 48, 54, 55, 56, 59, 60, 61, 63, 65, 67, 69, 72, 76, 78, 79, 85, 88, 90, 97, 100, 101, 102, 106, 110, 111, 114, 115, 117, 119, 123, 127, 130, 135, 141
 Stanislav Dovoyna, 66
 Steffan Hovener, 111
 Stretensk Caddesi, 120
 Suzdal, 47
 Sviyajsk, 75, 89
 Şah Ali, 76, 90, 94, 105, 106
 Şeksna Irmağı, 99
 Şemahı, 78

T

Tahçeya, 78, 81
 Tarvast, 56
 Tatarlar, 16, 17, 30, 33, 73, 74, 77, 90, 93, 94, 125
 Terskiy Burnu, 96
 Tesmino Malikânesi, 115
 Tihvinskiy-Uspenskiy Manastırı, 91
 Torjok, 50, 88, 99
 Toropets, 88, 89, 90
 Töton Şövalyeleri, 17, 39
 Treiden, 89
 Trikatan, 113
 Turçasovo, 98, 104
 tuz, 70, 82, 83, 89, 95, 96, 98, 103
 Türk, 10, 16, 30, 59, 74, 78, 92, 93, 94, 99, 109, 114, 133
 Türk Dünyası, 10

Türk sultanı, 16, 74, 93, 94, 109, 133
Tver, 47, 50, 71, 88, 99

U

Uğlıç, 45, 89, 99
Una, 97
Untrop, 110

V

Vardöhus, 95
Vasiliy Stefanoviç, 36
Vasiliy Temkin, 33, 58, 127
Velikaya Perm, 95
Velikiy Novgorod, 47, 50, 52, 70, 71, 74, 91, 95, 99, 128
Velikiye Luki, 90
Vestfalya, 24
Vilna, 47, 48, 80
Vitebsk, 89
Vladimir, 21, 33, 46, 120
Vladimir Andreyeviç, 33, 47, 49, 52, 88
Vologda, 47, 83, 98, 99, 104
Volokolamsk, 90, 105
voçina, 29, 46, 60, 88, 119
Vyazma, 90

W

Warendorf, 110
Weissenstein, 58
Wenden, 89
Wilhelm Fürstenberg, 25, 48, 65, 89
Wolgarten Malikânesi, 112
Wolmar, 89, 111, 113

Y

yam, 50, 86
Yam, 62
Yamskaya İzba, 38
Yaroslavl, 89, 99
Yaşlı Walter, 110
Yauza Irmağı, 100

Z

Zelanda, 98, 101
Zemskiy Dvor, 36, 37, 66, 120, 121
zemskiy halkı, 44, 46, 55, 57, 58, 67, 71, 130
zemşçina, 23, 26, 44, 45, 55, 56, 57, 68, 69, 71, 100
Zolotitsa, 96
Zubtsov, 88
Zvenigorod, 76, 90, 105, 106